

Beleidskoers fysieke leefomgeving

Richtinggevend document voor beleid en regelgeving fysieke leefomgeving

Vast te stellen door de raad
18 mei 2020

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
1.1	Wat komt er op ons af?	4
1.2	Hoe pakken we het aan?	4
1.3	Waarom deze beleidskoers?	6
1.4	De kernkwaliteiten van Heerenveen	7
1.5	Opbouw van dit document	10
2	Onze ambities voor het Heerenveen van 2040	11
2.1	Het Heerenveen van 2040	11
2.2	Samen werken aan de leefomgeving	14
2.3	Onze afwegingsprincipes	17
3	Onze strategie tot 2030; kernopgaven en aanpak	20
3.1	Vier kernopgaven	20
3.2	Werken aan Heerenveen als (boven)regionaal centrum voor (top)sport, werk en voorzieningen	21
3.3	Bouwen aan toekomstbestendige woningen	32
3.4	Zorgen voor gezonde, klimaatbestendige en leefbare wijken en dorpen	39
3.5	Staan voor de kwaliteit en veerkracht van een veranderend landelijk gebied	53
4	Vervolg: van Beleidskoers naar het nieuwe Omgevingsbeleid	64
4.1	Kaders vanuit het Rijk en de Provincie	64
4.2	Uitwerking Beleidskoers tot een volwaardige Omgevingsvisie	64
4.3	Vertaling van de Omgevingsvisie (beleid) naar het Omgevingsplan (regels)	65
4.4	Van oud naar nieuw beleid: werken met programma's	66
4.5	Monitoring en evaluatie	67

Separate bijlagen

Bijlage 1	Opbrengst Omgevingsdialogen
Bijlage 2	Beschrijving bestaande omgevingskwaliteit (op hoofdlijnen)
Bijlage 3	Ontwikkeling en trends op het gebied van de fysieke leefomgeving
Bijlage 4	Rijks- en Provinciaal beleid

Beleidskoers fysieke leefomgeving

Richtinggevend document voor beleid en regelgeving fysieke leefomgeving

Vast te stellen door de raad
18 mei 2020

1 Inleiding

Onze samenleving verandert snel. Er zijn grote maatschappelijke opgaven waar we rekening mee moeten houden bij de ontwikkeling, inrichting en het beheer van de fysieke leefomgeving. Als overheid moeten we zelfbewust onze rol kiezen en meer sturen op kwaliteit in plaats van kwantiteit. In de Omgevingsvisie leggen we ons beleid op hoofdlijnen vast. Met deze Beleidskoers bepalen we voor groot deel de richting van dit beleid.

1.1 Wat komt er op ons af?

De opgaven in de fysieke leefomgeving zijn groot, veelzijdig en vaak met elkaar verweven. Ontwikkelingen als vergrijzing en klimaatverandering hebben een grote invloed op hoe we de komende jaren onze leefomgeving inrichten en gebruiken (zie bijlage 3). Een integrale aanpak is nodig om te komen tot goede oplossingen en zuinige omgang met de beschikbare grondstoffen en leefruimte. Voor veel opgaven is een lange adem nodig: de aanpak kan alleen succesvol zijn als we er langdurig consequent op inzetten. Daarom leggen we in hoofdstuk 2 van deze Beleidskoers onze ambities voor de lange termijn vast (2040 of 2050). In hoofdstuk 3 geven we aan met welke strategie en inzet we die ambities komende jaren waar willen maken.

Inwoners hebben steeds meer toegang tot informatie en zijn beter in staat zaken zelf te organiseren. Ze hebben een mening over ruimtelijke plannen in hun omgeving en weten dit goed voor het voetlicht te brengen. Overheden kunnen daardoor meer ruimte geven aan initiatieven van inwoners. Het gezamenlijk oppakken van vraagstukken wordt in de toekomst vanzelfsprekender. Daarbij gaan ontwikkelingen in de technologie, wet- en regelgeving en de samenleving steeds sneller. De onzekerheden die hiermee gepaard gaan, vragen om een flexibele aanpak. Een blauwdruk van de toekomst is er niet; visies en plannen die we maken moeten we kunnen aanpassen aan voortschrijdend inzicht.

1.2 Hoe pakken we het aan?

We kiezen voor samenwerking

Doordat de samenleving verandert, verandert ook de rol van de gemeente. De overheid is minder sturend en stelt zich vaker op als samenwerkingspartner van inwoners en bedrijven. Tegelijkertijd wordt van de overheid ook meer regie en actie gevraagd op urgente maatschappelijke opgaven zoals de energietransitie en het opvangen van klimaatverandering. We moeten daarom bewust onze rol kiezen. Opgaven stoppen bovendien niet bij de gemeentegrens. We werken daarom nauw samen met andere overheden. Welke rol we als gemeente hebben kan per onderwerp en per gebied verschillen. In het ene dorp komen inwoners zelf met plannen voor de inrichting van hun dorp, terwijl dat op een andere plek niet zo is.

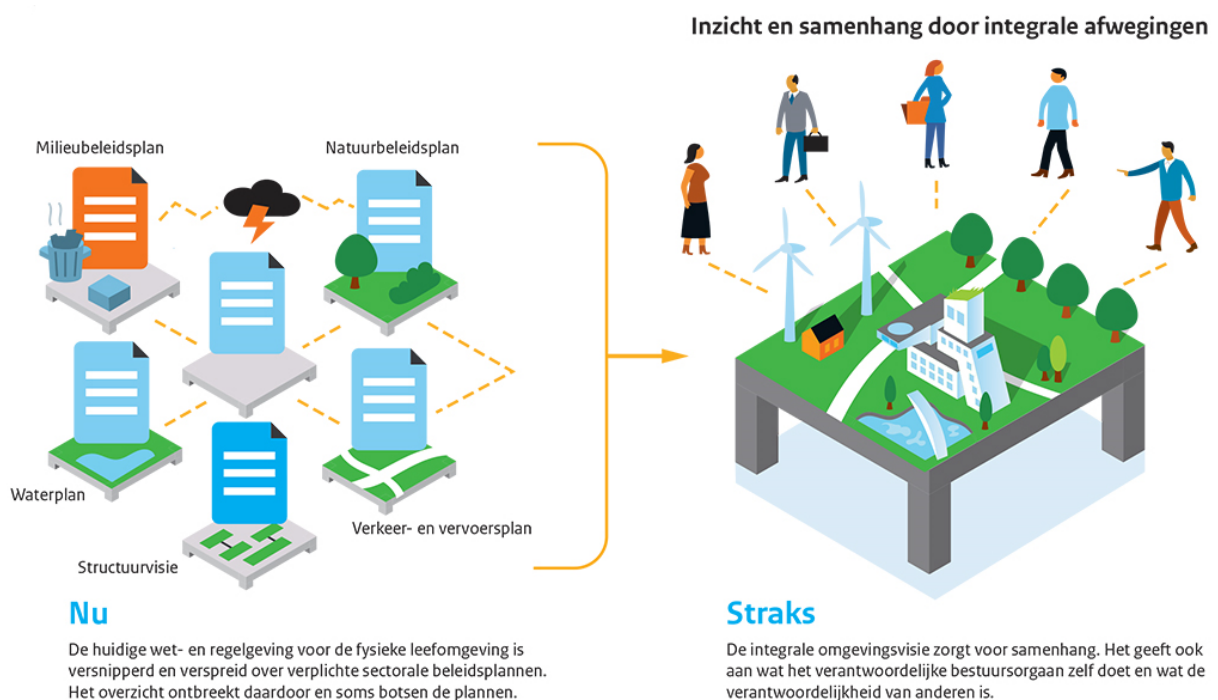
De afgelopen tijd hebben we met het G1000-proces voor het centrum van Heerenveen, de Omgevingsdialogen in het kader van de Omgevingsvisie en verschillende initiatieven rondom duurzame energie, ervaring opgedaan met actieve inwonerparticipatie. Ook bij het opstellen van de ontwerp-Omgevingsvisie worden inwoners, belangenorganisaties en raad opnieuw betrokken. Zo geven we gezamenlijk richting aan de toekomst van Heerenveen. In paragraaf 2.2 beschrijven we op welke manier we na vaststelling van de Omgevingsvisie de samenwerking in de leefomgeving willen vormgeven.

We gebruiken nieuw gereedschap: het instrumentarium van de Omgevingswet

In de Omgevingswet zijn instrumenten opgenomen waarmee we maatschappelijke opgaven in de fysieke leefomgeving integraal kunnen aanpakken en initiatieven in één keer en in samenhang kunnen afwegen, in plaats van via allerlei verschillende loketten. Dit maakt het omgevingsrecht sneller, overzichtelijker en integraler. Tegelijkertijd is er meer ruimte voor lokaal maatwerk.

Het motto van de Omgevingswet is “Ruimte voor ontwikkeling, waarborgen voor kwaliteit”. In de wet komt dit tot uitdrukking door de twee doelstellingen die zijn opgenomen:

1. Het bereiken en in stand houden van een veilige en gezonde fysieke leefomgeving en een goede omgevingskwaliteit;
2. Het doelmatig beheren, gebruiken en ontwikkelen van de fysieke leefomgeving ter vervulling van maatschappelijke behoeften.

Kortom: we willen ruimte geven aan initiatieven van inwoners en bedrijven, maar tegelijkertijd zorgen voor een veilige, gezonde en prettige leefomgeving. In de toekomst gaan we daarom vaker inspireren en sturen met (kern)kwaliteit(en) in plaats van sturen op kwantitatieve normen zoals omvang en bouwhoogte). Daarmee ontstaat ruimte voor meerdere invullingen. Dit stimuleert de creativiteit van inwoners en ondernemers.

We geven richting met de Omgevingsvisie

De Omgevingsvisie bevat straks ons integrale beleid op hoofdlijnen voor de fysieke leefomgeving. De visie geldt voor het gehele gemeentelijke grondgebied en vervangt een aantal documenten op visieniveau.

De visie wordt vastgesteld door de gemeenteraad en is bindend bij de uitwerking van nieuw beleid (in programma's). Het is niet de bedoeling om in de Omgevingsvisie actueel beleid te vervangen of te herschrijven. Wel brengt de visie samenhang en focus aan in de opgaven voor de lange termijn en de keuzes op de middellange termijn. Waar beleidsuitgangspunten strijdig met elkaar zijn, maken we heldere keuzes.

De Omgevingsvisie is een dynamisch document. Na vaststelling is het de bedoeling om de visie regelmatig te evalueren en actualiseren. Nieuw sectoraal beleid dat de fysieke leefomgeving direct of indirect raakt, dient altijd te worden afgestemd met de Omgevingsvisie. Op deze wijze borgen we de integraliteit van het beleid via de Omgevingsvisie. Zo zorgen we ervoor dat alle sectorale beleidsuitwerkingen in de toekomst vanuit een integrale basis tot stand komen.

Proces naar de Omgevingsvisie: samen met inwoners en belanghebbenden

Het proces voor het opstellen van de Omgevingsvisie is formeel gestart met het vaststellen van een Startnotitie in de gemeenteraad van 15 oktober 2018. In deze Startnotitie zijn de processtappen voor het opstellen van de Omgevingsvisie beschreven. Vervolgens is in de raadsvergadering van 17 december 2018 de Discussienota vastgesteld. Dit document vormde het vertrekpunt voor een dialoog over de toekomst met inwoners en belangenorganisaties. In maart, mei en november 2019 hebben op verschillende plekken in de gemeente Omgevingsdialogen plaatsgevonden. Aan de hand van interviews en werkvormen is daarbij met inwoners en inhoudelijke experts gesproken over kwaliteiten, kansen en opgaven in de fysieke leefomgeving. Ook zijn vele oplossingsrichtingen voor de toekomst geïnventariseerd. In bijlage 1 worden de resultaten van dit dialoogproces samengevat. Deze Beleidskoers fysieke leefomgeving (vanaf hier: Beleidskoers) vormt een bundeling van de inbreng tot nu toe.

Na bespreking en vaststelling van de Beleidskoers wordt deze verder uitgewerkt tot een ontwerp-Omgevingsvisie (zie hoofdstuk 4). Deze ontwerp-Omgevingsvisie wordt besproken in de gemeenteraad en daarna ter inzage gelegd zodat iedereen zijn of haar zienswijze kan geven. De gemeenteraad stelt de Omgevingsvisie begin 2021 vast.

Met de omgevingsvisie werken we aan het realiseren van de Global Goals

In het Hoofdlijnenakkoord 2018-2022 zijn de duurzame ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties als handvat gebruikt voor de inzet van nieuw gemeentelijk beleid. Met de Omgevingsvisie leveren we een bijdrage aan het realiseren van een groot deel van de Global Goals. In hoofdstuk 3 wordt aangegeven welke onderdelen bijdragen aan welk Global Goal.

1.3 Waarom deze beleidskoers?

In 2019 zijn vele ideeën en meningen opgehaald bij inwoners, stakeholders en buurgemeenten. In maart, mei en november 2019 hebben op verschillende plekken in de gemeente Omgevingsdialogen plaatsgevonden. Aan de hand van interviews en werkvormen is daarbij met inwoners en inhoudelijke experts gesproken over kwaliteiten, kansen en opgaven in de fysieke leefomgeving. Ook zijn vele oplossingsrichtingen voor de toekomst geïnventariseerd.

Met de grote hoeveelheid inbreng, is het van belang dat er een duidelijke richting voor de verdere uitwerking van de Omgevingsvisie wordt bepaalt. Hiermee voorkomen we dat de Omgevingsvisie straks richting en zeggingskracht mist. Om tussentijds koers te kunnen bepalen wordt daarom deze Beleidskoers fysieke leefomgeving door de raad vastgesteld

In dit document zijn de ambities, kernopgaven en de uitgangspunten van ons beleid voor de fysieke leefomgeving opgenomen. Er staat in wat we willen bereiken in 2040 en wat we daarvoor gaan doen tot 2030. Daarbij is aangegeven welk beleid we willen voortzetten, welk bestaand beleid komt te vervallen en welk nieuw beleid er moet worden gemaakt.

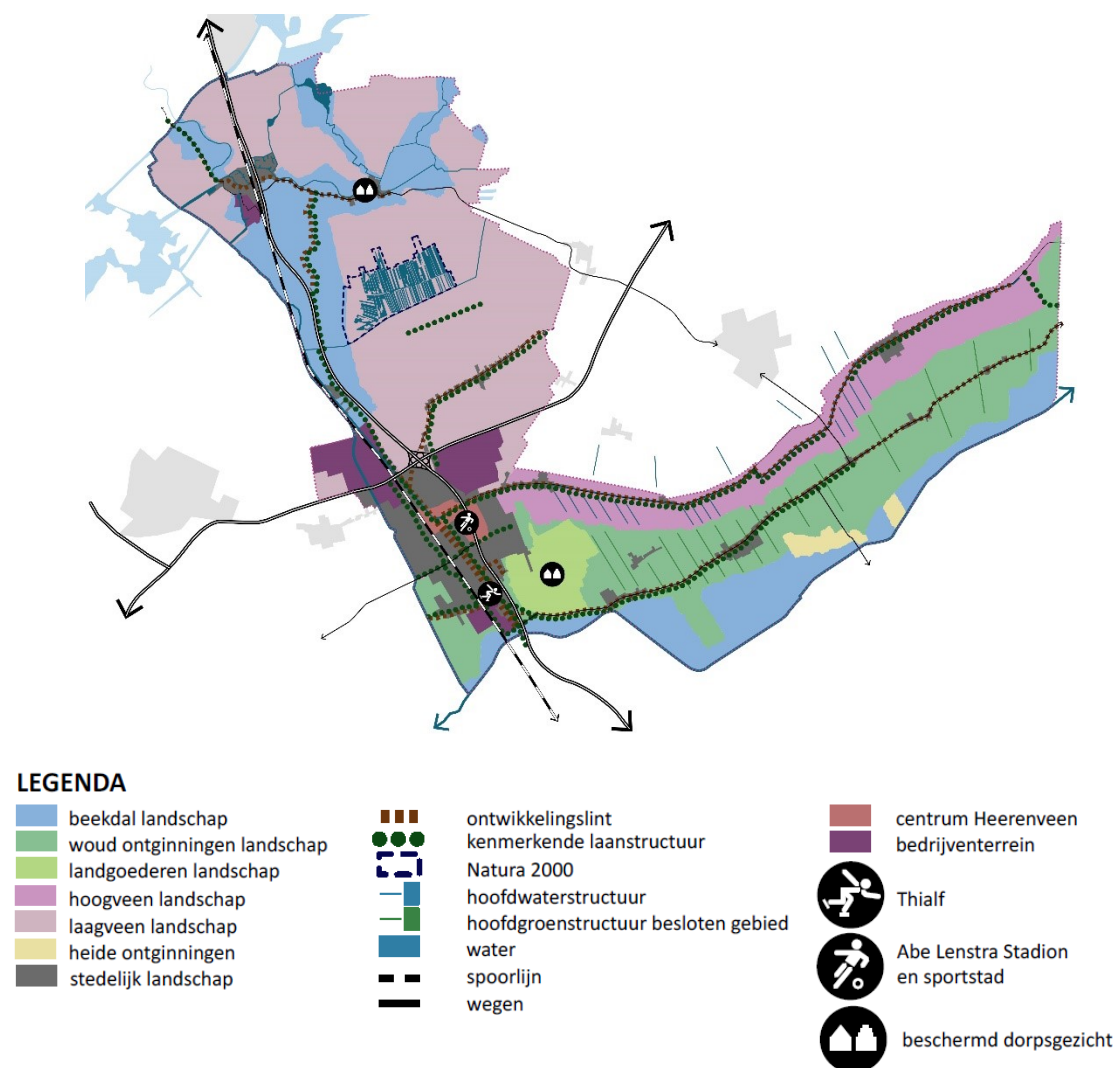
1.4 De kernkwaliteiten van Heerenveen

De gemeente Heerenveen heeft een aantal onderscheidende kernkwaliteiten die haar uniek maken. Tijdens de Omgevingsdialogen in maart en mei 2019 zijn deze kernkwaliteiten met inwoners besproken en aangescherpt. Het behouden en versterken van deze kernkwaliteiten zorgt ervoor dat onze leefomgeving in 2040 gezond, aantrekkelijk en duurzaam blijft. Onderstaand worden de kernkwaliteiten kort omschreven. In bijlage 2 zijn ze nader toegelicht.

Onze kernkwaliteiten

De gemeente Heerenveen is een fijne plek om te wonen, te werken en te recreëren door:

- Een landelijk onderscheidend profiel als (top)sportgemeente
- De uitstekende (boven)regionale bereikbaarheid (via snelweg, spoor en water) en daarbij behorend vestigingsklimaat en werkgelegenheid
- De nabijheid van regionale voorzieningen zoals het ziekenhuis, theater, middelbaar beroepsonderwijs en winkelcentrum
- De aanwezigheid en herkenbaarheid van de verschillende landschapstypen rondom Heerenveen
- De historie van de (veen)ontginningsgeschiedenis, zichtbaar in de bebouwing en het landschap
- Een robuust groen- en blauw netwerk met natuur- en bosgebieden, waterstructuren en openbaar groen

Figuur 1.1 Onze kernkwaliteiten

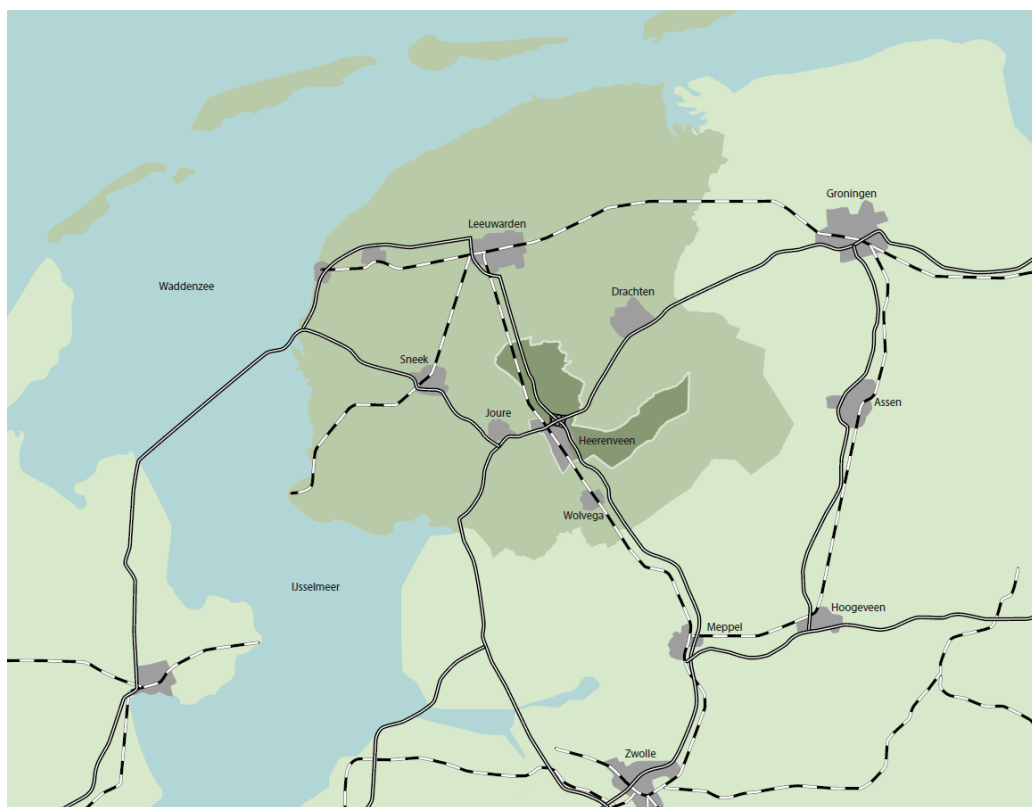
Topsport geeft kleur aan Heerenveen

Wie elders in Nederland Heerenveen zegt, zegt sport. Hetzij door Thialf, de voetbalclub of door het centrum voor topsport. Het maakt Heerenveen anders dan andere plaatsen. We zijn trots op ons sportieve imago. De kracht van Heerenveen als stad van sport is dat er verschillende sportorganisaties zijn, er een geweldige sportinfrastructuur ligt en er talloze verbindingen zijn ontstaan met onderwijs, gezondheidszorg, evenementen en economie. De aanwezigheid van topsport vergroot de bekendheid, aantrekkingskracht en het imago van Heerenveen. Sport en vitaliteit vormen een economische kans voor Heerenveen. Sporters komen in de regio wonen en bezoekers van wedstrijden moeten overnachten, eten en drinken in de omgeving. Daarnaast is er een sociaal-maatschappelijke impact (hoge sportparticipatie, hoog voorzieningenaanbod, meer aandacht en voorzieningen op het gebied van gezondheid en vitaliteit).

De wisselwerking tussen topsport en breedtesport heeft een wederzijdse meerwaarde. Topsporters en topsportevenementen inspireren ons om zelf sport te beoefenen en de aanwezige voorzieningen versterken de mogelijkheden in Heerenveen om zelf aan sport te doen. De breedtesport vormt zelf weer en kweekvijver voor topsport. En uiteraard is breedtesport belangrijk voor de leefbaarheid, gezondheid in brede zin en de sociale samenhang in onze wijken en dorpen.

(Boven)regionale bereikbaarheid en goed vestigingsklimaat

De hoofdplaats Heerenveen ligt centraal in het noorden van Nederland en is goed bereikbaar via snelweg en spoorverbindingen. Ook Akkrum ligt aan de snelweg en het intercityspoor. Grotere steden Leeuwarden, Groningen en Zwolle liggen op 20-45 minuten reisafstand. De Randstad bevindt zich op anderhalf uur reisafstand, wat door sommigen als acceptabele woon-werkafstand wordt beschouwd. Het resulteert in een goed vestigingsklimaat voor de dorpen en gebieden die goed bereikbaar zijn via weg en spoor. Door deze goede bereikbaarheid is de werkgelegenheidsontwikkeling altijd relatief gunstig geweest. In de periode 2014-2019 bijvoorbeeld zijn er in de gemeente Heerenveen bijna 3.500 banen bijgekomen.

Figuur 1.2 Ligging van Heerenveen ten opzichte van andere kernen

Regionale voorzieningen

In Heerenveen zijn verschillende voorzieningen gevestigd, waarvan een deel ook een bovenregionale, landelijke uitstraling heeft (zie ook de volgende paragraaf). Thialf en SC Heerenveen vormen bovenregionale voorzieningen, die vooral tijdens sportevenementen worden bezocht. Museum Belvédère trekt jaarlijks ca. 50.000 bezoekers, Museum Heerenveen en de Ekokathedraal rond de 10.000. Parklandschap Oranjewoud trekt regionaal en bovenregionaal vele bezoekers.

Landschappelijke diversiteit

De diversiteit aan landschappen maakt Heerenveen tot een aantrekkelijke gemeente om te wonen en te recreëren. Er zijn verschillende landschapstypen, die elk hun eigen kenmerkende elementen hebben. Denk aan de verschillen tussen het waterrijke veengebied, het bosrijke landgoederenlandschap rond Oranjewoud, het besloten coulisselandschap op de denkazandrug en het open beekdal van de Tsjonger (zie bijlage 2).

Een rijke cultuurhistorie

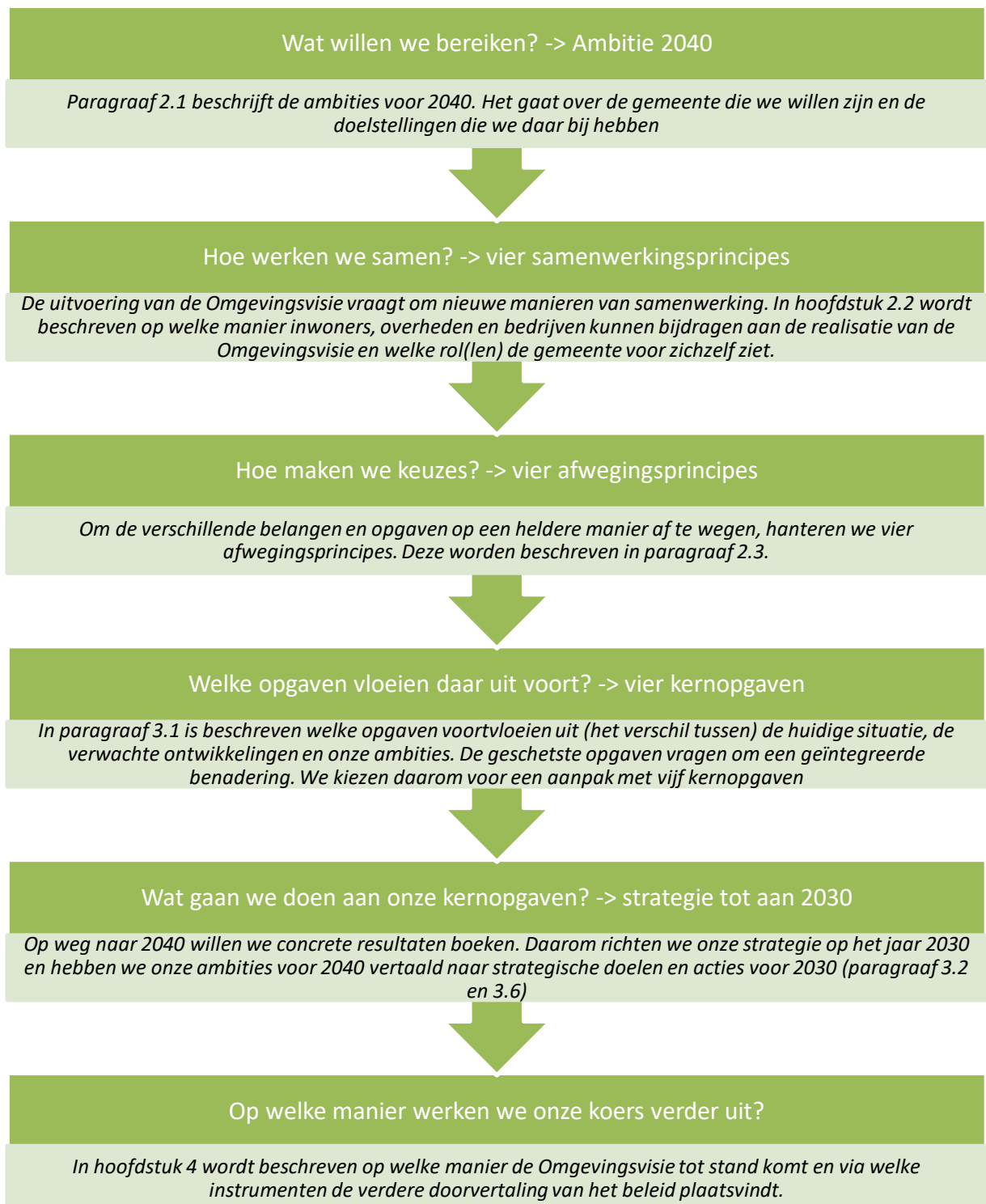
De gemeente kent een rijke cultuurhistorie. Eeuwenlang was de vorming van het landschap gerelateerd aan de ontginning van veen. De plaats Heerenveen dankt er zelfs haar oorsprong en naam aan. Ook de vestiging van verschillende adellijke families en de realisatie van verschillende landgoederen rondom Oranjewoud, vormt een wezenlijk onderdeel van de identiteit van Heerenveen en omgeving. De contrasten tussen arm en rijk, zand en veen, liggen allemaal besloten in het landschap en zijn bepalend voor de identiteit van Heerenveen.

Een sterk groen- en blauw netwerk

Heerenveen is een groene gemeente. Naast het Natura 2000-gebied de Deelen zijn flinke stukken in de gemeente Heerenveen aangewezen als onderdeel van Natuurnetwerk Nederland, als ganzenfoeragegebied of weidevogelkansgebied. Voorbeelden van deze natuurgebieden zijn het Ketliker Schar, de bossen bij Oranjewoud, de Kiekenberg en de Botmar. Grote bos- en natuurgebieden bepalen het beeld voor de dorpen direct ten oosten van Heerenveen. Het woudontginningslandschap met groene houtsingels loopt door tot in de hoofdplaats Heerenveen en bepaalt het groene beeld in wijken als Skoatterwâld, de Akkers en de Heide.

1.5 Opbouw van dit document

In een eerder stadium zijn in een Inventarisatienota (2018) en een Discussienota (2018) de huidige staat van de fysieke leefomgeving en de trends en ontwikkelingen in de toekomst op een rij gezet. De hoofdlijn hiervan is samengevat in bijlage 2 en 3. In deze Beleidskoers bouwen we hierop voort. In dit document zijn de ambities, kernopgaven en uitgangspunten van ons beleid voor de fysieke leefomgeving opgenomen. Hiermee bepalen we onze koers en leggen we het fundament voor de Omgevingsvisie. De Beleidskoers is als volgt opgebouwd:

2 Onze ambities voor het Heerenveen van 2040

In dit hoofdstuk beschrijven we onze ambities voor het Heerenveen van 2040. We geven aan wat voor soort gemeente we willen zijn en welke waarden voor ons centraal staan. Daarnaast beschrijven we op welke manier we willen samenwerken en op welke wijze we nieuwe initiatieven en opgaven in de fysieke leefomgeving afwegen.

2.1 Het Heerenveen van 2040

Onze ambities in een notendop

“In 2040 is Heerenveen een gezonde, ondernemende en duurzame gemeente waar het prettig wonen, werken en recreëren is. We hebben ons onderscheidende profiel als (top)sportgemeente verder versterkt en verbreed. We koesteren de landschappelijke kwaliteit en diversiteit, de uitstekende bereikbaarheid en de (regionale) voorzieningen als reden om hier te wonen en te werken. En we zijn in 2040 een flink eind op weg om de gemeente samen met inwoners en bedrijven klimaatbestendig en klimaatneutraal te maken.”

Heerenveen blijft stad van sport

Heerenveen en sport zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Dat is in 2040 nog steeds zo. De aanwezigheid van topsport is iets om trots op te zijn en het maakt Heerenveen interessanter om te wonen, te recreëren en te werken. Topsport en amateursport versterken elkaar en daarmee draagt topsport bij aan de vitaliteit van Heerenveen en haar inwoners. In 2040 is dit profiel versterkt door de aanwezige topsportvoorzieningen verder te verbinden met andere (economische) functies en voorzieningen. Door een combinatie van functies zijn het Sportstadgebied en het gebied rond Thialf uitgegroeid tot levendige en aantrekkelijke gebieden. Ook elders in Heerenveen zijn nieuwe faciliteiten toegevoegd die bijdragen aan het beoefenen, analyseren en verbeteren van sportprestaties. Waar mogelijk wordt tussen de sportorganisaties, kennisorganisaties, overheden, onderwijs en bedrijfsleven samengewerkt op het gebied van programma's, organisatie en accommodaties.

Een ondernemende gemeente met een sterke regionale functie

In 2040 heeft de gemeente Heerenveen nog steeds een belangrijke regionale functie op het gebied van werkgelegenheid, zorg, cultuur, recreatie en detailhandel. We hebben daarbij gekozen voor toekomstbestendige groei van de economie die heeft bijgedragen aan de welvaart en de werkgelegenheid van onze inwoners. Het gemeentelijk innovatiebeleid heeft zich gericht op de topsectoren duurzame logistiek; sport, vitaliteit en voeding en de circulaire economie.

De centrumgebieden van Heerenveen, Akkrum en Jubbega zijn opgeknapt en aantrekkelijker geworden; winkelgebieden zijn compacter en het verblijfsklimaat is sterk verbeterd.

Het vestigingsklimaat is verbeterd door de verbindingen met grote steden en economische kerngebieden verder te versterken. De vrijetijdseconomie levert een bijdrage aan ons woon- en leefklimaat, maar heeft zich ook ontwikkeld tot een grotere economische pijler.

Een gemeente waar het prettig wonen is

In 2040 is het nog aantrekkelijker om in de gemeente Heerenveen te wonen. Door de goede verbindingen, een divers landschap en de aanwezigheid van regionale voorzieningen, willen veel mensen hier (blijven) wonen. De gemeente blijft aantrekkelijk voor jongeren en gezinnen. En er is passend woningaanbod ontwikkeld voor de grotere groep senioren die 2040 in onze gemeente woont.

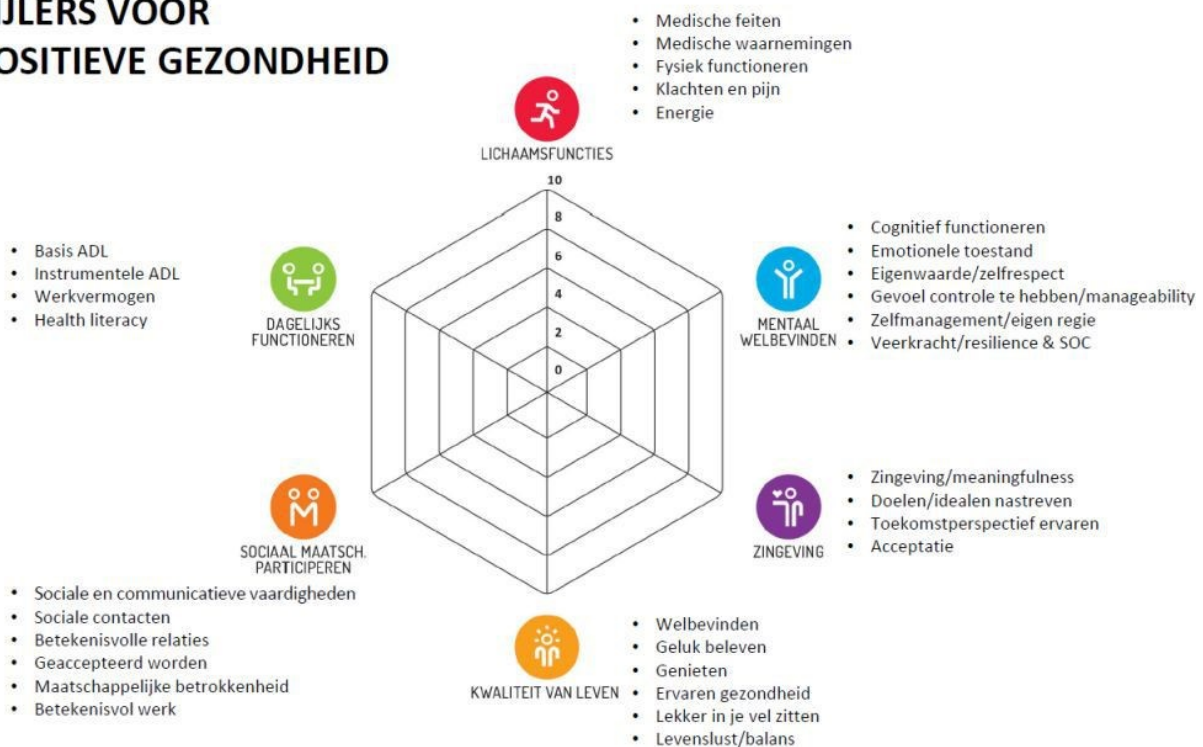
In het centrum van Heerenveen is woonkwaliteit toegevoegd en er is meer diversiteit in het woningaanbod. In de plaats van langdurig leegstaande panden zijn aantrekkelijke woningbouwprojecten gerealiseerd met aansprekende architectuur. Ook de centrumgebieden in andere dorpen zijn opgeknapt en aantrekkelijk om te wonen en te verblijven. Verouderde wijken en buurten zijn gerenoveerd of geherstructureerd, zodat het woningaanbod voldoet aan de eisen van de tijd (onder andere door de energietransitie).

Een gezonde en leefbare gemeente

In 2040 is Heerenveen een gemeente waar inwoners gezond en vitaal ouder worden. We bieden inwoners volop mogelijkheden om op een positieve manier aan hun gezondheid te werken. Naast lichamelijk welzijn spelen ook aspecten als geestelijke gezondheid, sociale contacten, het kunnen meedoen in de maatschappij en de kwaliteit van leven daarin een grote rol. Deze ambities sluiten naadloos aan bij het streven om van Friesland een Blue Zone te maken; een plek waar mensen gezond zijn en ouder worden dan gemiddeld. Waar Heerenveen eerst bekend stond als sportgemeente, is zij in 2040 gemeente van sport en gezondheid geworden. We werken aan het verbeteren van de gezondheid vanuit een brede benadering.

PIJLERS VOOR POSITIEVE GEZONDHEID

De openbare ruimte in de wijken en dorpen is groener en aantrekkelijker geworden. Er zijn veel plekken waar kinderen graag spelen, mensen elkaar ontmoeten en waar iets te beleven valt. Waardevolle groene plekken in de bebouwde kom zijn niet bebouwd, maar worden benut als plek om te recreëren, om de biodiversiteit te versterken en om de gevolgen van klimaatverandering op te vangen.

Bewegen op de fiets of te voet wordt optimaal gestimuleerd; centrumgebieden en belangrijke voorzieningen zijn goed verbonden via aantrekkelijke fietsroutes. Op regionale schaal worden dorpen verbonden door snelfietsroutes. Openbare gebouwen en hoofdverbindingen in de openbare ruimte zijn ook goed toegankelijk voor mensen met een beperking.

Met inwoners en verenigingen is gewerkt aan de leefbaarheid van dorpen en wijken. Per plaats is dit op een andere manier ingevuld. In sommige dorpen zijn onder andere door demografische veranderingen wel voorzieningen verdwenen, maar er is voor gezorgd dat ontmoeting en activiteiten mogelijk blijven. Voorzieningen blijven goed bereikbaar, bijvoorbeeld in een nabijgelegen buurdorp..

Een aantrekkelijk en veerkrachtig landschap

Net als nu oefent het landschap in de gemeente in 2040 een grote aantrekkingskracht uit op inwoners en recreanten. De contrasten tussen de landschapstypen en de beleefbaarheid ervan is versterkt. Nieuwe ontwikkelingen zijn ingepast in het landschap en leveren een bijdrage aan de ontwikkeling en beheer van het landschap. Bermen en boerenland worden natuurvriendelijker beheerd, hierdoor is de soortenrijkdom (biodiversiteit) ten opzichte van 2020 toegenomen. De landschappelijke vitaliteit zorgt voor nieuwe verdienmogelijkheden en draagt rechtstreeks bij aan de leefbaarheid op het platteland.

Een klimaatneutrale, klimaatbestendige en biodiverse gemeente

In 2040 hebben we grote stappen gezet in het energieneutraal maken van de gemeente (95% in CO₂-reductie in 2050). We zijn koploper op het gebied van circulaire economie in Noord-Nederland en onder de noemer 'Circular Valley' is nieuwe en hoogwaardige werkgelegenheid gecreëerd. We hebben onze gemeente groener gemaakt en natuurgebieden met elkaar verbonden onder het motto: "groen waar het kan, grijs waar het moet". Het areaal openbaar groen is sterk toegenomen en ook op particuliere terreinen wordt volop gewerkt aan vergroening. Daardoor is Heerenveen al in 2040 grotendeels bestand tegen de jaarlijks terugkerende stortbuien en zomerse hitte.

2.2 Samen werken aan de leefomgeving

2.2.1 Heerenveen kiest voor samenwerking

De gemeente Heerenveen hecht waarde aan samenwerking en interactie tussen inwoners, ondernemers, maatschappelijke partijen en overheden. We zoeken daarom naar andere manieren om besluitvorming en lokale democratie vorm te geven. De gemeenteraad heeft dit zelfs tot het centrale onderwerp gemaakt van het *Thematisch Raadsakkoord 2018-2022*. Hierin geeft zij aan dat ze wil experimenteren met nieuwe vormen van democratie om zo bestuur en inwoners beter bij elkaar te brengen.

Het *Hoofdlijnenakkoord 2018-2022* zegt het volgende over samenwerking met inwoners en ondernemers:

“Door samen te werken draagt iedereen vanuit eigen kennis en ervaring bij aan een plezierig leefklimaat en ontstaat nieuwe lokale democratie. De gemeente versterkt dit door meer ruimte te geven aan wat er leeft in de Heerenveense samenleving. We betrekken inwoners en ondernemers bij gemeentelijke taken en we spelen in op maatschappelijke initiatieven die in de samenleving spelen. Niet alleen de gemeente is verantwoordelijk voor de leefomgeving. Ook inwoners en ondernemers nemen hun verantwoordelijkheid. We doen dit in harmonie en met respect voor elkaar. We gaan samen aan de slag om onze gemeente mooier te maken en leefbaar te houden. Om te wennen en te leren gunnen we elkaar de tijd.”

De rol die we als gemeente aannemen is divers, afhankelijk van de opgave, het gebied of de context. Bij kleinschalige initiatieven zijn we faciliterend, stimulerend en vertrouwen we op de creativiteit uit de samenleving. Bij complexe, maatschappelijke opgaven zoals de energietransitie en klimaatadaptatie nemen we onze verantwoordelijkheid en hebben we meer een regisserende of zelfs initiërende rol.

Samenwerkingsprincipes

Samengevat hanteert gemeente Heerenveen de volgende samenwerkingsprincipes:

1. We werken volgens het ‘ja, mits’-principe. Dit betekent dat we bij ontwikkelingen niet reactief zijn en initiatiefnemers laten aantonen waarom iets kan, maar dat we actief meedenken en adviseren op welke manier een initiatief past binnen het beleid. Het betekent niet dat we tegen elk initiatief ja kunnen zeggen. Er zijn ook ontwikkelingen die niet passen in het toekomstbeeld van Heerenveen. Daarover communiceren we duidelijk en transparant;
2. We investeren in afstemming vooraf. We willen minder vooraf vastleggen in kwantitatieve regels en zetten meer in op dialoog en proces. Zeker bij grotere ruimtelijke ontwikkelingen, wordt de omgeving altijd vooraf betrokken. Het betrekken van inwoners zien we als een gezamenlijke verantwoordelijkheid van initiatiefnemers en overheid. Het gaat om een inspanningsverplichting, waarbij we zoveel mogelijk sturen op draagvlak (consent). Betrokkenheid leidt niet altijd tot een plan waar iedereen mee kan instemmen, maar wel tot duidelijkheid over het plan en ieders standpunt daarin;
3. Inwoners krijgen een grotere rol bij de voorbereiding en evaluatie van ons Omgevingsbeleid. Samen met inwoners geven we invulling aan de monitoring en evaluatie die verplicht is vanuit de Omgevingswet. Daarbij kiezen we middelen die goed passen bij de manier waarop we in Heerenveen werken. Ook bij de voorbereiding van thematische en gebiedsgerichte (beleid)programma's betrekken we inwoners en relevante organisaties;
4. De opgave bepaalt hoe en met wie we samenwerken. Opgaven houden zich niet aan bestuurlijke grenzen en spelen door beleidsthema's heen. Opgavegericht werken vraagt om samen optrekken en het koppelen van beschikbare middelen, kennis en netwerken. Het vraagt om een overheid die flexibel is en meebeweegt met aanwezige initiatieven uit de samenleving. Per opgave en per gebied bepalen we of we een regierol hebben, faciliterend zijn of willen loslaten en communiceren dit ook duidelijk naar andere betrokkenen.

Deze principes werken we verder uit in ons participatiebeleid. Daarbij verkennen we de mogelijkheden om jongeren en laaggeletterden meer te betrekken.

2.2.2 Initiatieven van inwoners en bedrijven

Wij nodigen inwoners en bedrijven uit om gezamenlijk te werken aan een mooiere, gezondere en veilige fysieke leefomgeving. De gemeente doet dat zelf door actief te werken aan de opgaven die benoemd zijn in hoofdstuk 3. Inwoners en bedrijven kunnen bijdragen met hun eigen initiatieven. Wanneer initiatieven voortbouwen op bestaande gebiedskwaliteiten, zal de gemeente zoveel mogelijk meedenken en meewerken. Taken die voorheen door de gemeente werden uitgevoerd, kunnen ook door inwoners worden opgepakt. Inwoners die voorstellen hebben om de fysieke leefomgeving zelf op een andere manier in te richten, te beheren of te gebruiken, krijgen de gelegenheid om hun plannen voor te leggen (*right to challenge*). Als gemeente kunnen we niet altijd meebewegen. Die mogelijkheid is groter bij gronden die in gemeentelijk eigendom zijn, dan voor gronden die in particulier eigendom zijn. In een groenstructuurvisie werken we nader uit hoe dit *right to challenge* eruit ziet voor het openbaar groen (zie paragraaf 3.4.7).

Onder de Omgevingswet moeten vergunningaanvragen in principe binnen acht weken worden afgehandeld. Wanneer inwoners of bedrijven een initiatief hebben, willen wij hen als gemeente zo goed mogelijk van dienst zijn. Voor het werken onder de nieuwe Omgevingswet (vanaf 2021) worden verschillende routes in het gemeentehuis uitgewerkt (klantreizen). Initiatiefnemers worden zo passend bij hun behoefte gefaciliteerd en ondersteund. Het digitale omgevingsloket vormt daarbij een eerste ingang voor de meeste initiatiefnemers. Ingewikkelder aanvragen worden besproken op de intaketafel. Daar wordt bepaald of er kans van slagen is en wat nodig is om een initiatiefnemer verder te helpen. De werklijnen in de klantreizen zijn zeer kort, waardoor we initiatieven snel en met een integrale blik verder kunnen helpen. De zwaarte van het initiatief en de regels in het Omgevingsplan bepalen uiteindelijk wie beslist over het initiatief (vergunningsvrij, college of raad).

2.2.3 Interbestuurlijk samenwerken

De opgaven die we hebben geformuleerd stoppen niet bij de gemeentegrens. Daarnaast zijn bij diverse onderwerpen meerdere overheidslagen betrokken. Interbestuurlijke samenwerking is daarom een voorwaarde om deze opgaven effectief op te pakken.

We werken samen met Rijk, Provincie, Wetterskip en verschillende gemeenten in de regio. Per opgave kijken we welk samenwerkingsverband het meest voor de hand ligt. Soms wordt dit wettelijk bepaald. Een aantal voorbeelden:

- Met Rijk en Provincie werken we aan de transitie van het veenweidegebied;
- Bij de Regionale Energiestrategie werken we samen met de Friese overheden en netbeheerder Alliander;
- Verschillende opgaven op het gebied van de fysieke leefomgeving (toerisme, wonen, bedrijventerreinen) worden opgepakt in regionaal verband met Zuidoost-Friesland;
- Voor (boven-lokale) economische onderwerpen werken we ook samen in F4-verband, met de provincie, kennisinstellingen, ondernemers en andere partijen;
- Het Rijk, gemeenten, provincies en waterschappen hebben de interbestuurlijke samenwerking in 2018 een impuls gegeven met het ondertekenen van het Interbestuurlijk Programma (IBP). In het IBP is een gezamenlijke agenda gemaakt met 10 onderwerpen. In Heerenveen wordt in het kader van IBP samengewerkt aan het onderwerp Vitaal Platteland in het veenweidegebied rondom Aldeboarn-de Deelen.

2.3 Onze afwegingsprincipes

Naast de geformuleerde kernopgaven in paragraaf 3.1 kunnen zich in de tijd nieuwe ontwikkelingen voordoen die een plek moeten krijgen in de (geactualiseerde) Omgevingsvisie. We hanteren daarom een aantal afwegingsprincipes, zodat we ons omgevingsbeleid steeds op een eenduidige manier vormgeven. Ook initiatieven van inwoners en bedrijven beoordelen we aan de hand van deze principes.

In Heerenveen hanteren we de volgende afwegingsprincipes bij het ontwikkelen, inrichten, gebruiken en beheren van de fysieke leefomgeving:

1. Elk initiatief versterkt de bestaande kernkwaliteiten of voegt nieuwe omgevingskwaliteit toe
2. We wentelen problemen niet af in tijd en plaats
3. We werken gebiedsgericht en durven waar nodig te differentiëren
4. We bekijken vraagstukken in samenhang; bij elke ontwikkeling grijpen we kansen op het gebied van gezondheid en duurzaamheid

2.3.1 Elk initiatief versterkt de bestaande kernkwaliteiten of voegt nieuwe omgevingskwaliteit toe

De Omgevingsvisie is een uitnodiging aan inwoners en bedrijven om gezamenlijk te werken aan een veilige, gezonde en prettige leefomgeving. Het ontwikkelen van onze gemeente doen we vanuit onze eigen identiteit. De ruimtelijke, cultuurhistorische en landschappelijke kwaliteiten van Heerenveen, de dorpen en het landschap zorgen voor een sterke identiteit en een gezamenlijke trots. De kernkwaliteiten uit paragraaf 1.3 willen we behouden en versterken. Ze vormen het vertrekpunt voor nieuwe ontwikkelingen.

Uitgangspunt is dat alle initiatieven leiden tot een hogere omgevingskwaliteit. Daarbij kunnen zich verschillende situaties voordoen:

- Wanneer initiatieven bijdragen aan het versterken van bestaande kernkwaliteiten, gaan we zoveel mogelijk meedenken en meewerken;
- Wanneer initiatieven niet leiden tot het versterken van de kernkwaliteiten, kijken we samen hoe dat wel kan (zie paragraaf 2.2);
- Verschillende plekken in de gemeente verdienen een kwaliteitsimpuls. Elke gebiedsontwikkeling moet leiden tot nieuwe gebiedskwaliteiten en het versterken van bestaande structuren.

2.3.2 We wentelen problemen niet af in plaats en tijd

Het is van belang dat onze leefomgeving zoveel mogelijk voorziet in de behoefte van de huidige generatie bewoners, zonder dat dit ten koste gaat van toekomstige generaties. De Omgevingswet verplicht ons om problemen stelt als voorwaarde dat bij een Omgevingsvisie rekening wordt gehouden met de vier milieubeginselen:

- het voorzorgsbeginsel;
- het beginsel van preventief handelen;
- het beginsel dat milieuaantastingen bij voorrang aan de bron moeten worden bestreden;
- het beginsel dat de vervuiler betaalt.

Dit doen we in de eerste plaats door zuinig en meervoudig ruimtegebruik te stimuleren en te voorkomen dat er onevenredige gevolgen van het ene gebied worden afgewenteld op andere gebieden. Zuinig ruimtegebruik houdt in dat we eerst het bestaand bebouwd gebied optimaal gebruiken, voordat we kijken naar onbebouwd gebied. In de eerste plaats betekent dit dat we leegstand voorkomen, hergebruik van gebouwen stimuleren en de kwaliteit van het bestaande bebouwd gebied onderhouden. Een ander voorbeeld zijn woonconcepten met een kleinere footprint (zoals tiny houses) of die gemeenschappelijke ruimtes delen (bijvoorbeeld hofjes).

Meervoudig ruimtegebruik vraagt om plannen die vanuit een integrale benadering tot stand zijn gekomen. Bijvoorbeeld door functies onder de grond te plannen (parkeergarages, waterberging), door de hoogte in te bouwen of door daken optimaal te benutten voor zonnepanelen of het vasthouden van water (groene daken).

Daarnaast zorgen we ervoor dat ingrepen in het ene gebied niet leiden tot onevenredige gevolgen in een ander gebied. Uiteraard zitten hier grenzen aan. Het gaat om de vraag welke gevolgen voorkomen kunnen worden en welke effecten onevenredig zijn. Van belang is dat altijd aan de voorkant een afweging wordt gemaakt van belangen, effecten, gewenste maatregelen en eventuele compensatie.

2.3.3 We werken gebiedsgericht en durven waar nodig te differentiëren

Heerenveen is een gemeente met meerdere gezichten. In het gebied rondom de snelwegen A7 en A32 is de ruimtelijke dynamiek hoog. In die stedelijke context vinden meer ontmoetingen plaats, worden ideeën uitgewisseld en ontstaat innovatie en nieuwe werkgelegenheid. In de landelijke omgeving is veel minder dynamiek en is het landschap van hoge kwaliteit. Door rust en ruimte en de sociale samenhang is het er goed wonen en recreëren. Het verschil in dynamiek komt terug in de kernkwaliteiten die we willen behouden en versterken (zie paragraaf 1.3).

Het onderscheiden van kernkwaliteiten, betekent dat we niet overal hetzelfde doen. In het ene gebied past meer dynamiek en ruimte voor economische activiteiten, terwijl we in andere gebieden juist rust en gezondheid van de inwoners centraal stellen. We willen de hoge dynamiek faciliteren en de stedelijkheid van de hoofdplaats Heerenveen vergroten. Aan de andere kant willen we er ook voor zorgen dat de leefbaarheid en omgevingskwaliteit op andere plekken gewaarborgd is. In de Omgevingsvisie leggen we daarom per gebied vast waar ruimte is voor ontwikkeling en waar we juist bepaalde kernkwaliteiten willen beschermen.

2.3.4 We bekijken vraagstukken in samenhang; bij elke ruimtelijke ontwikkeling grijpen we kansen op het gebied van gezondheid en duurzaamheid

Het gezonder en duurzamer maken van de fysieke leefomgeving en de verduurzaming is een grote opgave voor de toekomst. Een afzonderlijke aanpak voor elk onderwerpen is onnodig duur en inefficiënt. We willen daarom bij elke ruimtelijke ontwikkeling kijken naar mogelijkheden om de gezondheid van inwoners te verbeteren en een bijdrage te leveren aan duurzaamheidsvraagstukken (energie, circulaire economie, klimaatadaptatie en biodiversiteit).

Bij grotere gebiedsontwikkelingen liggen er meer mogelijkheden omdat hierin ook openbare ruimte is opgenomen. Dit geeft ruimte om bijvoorbeeld groene en blauwe structuren te versterken, ontmoetingsruimte te creëren of om fietsroutes te verbeteren. Bij besluitvormingsdocumenten over gebiedsontwikkeling nemen we daarom standaard een gezondheids- en een duurzaamheidsparagraaf op waarin we verantwoorden op welke manier we rekening houden met deze thema's.

3 Onze strategie tot 2030; kernopgaven en aanpak

Op weg naar 2040 willen we concrete resultaten boeken. Daarom hebben we onze ambities voor 2040 vertaald naar strategische doelen voor 2030, beleidsuitspraken die we gaan uitwerken en concrete acties die we de komende jaren gaan uitvoeren.

3.1 Vier kernopgaven

De omvang van onze opgaven wordt bepaald door het verschil tussen de ambitie, de huidige situatie en verwachte ontwikkelingen. De huidige leefomgevingskwaliteit en de verwachte ontwikkelingen zijn beschreven in bijlage 2 en 3. Nu onze ambities geschetst zijn, kunnen we ook bepalen wat onze opgaven zijn.

Vaak spelen meerdere opgaven in hetzelfde gebied en heeft het voordelen om deze in samenhang aan te pakken. Daarom kiezen we vier kernopgaven, waarin meerdere opgaven met elkaar samenhangen. Het zijn complexe, omvangrijke opgaven die voortvloeien uit de grote veranderingen zoals vergrijzing, klimaatverandering en de energietransitie. We zetten in op de volgende vier kernopgaven:

1. *Werken aan Heerenveen als (boven)regionaal centrum voor (top)sport, werk en voorzieningen*
2. *Bouwen aan toekomstbestendige woningen*
3. *Zorgen voor gezonde, klimaatbestendige en leefbare wijken en dorpen*
4. *Staan voor de kwaliteit en veerkracht van een veranderend landelijk gebied*

Relatie tussen het Duurzaamheidsprogramma en de Omgevingsvisie

In mei 2019 is door de gemeenteraad het duurzaamheidsprogramma vastgesteld. In het programma zijn ambities en doelstellingen opgenomen op het gebied van energietransitie, klimaatadaptatie & biodiversiteit en circulaire economie. Het programma geeft richting aan de lange termijnambities voor 2050, bevat strategische doelen voor 2030 en concrete acties voor 2022.

In het duurzaamheidsprogramma is uitgesproken dat klimaatuitdagingen zoveel mogelijk integraal worden benaderd. Bij onderwerpen uit het duurzaamheidsprogramma ligt er link met andere opgaven in de fysieke leefomgeving:

- Het aardgasvrij maken van woningen maakt deel uit van de kwaliteit van de woningvoorraad;
- Het opvangen van klimaatgevolgen en het vergroten van de biodiversiteit heeft een sterke relatie met de inrichting van de openbare ruimte;
- Circulaire economie komt terug in de uitwerking van het economisch beleid;
- Een deel van de energie-opgave die wordt uitgewerkt in de Regionale Energiestrategie zal landen in het landelijk gebied. Daarnaast speelt het landelijk gebied een rol bij de opgaven op het gebied van klimaatadaptatie en biodiversiteit.

Kortom, de duurzaamheidsopgaven zijn integraal verweven met de vier bovenstaande kernopgaven. De lange termijn ambities en strategische doelen uit het duurzaamheidsprogramma worden in de Omgevingsvisie daarom vertaald naar ruimtelijke uitgangspunten.

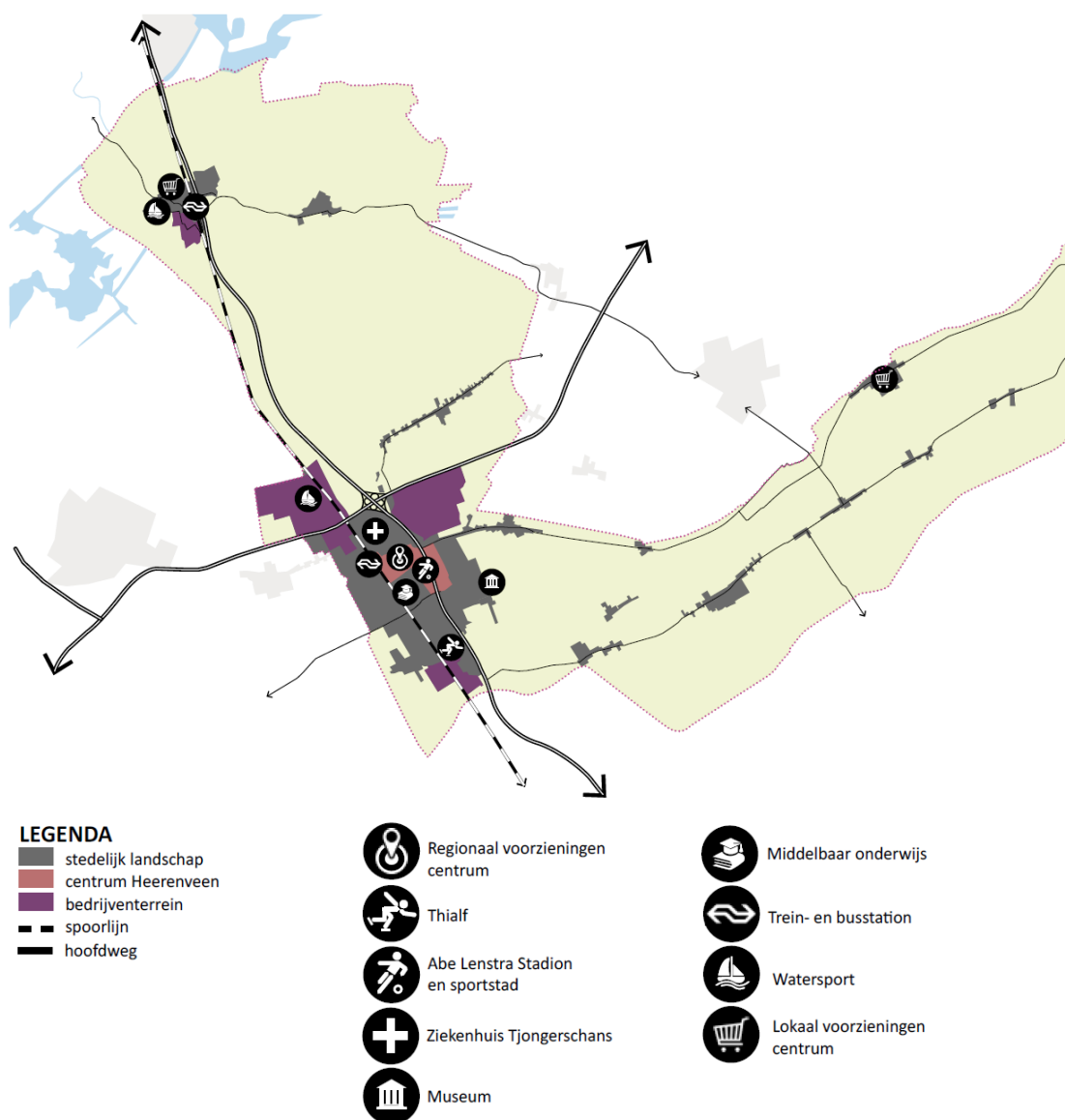
In de volgende paragrafen gaan we nader in op deze kernopgaven. Ook bespreken we de doelen (voor 2030) en acties (voor de komende jaren) aan verbinden.

3.2 Werken aan Heerenveen als (boven)regionaal centrum voor (top)sport, werk en voorzieningen

3.2.1 Schets van de opgave

De technologie verandert; bedrijfsprocessen worden geautomatiseerd en steeds meer diensten worden digitaal afgehandeld. Als gevolg van vergrijzing verandert ook de verhouding tussen het aantal werkenden en het aantal niet-werkenden. Dit heeft gevolgen voor de arbeidsmarkt, de markt(behoeftes) en de economie. Ook de vraag naar bedrijventerreinen en kantoren verandert. Door grote opgaven als vergrijzing, een stijgende zorgvraag, verstedelijking en de omslag naar een circulaire economie te benaderen als kans, kosten ze de samenleving niet alleen geld, maar ontstaan er ook mogelijkheden om het verdienvermogen en de concurrentiekracht te vergroten.

Heerenveen heeft een regionale functie op het gebied van werkgelegenheid, zorg, cultuur, recreatie en detailhandel. Op het gebied van (top)sport heeft Heerenveen een rol voor heel Noord-Nederland. Deze functies willen we graag behouden en versterken. Om het vestigingsklimaat op orde te houden, zijn investeringen in innovatiebeleid, centrumgebieden, bedrijventerreinen en bereikbaarheid noodzakelijk.

Figuur 3.1 Regionale voorzieningen en werklocaties in en rond Heerenveen

Kernopgave 1 Werken aan Heerenveen als (boven)regionaal centrum voor (top)sport, werk en voorzieningen	
Wat zien we gebeuren?	
1. De vraag naar bedrijventerrein en kantoren is een kwalitatieve vraag geworden 2. Onze grondstoffen worden schaarser en natuurlijke voorraden raken uitgeput 3. Slimme logistiek worden steeds belangrijker 4. Het aantal vierkante meters winkelloppervlak neemt af en in de centrumgebieden is meer behoefte aan verblijfskwaliteit en beleving 5. De (auto)mobiliteit blijft toenemen en zet de bereikbaarheid onder druk. 6. Er is een lobby gestart rond de realisatie van de Lelylijn 7. De vrijetijdseconomie biedt nieuwe kansen	
Wat willen we op de lange termijn bereiken? (2040)	
In 2040 is Heerenveen een gemeente met: 1. Een herkenbaar en versterkt (top)sportprofiel 2. Een belangrijke regionale functie op het gebied van werkgelegenheid, zorg, cultuur, recreatie en detailhandel 3. We leven in een circulaire economie, waar afvalstoffen als grondstof worden ingezet 4. Goede verbindingen naar andere economische kerngebieden	
Aan welke global goals dragen we bij?	
1. Fatsoenlijk werk en economische groei (SDG 8) 2. Industrie, innovatie en infrastructuur (SDG 9) 3. Verantwoorde consumptie en productie (SDG 12)	
	
Welk concreet resultaat willen we op de middellange termijn zien? (tot 2030)	
1. Het economisch profiel van Heerenveen is verder versterkt door innovatie, samenwerking, clustervorming en nieuwe bedrijven op het gebied van: a. Sport, vitaliteit & voeding b. Circulaire economie (Circular Valley) c. Slimme en duurzame logistiek 2. Het ondernemersklimaat is verbeterd door betere dienstverlening aan bedrijven 3. Het vestigingsklimaat is verbeterd doordat: a. Bedrijventerrein Klaverblad Noordoost is gerealiseerd b. Bestaande bedrijventerreinen toekomstbestendig zijn gemaakt c. Centrumgebieden Heerenveen, Akkrum, Aldeboarn en Jubbega zijn aantrekkelijker en vitaler geworden d. De dynamiek in de gebieden rondom Abe Lenstra / Sportstad en het Thialf toegenomen is e. De bereikbaarheid van bedrijventerreinen en centrumgebieden op orde is f. De vrijetijdseconomie een belangrijke economische pijler geworden is en recreatieve voorzieningen merkbaar bijdragen aan het woon- en leefklimaat van Heerenveen	
Wat doen we nu al?	Wat gaan we nog meer doen?
✓ Ons bedrijventerreinenbeleid is op orde ✓ We verbeteren de bereikbaarheid rond Heerenveen (o.a. afritten A32) ✓ We werken samen met bedrijven werken aan maatschappelijke opgaven (missie gedreven economie) ✓ We werken samen aan aantrekkelijke centrumgebieden ✓ We werken samen aan slimme groei vrijetijdseconomie	✓ We werken aan een multifunctioneel gebruik van de stadiongebieden ✓ We geven vorm aan Circular Valley ✓ We realiseren Klaverblad Noordoost ✓ We onderzoeken de knelpunten en potentie van bestaande bedrijventerreinen ✓ We maken een visie voor het Stationsgebied ✓ We agenderen bereikbaarheidskansen en -knelpunten zoals de Lelylijn en het functioneren van de snelwegen A7/A32 ✓ We actualiseren ons beleid op het gebied van detailhandel en horeca

Figuur 3.2 Samenvattend overzicht doelstellingen en acties voor de kernopgave

3.2.2 Economisch beleid 2020-2030

Eind 2019 heeft onze gemeenteraad nieuw economisch beleid vastgesteld. Het beleid wordt onderstaand samengevat. In de Omgevingsvisie richten we ons op de keuzes in het fysieke domein en de randvoorwaarden om de ambities uit het economisch beleid te bereiken. De volgende paragrafen hebben daarom vooral betrekking op de fysieke randvoorwaarden die nodig zijn om de doelstellingen uit het economisch beleid te bereiken.

Ambitie

We willen niet alleen groeien om het groeien, maar we willen zorgen voor toekomstbestendige werkgelegenheid op basis van onze kracht. We willen daarom niet alleen kijken naar sectoren waar we nu sterk in zijn, maar ook oog hebben voor ontwikkelingen in de toekomst. In het economisch beleid is onze ambitie als volgt verwoord: *“Economische ontwikkeling draagt bij aan het welzijn en de welvaart van onze inwoners; ons bedrijfsleven is duurzaam en vitaal en van toegevoegde waarde voor de samenleving; onderwijs, ondernemers en overheden werken samen aan maatschappelijke opgaven.”*

Drie strategische pijlers

Om de ambities uit ons economisch beleid te bereiken, werken we aan drie pijlers:

1. Inspelen op de kracht van Heerenveen
2. Faciliteren en stimuleren van ons ondernemersklimaat
3. Versterken van het vestigingsklimaat

Ad.1 We zetten in op een aantal topsectoren

Naast de bestaande stuwende sectoren, tekenen zich ook een aantal kansen af wanneer de 'unique selling points' van de gemeente worden afgezet tegen actuele beleidsthema's en trends. Economische structuurversterking wordt daarom ingezet op innovatie en acquisitie met betrekking tot de volgende sectoren:

- Bedrijven en instellingen gericht op sport, vitaliteit en voeding.
- Bedrijven en instellingen gericht op de circulaire economie;
- Bedrijven en instellingen gericht op duurzame en slimme logistiek.

In het kader van het economisch beleid is de inzet bepaald aanzien deze topsectoren.

Ad.2 We faciliteren en stimuleren het MKB

Onder het versterken van het ondernemersklimaat verstaan we het vergroten van de concurrentiekracht van het MKB, over innovatie, internationalisering en stimuleren van impact-gedreven ondernemerschap. Om dit bereiken willen we onze dienstverlening naar ondernemers verbeteren. Hierdoor is het nodig dat we de ketensamenwerking binnen de gemeente verder stroomlijnen. Dit doen we door meer te werken met vaste contactpersonen waar ondernemers terecht kunnen met vragen over inrichting, beheer, vergunningen of toezicht, of juist over personeel.

Ad.3 We werken aan ons vestigingsklimaat

Het vestigingsklimaat gaat deels over het aanjagen van profilering, marketing en het oplossen van knelpunten met betrekking tot de arbeidsmarkt. Daarnaast gaat het over fysieke onderwerpen zoals het aanbod van vestigingslocaties, het recreatie- en voorzieningenaanbod, de fysieke en digitale infrastructuur.

3.2.3 Samen werken aan de Stad van Sport

Samenwerking verder vormgeven

Samen met partners als Thialf, SC Heerenveen, Centrum voor Topsport en Onderwijs en de Provincie Fryslân blijven we vormgeven aan de positie van topsport in onze gemeente. Dit doen we ieder vanuit onze eigen rol en verantwoordelijkheid. Waar mogelijk wordt tussen de sport- en kennisorganisaties, overheden, onderwijs en bedrijfsleven samengewerkt op het gebied van programma's, organisatie en accommodaties. We stemmen af met andere overheden en partners om voorzieningen met een bovenregionaal karakter in stand te houden. Dit zou op termijn ook kunnen leiden tot nieuwe faciliteiten. Daarbij willen we ons niet per sé beperken tot de bestaande (top)sportgebieden. Ook op andere plaatsen kunnen nieuwe faciliteiten helpen bij het verstrekken van het topsport-ecosysteem en de wisselwerking met de breedtesport. Samen met Heerenveen 'n Gouden plak blijven we werken aan de profilering van Heerenveen als stad van sport. Daarbij spelen (internationale) sportevenementen en het actief beleven van sport een grote rol.

Positie topsport en dynamiek in de stadiongebieden vergroten

Heerenveen kent twee stadiongebieden met elk een eigen profiel en dynamiek. Het zijn beide gebieden met een multifunctioneel gebruik, waar op meerdere momenten tijdens de dag activiteiten gaande zijn. De functies rondom de stadions maken gezamenlijk gebruik van de aanwezige parkeervoorzieningen. Tijdens (sport)evenementen is er sprake van piekgebruik.

In het Abe Lenstrastadion vindt tweewekelijks een voetbalwedstrijd plaats. De thuisploeg trekt supporters vanuit heel Friesland, waardoor het stadion een regionale functie heeft. Naast het Abe Lenstra Stadion ligt sportstad Heerenveen waar sportonderwijs wordt gegeven en topsportactiviteiten plaatsvinden. Hieromheen zitten kantoren van diverse bedrijven in de zakelijke dienstverlening en gezondheidsfuncties zoals een dependance van ziekenhuis Tjongerschans. Het Friesland College verzorgt een breed scala aan opleidingen op mbo-niveau.

In IJssstadion Thialf worden internationale schaatswedstrijden georganiseerd. Vanuit het hele land (en daarbuiten) komen dan bezoekers naar Heerenveen, die gebruik maken van de faciliteiten in de omgeving. Direct rondom het ijsstadion en de ijshockeyhal liggen diverse leisure-functies zoals een kartbaan, trampolinepark, bowling en partycentrum en overdekt speelcentrum. Het gebied kent een eigen evenementenstation Heerenveen – IJssstadion, maar dat is sinds 2015 niet meer in gebruik. In de bredere gebiedscontext liggen verschillende functies waaronder (woon)zorgvoorzieningen, verschillende horecafuncties, bedrijfsfuncties en een golfbaan.

In beide gebieden zijn mogelijkheden om de synergie en multifunctioneel gebruik te vergroten (combinatiebezoek en dubbelgebruik parkeerplaatsen). Daarnaast is rondom het Abe Lenstrastadion nog ontwikkelruimte. De exploitatie van bestaande voorzieningen kan worden verbeterd door nieuwe functies in de stadionsgebieden mogelijk te maken. Daarbij is het gewenst dat beide gebieden een eigen profiel houden en leiden tot aanvulling en versterking van het centrum van Heerenveen. In de Omgevingsvisie wordt voor beide stadionsgebieden een gebiedsprofiel opgenomen. De mogelijkheden voor het sportstadgebied worden vervolgens verder uitgewerkt in een gebiedsvisie voor de A32-zone.

3.2.4 Samen vorm en inhoud geven aan circular valley

In een circulaire economie spreken we niet meer over afval maar uitsluitend grondstoffen. Reststoffen van het ene bedrijf worden ingezet als grondstof voor andere bedrijven. Dit perspectief klinkt nog ver weg. In onze gemeente liggen echter volop kansen voor de circulaire economie. Meerdere bedrijven en organisaties in Heerenveen werken al in de praktijk aan het creëren van een circulaire economie. Samenwerking en het delen van kennis zijn daarbij essentieel. Gemeente Heerenveen is daarom ook lid van de Vereniging Circulair Fryslân.

Met de bestaande potentie willen we Heerenveen verder laten uitgroeien tot een Circular Valley; een aantrekkelijke plek waar ruimte is om met allerlei circulaire innovaties te experimenteren en op zoek te gaan naar nieuwe verdienmodellen. Ruimtelijk gezien is Circular Valley vooralsnog sterk gekoppeld aan de bedrijfsactiviteiten van Omrin (Ecopark de Wierde) en de omliggende bedrijvigheid op bedrijventerreinen Haskerveen en Kanaal. We willen echter ook in brede zin kijken naar de mogelijkheden op andere bedrijventerreinen. In een op te stellen visie geven we verder inhoud aan Circulair Valley, waarin we ook scherp willen krijgen welke ruimtelijke randvoorwaarden moeten worden gecreëerd om circulaire verdienmodellen te stimuleren.

Op kortere termijn kan circulaire economie concreet vorm krijgen door activiteiten in de volgende drie sporen:

- Duurzame producten en materialen (in)kopen en toepassen (producent, inkoper/consument);
- Circulaire initiatieven en verdienmodellen onderzoeken (vanuit bedrijfsleven);
- Terugdringen van de hoeveelheid huishoudelijk afval (vanuit de gemeente en Omrin). In lijn met de landelijk VANG-doelstellingen hebben we daarbij de ambitie om het verbranden van huishoudelijk afval terug te dringen naar 30 kg restafval per inwoner in 2025. Sinds 2015 is het ingezamelde huishoudelijk afval met 17% gedaald. We hanteren daarbij het Diftar+-systeem, waarbij inwoners hun afval betalen per kilo restafval.
- Waar mogelijk willen we innovaties op het gebied van circulair bouwen stimuleren.

3.2.5 We houden het aanbod werklocaties op peil

We ontwikkelen Klaverblad Noordoost stapsgewijs en duurzaam

De prognose is dat er tot 2030 nog zo'n 100 ha nodig is aan bedrijventerreinen in de regio Zuidoost-Friesland. De plancapaciteit in de regio is 209 ha. Kwantitatief gezien zijn er in de regio meer dan genoeg m² aan bedrijventerreinen om uit te geven tot 2030. Echter, het aanbod sluit niet aan op de vraag, deze richt zich namelijk op andere locaties en op een ander type terrein. In het document *Afspraken bedrijventerreinen Regio Zuidoost-Fryslân 2019-2026/2030* zijn nieuwe regionale afspraken gemaakt over het aanbod van bedrijventerreinen.

Omdat de beschikbaarheid van bedrijvenkavels op bestaande terreinen in Heerenveen terugloopt, wordt plannen voorbereid voor de ontwikkeling van het gebied Klaverblad-Noordoost. Na het doorlopen van een open planproces is voor het gebied een schetsplan gemaakt. Op basis daarvan heeft de gemeenteraad op 2 april 2019 besloten om een bestemmingsplan en een landschapsplan te ontwikkelen voor 50 hectare agrarisch gebied (deels natuur-inclusief), 30 hectare zonnepark en netto 20 hectare bedrijventerrein (bruto 40 hectare). De ontwikkeling van het bedrijventerrein wordt stapsgewijs opgepakt.

We revitaliseren en herstructureren bestaande bedrijventerreinen waar nodig

Om de positie van Heerenveen als aantrekkelijke vestigingslocatie te behouden, is het zaak dat ook bestaande werklocaties up-to-date worden gehouden en aansluiten bij de toekomstige vraag vanuit het bedrijfsleven. Daarbij bestaat de behoefte om de duurzaamheid van verouderde bedrijventerreinen te vergroten in termen van ruimtelijke kwaliteit, energiezuinigheid, bereikbaarheid en klimaatbestendigheid.

Bij sommige terreinen kan het aanscherpen van het profiel helpen om het terrein beter te positioneren. Rondom het terrein van Omrin (bedrijventerrein Haskerveen) vormt zich een clustering van bedrijven op het gebied van circulaire economie. Ook bij andere terreinen kan een scherper profiel bijdragen aan gerichte marketing, acquisitie, ontwikkeling en inrichting. In andere gebieden is herstructurering en transformatie wellicht de beste oplossing. Bijvoorbeeld als het gaat om locaties die grenzen aan woongebieden. Hier is een verkleuring naar wonen of een gemengd gebied met woon-/werkfuncties een mogelijkheid.

In de Omgevingsvisie wordt een voorzet gedaan voor de profielen van de bedrijventerreinen. In het Omgevingsplan vertalen we dit naar milieucategorieën en regels voor het gebruik en de inrichting van de terreinen.

We voorzien geen nieuwe grootschalige kantoorlocaties

In 2012 is het *Kantorenbeleid Heerenveen* vastgesteld. Sindsdien hebben verschillende ontwikkelingen plaatsgevonden. Het geldende beleid komt daarmee te vervallen en wordt vervangen door de onderstaande uitgangspunten (op hoofdlijnen).

Uit onderzoeken van EIB (2012) en de STEC-groep (2015) blijkt dat er in Friesland geen behoefte is aan nieuwe grootschalige kantoorlocaties. Wel kan op goed bereikbare locaties met ruimtelijke kwaliteit sprake blijven van nieuwe vraag. Slecht gelegen B-locaties moeten worden herbestemd. Voor toekomstige kantoorontwikkelingen hanteren we daarom de volgende uitgangspunten:

- In het Sportstadgebied en rondom het station blijft ruimte voor ontwikkeling van nieuwe kantoorfuncties;
- Kantoren kunnen ook worden gevestigd binnen bestaande gebouwen wanneer daarmee karakteristieke gebouwen worden behouden of problematische leegstand in centrumgebieden wordt voorkomen;

- Combinaties van functies/ broedplaatsconcepten kunnen bijdragen aan transformatie van leegstaande kantoorlocaties. Bij langdurig leegstaande kantoorpanden onderzoeken we daarom de mogelijkheden voor herbestemming.

3.2.6 Samen werken aan goede bereikbaarheid (fysiek en digitaal)

Bereikbaarheid is een belangrijke vestigingsvoorwaarde

Een goede bereikbaarheid is voor veel bedrijven een belangrijke vestigingsvoorwaarde. Het is daarom van belang dat de bereikbaarheid van werklocaties in onze gemeente op de lange termijn gewaarborgd is. Daarbij wordt bereikbaarheid met via verschillende netwerken (weg, spoor en vaarweg) belangrijker. In het onderstaande kader wordt aangegeven aan welke bereikbaarheidsprojecten de komende jaren wordt gewerkt. Daarnaast gaan we in op (mogelijke) toekomstige bereikbaarheidsprojecten.

Bereikbaarheidsprojecten in het kader van het gemeentelijke verkeer- en vervoersplan (GVVP)

- Doorstromingsproblemen voor de auto worden ervaren bij de toe- en afritten van de A32, Skoatterwâld en de stationsomgeving. Vanuit de investeringsagenda Drachten-Heerenveen zijn al verschillende projecten afgerond. Maatregelen ter bevordering van de doorstroming op de A32 zijn in ontwerp gereed; de uitvoering hiervan is gestart.
- Daarnaast doen we onderzoek naar de maatregelen die noodzakelijk zijn om de doorstroming en afwikkeling van het gemotoriseerd verkeer in relatie tot de A32 zone te verbeteren. Daarbij gaat het om de as Oranje Nassaulaan - rotonde Burgemeester Falkenaweg – Rottumerweg. Ook bij de Burgemeester Falkenaweg en de K.R. Poststraat (vanaf de Nieuwstraat) is een herinrichting voorzien.
- De bereikbaarheid voor de fiets is een belangrijk aandachtspunt. Een samenhangend (hoofd)fietsnetwerk, stallingen in het centrum en breedte van fietspaden worden als knelpunt ervaren. We onderzoeken op dit moment de kwaliteit van het hoofdfietsnetwerk en werken in het kader van de Fietsagenda Zuidoost-Friesland aan regionale snelfietsroutes (zie uitwerking fietsagenda in paragraaf 3.3).
- Verder gaan we de bereikbaarheid van stationsgebied van Heerenveen voor gemotoriseerd verkeer via de Trambaan onderzoeken. Ondanks dat de Trambaan primair een verblijfsfunctie heeft, dient het station ook voor gemotoriseerd verkeer goed bereikbaar te zijn. De herinrichting van het stationsgebied zelf, in samenwerking met de provincie, bevindt zich momenteel in de planfase (zie onderstaand).
- Het ziekenhuis, Skoatterwâld en een aantal bedrijventerreinen zijn per openbaar vervoer slecht te bereiken. Deze (en andere) knelpunten zijn door de gemeente aangedragen in het kader van een nieuwe bus concessie in deze regio.

We maken een visie voor het Stationsgebied van Heerenveen

In het stationsgebied zijn verschillende verbeteringen gewenst. Ook in het gebied rondom het station van Heerenveen liggen diverse locaties die beter kunnen worden benut. Hiervoor zijn ook voorstellen ingediend in het kader van het G1000-proces. Ook aan de (noord)westzijde van het station liggen mogelijkheden om in de toekomst andere functies toe te voegen en de stalling van fietsen op een andere manier te regelen.

In 2018 is een ontwerp afgerond voor de vernieuwing van het busstation Heerenveen. Voordat tot realisatie over wordt gegaan, wil de gemeente Heerenveen voor het gebied rondom het busstation eerst een brede gebiedsvisie uitwerken. De ambitie is om een visie te maken voor het gebied waarbij er aandacht is voor de volgende aspecten:

- relatie en verbinding met het centrum/omgeving;
- de ontvangst van bezoekers (reizigers) in Heerenveen;
- veilig en comfortabel verblijf;
- comfortabel voor- en natransport (van deur tot deur);

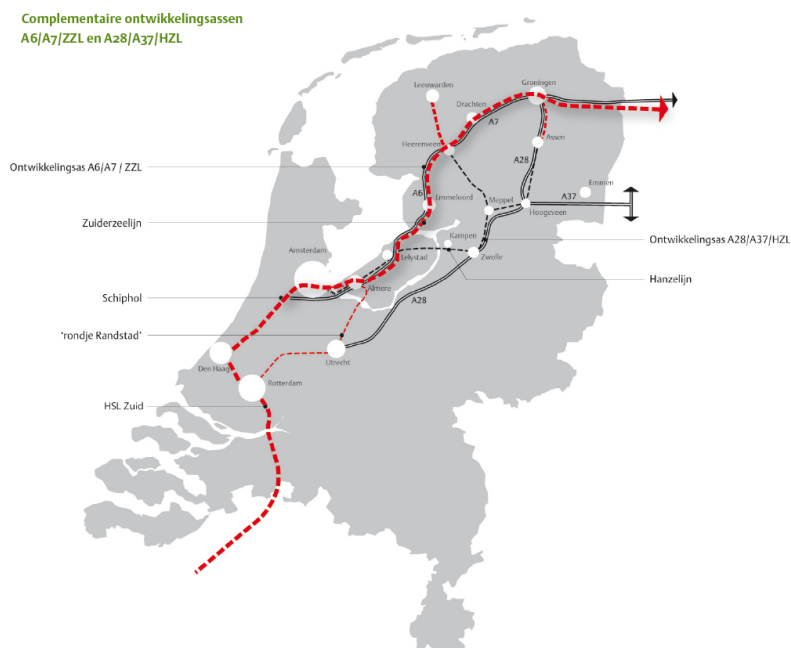
- toevoegen/wijzigen van functies.

Met de visie bepalen we waar onze prioriteiten liggen en welke projecten we samen met partners en belanghebbenden willen uitvoeren. Naar verwachting kan de visievorming in 2020 worden opgestart.

We agenderen nieuwe bereikbaarheidsknelpunten en -kansen

Op dit moment wordt door verschillende partijen gelobbyd voor de realisatie van de Lelylijn. Deze ontwikkeling zou de afstand tussen Heerenveen en economische kerngebieden als Groningen en de Randstad verkorten. Het vergoot de ontwikkelpotentie van Heerenveen als woon- en werklocatie en intensificeert het gebruik van het openbaar vervoer. Wij ondersteunen deze lobby vanuit Heerenveen daarom actief. Hoewel deze lobby nog geen voorkeurstracé kent, reserveren we voorsnog de ruimte voor het oude Zuiderzeelijn tracé (onder andere in de plannen voor Klaverblad Noordoost).

De verkeersintensiteit op de snelwegen A32 en A7 neemt de komende jaren verder toe. Door de aanpak van het knooppunt Joure en de ringweg-zuid bij Groningen wordt de A7 een aantrekkelijkere wegverbinding. De verkeersdrukke op deze route zal verder toenemen door diverse bedrijventerreinontwikkelingen, waaronder de realisatie van Klaverblad-Noord Oost. De kwetsbaarheid van het Klaverblad bij Heerenveen kan daardoor toenemen. De komende jaren willen we de verkeersintensiteit op deze route goed monitoren en bereikbaarheidsknelpunten tijdig agenderen om het functioneren van de economische as langs de A7 te waarborgen. We trekken hierin samen op met andere gemeentes.

Figuur 3.3 Realisatie van de Lelylijn verbindt Heerenveen beter met andere economische kerngebieden

Vaarweg Heerenveen blijft belangrijk

De vaarweg van Heerenveen naar het Prinses Margrietkanaal is van groot belang voor het functioneren van de bedrijventerreinen aan de noordkant van Heerenveen. Naar aanleiding van het Provinciale besluit om geen ontheffingen meer te verlenen voor klasse Va schepen naar Heerenveen, heeft de gemeente onderzoek laten uitvoeren naar de mogelijkheden om een deel van deze beroepsvaarweg om te leggen of in te bedden in een integrale gebiedsontwikkeling. Op basis van het onderzoek heeft de gemeente besloten geen substantiële rol te spelen in de financiering van maatregelen. Voor het faciliteren van grotere schepen, streeft de gemeente (in overleg met de Provincie) maatwerk na.

Digitale bereikbaarheid

Voor de leefbaarheid en het vestigingsklimaat is de digitale bereikbaarheid van de gemeente van groot belang. Op dit moment wordt in de gemeente gewerkt aan het realiseren van een glasvezelnetwerk. In 2020 worden de kern Heerenveen en de witte percelen in het buitengebied in de gemeente aangesloten. De komende jaren gaat ook de ontwikkeling van het 5G-netwerk een rol spelen. Als gemeente hebben we daarbij geen directe rol. Wel bepalen we onder welke voorwaarden nieuwe antennemasten kunnen worden geplaatst. We actualiseren daarom de verouderde *Beleidsnotitie antennemasten (2001)* waar het thema gezondheid ook een punt van aandacht is.

3.2.7 Samen werken aan aantrekkelijke centrumgebieden

In het *Hoofdlijnenakkoord 2018-2022* is opgenomen dat een kwaliteitsimpuls gewenst is in de centrumgebieden van Heerenveen, Akkrum, Aldeboarn en Jubbega. Daarbij gaat het zowel om mogelijke functieverandering in deze gebieden, als de invulling van de openbare ruimte.

In het centrum van Heerenveen ligt een stevige opgave. Onaantrekkelijk vastgoed en de aanloopstraten moeten de komende jaren worden getransformeerd. In een G-1000 proces zijn door ingelote inwoners voorstellen uitgewerkt. Naast het opknappen van de openbare ruimte hebben inwoners ook aanbevelingen gedaan met betrekking tot de bereikbaarheid en het compacter maken van het centrum. Parallel aan het G1000 proces heeft een groep uit de Heerenveense Ondernemers Vereniging (HOV), Heerenveen 'n Gouden Plak, ondernemers, bewoners van het centrum, vastgoedeigenaren en – gebruikers – de G20 – ook voorstellen gedaan voor de verbetering van het centrum.

Met de opbrengst van de G1000 en de G20 is een integrale visie uitgewerkt. Deze centrumvisie en een bijbehorend investeringsplan zijn in december 2019 door de raad vastgesteld. Deze visie vervangt de oude *Structuurvisie Centrum-Breed (2011)*. Aan de hand van gebiedsdeals wordt de komende jaren gewerkt aan de verbetering van verschillende deelgebieden in het centrum. Daarbij is samenwerking met ondernemers en vastgoedeigenaren belangrijk. Met de verlaging van de kade bij het Breedpad is een concrete start gemaakt met de verbetering van de verblijfskwaliteit in het centrum.

In het *Hoofdlijnenakkoord 2018-2022* is ook het voornemen opgenomen om de centrumgebieden van Akkrum, Jubbega en Aldeboarn op te knappen. De plannen voor deze dorpen worden de komende jaren verder vormgegeven. Belangrijk is dat de dorpskernen niet als onderlinge concurrenten van elkaar gaan functioneren. Elk dorp heeft een eigen verzorgingsgebied op het gebied van voorzieningen, detailhandel en horeca en een eigen identiteit. In het Fonds Vitale Kernen is dekking beschikbaar voor (een deel van) deze plannen, maar het beoogde investeringsniveau en daarmee -tempo moet nog worden bepaald.

3.2.8 We actualiseren ons detailhandels- en horecabeleid

De koopkrachtbinding in een aantal winkelgebieden is afgenomen ten opzichte van 2007. Omdat we verwachten dat de verkoop via internet verder gaat toenemen en de vraag naar het aantal m² winkelloppervlakte afneemt, willen we de centrumgebieden compacter maken en de openbare ruimte aantrekkelijker maken. Dit betekent dat we in een aantal straten een transformatie van functies voorzien.

Kwalitatieve toevoegingen aan het winkelaanbod zijn gewenst om Heerenveen en andere kernen aantrekkelijk te houden als winkelkern. Het bestaande detailhandelsbeleid de *Integrale Detailhandelsvisie (2011)* is gericht op het sterk houden van centrumgebieden. Daarom is de gemeente vrij strikt in het toelaten van perifere detailhandel (PDV) buiten het centrum.

De *Integrale Detailhandelsvisie (2011)* en het *Beleid voor Aanloopstraten (2012)* zijn op verschillende punten verouderd. Sinds 2011 is het winkellandschap veranderd. Er zijn meer nieuwe formules bijgekomen en er is sprake van branchevervaging. Om de verschillende winkelgebieden duidelijk te positioneren actualiseren we ons detailhandelsbeleid. Het evenwicht tussen kwalitatieve aanvulling en concurrentie met het bestaande winkelaanbod is kwetsbaar. Dit vraagt om een gedegen en actuele analyse, een zorgvuldige beleidsmatige afweging en een goede afbakening van de mogelijkheden.

3.2.9 Samen werken aan slimme groei van de vrijetijdseconomie

Recreatie en toerisme groeien in het algemeen wereldwijd sterk. Naar verwachting biedt de forse groei van het toerisme in Nederland, kansen voor de regio. De vrijetijdseconomie is één van de sterkst groeiende sectoren en de verwachting is dat deze groei de komende jaren versterkt doorzet.

Bepaalde plekken in de regio zijn al populair en worden dat nog veel meer. Als we niets doen, wordt het vooral drukker op de plaatsen waar het nu al druk is (eilanden, IJsselmeerkust, merengebied) en op de momenten dat het nu ook al druk is (zomerpiek). Als de groei slim wordt benut, draagt toerisme juist bij aan een prettige en gezonde leefomgeving, behoud van natuur- en cultuurerfgoed of onder druk staande voorzieningen op het platteland. Toerisme draagt dan bij aan brede welvaart. Slimme groei betekent onder andere het inzetten op (cultuur)toeristen die geïnteresseerd zijn in de kwaliteit en identiteit van onze provincie en meer jaarronde bezoeken.

Met de centrale ligging, de aanwezige sporticonen, museum Belvédère, Parklandschap Oranjewoud, de Deelen en waterrijk Akkrum-Nes en Aldeboarn liggen er volop kansen om van de verwachte groei te profiteren. De vrijetijdseconomie zou zich hierdoor kunnen ontwikkelen tot een stevige economische pijler. Daarnaast is de vrijetijdseconomie van belang voor het op peil houden van de leefbaarheid en het voorzieningenniveau in Heerenveen. De sector draagt daarmee sterk bij aan het vestigingsklimaat van Heerenveen.

In de gemeentelijke *Notitie recreatie en toerisme; Voortzetten, versterken, verbinden, (2015)* is in beeld gebracht welke kansen er liggen en hoe deze kansen kunnen worden gerealiseerd. De notitie gaat op drie niveaus in op de kansen en ontwikkelpunten. Daarbij gaat het om:

1. Vinden en verleiden (o.a. marketing en promotie);
2. Verrassen en begeleiden (verbijzonderen en versterken van het aanbod);
3. Verbinden en versterken (de basisinfrastructuur en de basisvoorzieningen).

Na vaststelling van het nieuwe economiebeleid wordt deze notitie geactualiseerd. Daarin worden nieuwe inzichten en actuele ontwikkeling op het gebied van recreatie en toerisme meegenomen. Uitgangspunt van het nieuwe beleid is de bezoekersreis (visitor journey) en de marketing/profilering door Merk Fryslân, Toeristisch

Netwerk Friese Wouden en Heerenveen 'n Gouden Plak. Bezoekers kijken niet naar gemeentegrenzen. Daarom heeft de regionale samenwerking tussen de vijf gemeenten in Zuidoost Friesland een stevige structuur en wordt gebouwd aan de professionalisering van het Toeristisch Netwerk de Friese Wouden.

De gemeente is aan zet voor de basis en het gastheerschap (infrastructuur, sanitaire voorzieningen, bebording en bewegwijzering, brugbediening e.d.). Op het gebied van het aanbod willen we kwaliteit en diversiteit stimuleren. Dit doen we door ruimtelijke entrees, rustpunten en beleefroutes toe te voegen en ondernemerschap te ondersteunen. We verbeteren het gastheerschap met TIP's (Toeristische Informatiepunten) en TOP's (Toeristische Overstappunten) en goede informatievoorziening (zoals bebording, bewegwijzering, plattegronden en een evenementenkalender).

3.3 Bouwen aan toekomstbestendige woningen

3.3.1 Schets van de opgave

Door groei van het aantal huishoudens blijven we de komende jaren nieuwe woningen bouwen. In regionaal verband hebben is afgesproken dat in de gemeente Heerenveen in de periode van 2016 tot 2026 ongeveer 1300 woningen worden gebouwd.

Op de langere termijn neemt de bevolkingsomvang en het aantal huishoudens in de gemeente af. Op sommige plekken is die krimp al aan de orde (zie bijlage 3). Door vergrijzing, ontgroening en veroudering van de bestaande woningvoorraad neemt de mismatch tussen vraag en aanbod toe. Er is er daardoor steeds meer sprake van een kwalitatieve opgave. In verschillende gebieden is de woningvoorraad toe aan vervanging of vernieuwing. De verwachting is ook dat door de vergrijzing meer gedateerde woningen op de markt gaan komen. Deze woningen zijn wellicht moeilijker verkoopbaar. Het aardgasvrij maken van de woningvoorraad is een grote opgave, waar we de komende jaren samen met vele stakeholders aan werken. Bij deze kwaliteitsslag speelt de betaalbaarheid en draagkracht van inwoners ook een belangrijke rol. Daarnaast staat de leefbaarheid in verschillende woonbuurten onder druk door een toename van het aantal inwoners met een zorgvraag.

Omdat de vraag naar nieuwe woningen en de kwalitatieve opgave niet overal even groot is, moeten we per gebied verschillende keuzes maken. In het centrum van Heerenveen is sprake van een relatief eenzijdige woonvoorraad. Omdat het aantal m² winkeloppervlak afneemt, ligt er potentie om nieuwe woningen toe te voegen. In kleinere dorpen verwachten we dat de vraag de komende 10-20 jaar kleiner wordt en dat de bevolking in omvang gaat afnemen. Hier zullen we ons meer richten op de leefbaarheid en kwaliteitsverbetering.

De samenwerking met de woningbouwcorporaties, huurdersverenigingen, vastgoedeigenaren en particulieren op dit onderwerp is cruciaal, aangezien de gemeente zelf geen woningen in eigendom heeft. We moeten er samen voor zorgen dat de kwaliteit van de bestaande woningvoorraad op peil is en goed aansluit bij de toekomstige vraag.

Tot slot is wonen meer dan alleen een kwalitatief goede woning. Ook zaken als de inrichting en de beleving van de woonomgeving en de beschikbaarheid van voorzieningen bepaald in belangrijke mate het woonplezier (zie ook paragraaf 3.4).

Kernopgave 2 Bouwen aan toekomstbestendige woningen	
Wat zien we gebeuren?	
1. De huishoudensgroei en de vraag naar nieuwbouw neemt af 2. Voor sommige groepen is het lastiger om een geschikte en betaalbare woning te vinden 3. De woningvoorraad en woonomgeving moeten worden aangepast aan veranderende omstandigheden zoals vergrijzing, energietransitie en klimaatverandering 4. Er is leegstand in de centrumgebieden, hierdoor is meer verblijfskwaliteit gewenst en een kwalitatief hoogwaardiger woningaanbod	
Wat willen we op de lange termijn bereiken? (2040)	
In 2040 is Heerenveen gemeente waar: 1. Het woningaanbod van goede kwaliteit, divers en betaalbaar is 2. We energieneutraal zijn (95% CO₂-reductie) en we energiearmoede voorkomen 3. Wijken en dorpen een gemengde bevolkingssamenstelling hebben qua leeftijd, inkomensniveau en huishoudenssamenstelling	
Aan welke global goals dragen we bij?	
1. Steden en dorpen veilig, veerkrachtig, duurzaam (SDG11) 2. Betaalbare en duurzame energie voor iedereen (SDG7) 11 SUSTAINABLE CITIES AND COMMUNITIES 7 AFFORDABLE AND CLEAN ENERGY	
Welk concreet resultaat willen we op de middellange termijn zien? (tot 2030)	
1. Nieuwe woningen zijn grotendeels gerealiseerd binnen bestaand bebouwd gebied 2. We hebben 40% duurzame energie en 49% CO₂-reductie bereikt 3. Verouderde woningen zijn gerenoveerd of vervangen, met prioriteit voor de woningen die zijn gebouwd tussen 1945 en 1969 4. Heerenveen centrum is versterkt door een aantrekkelijke openbare ruimte, transformatie van leegstaand vastgoed en het toevoegen van kwalitatief hoogwaardig woningaanbod 5. De kwantiteit en de kwaliteit van de sociale woningvoorraad is op peil	
Wat doen we nu al?	Wat gaan we nog meer doen?
✓ We actualiseren ons woonbeleid en herijken ons woningbouwprogramma ✓ We rondt uitleglocaties Skoatterwâld, de Eide en de Fjilden af ✓ We werken met woningbouwcorporaties en ontwikkelaars aan verschillende inbreidings- en transformatielocaties ✓ Met het welstandsbeleid en de nota cultuurhistorie sturen we op de kwaliteit van de gebouwde omgeving	✓ We verkennen de toekomstige woningvraag (o.a. mogelijkheden voor nieuwe uitbreidingswijken) ✓ Met uitkomsten van de G1000 werken we aan de transformatie van het centrum van Heerenveen ✓ Bij wijkvernieuwing en grote inbreidingslocaties kiezen we voor een diverse samenstelling van de woningvoorraad ✓ In kleine dorpen gaan we ons richten op inbreiding en transformatie ✓ We maken een visie voor de ontwikkeling van de A32-zone

Figuur 3.4 Samenvattend overzicht doelstellingen en acties bij de kernopgave

3.3.2 Blijven sturen op de kwaliteit van de gebouwde omgeving

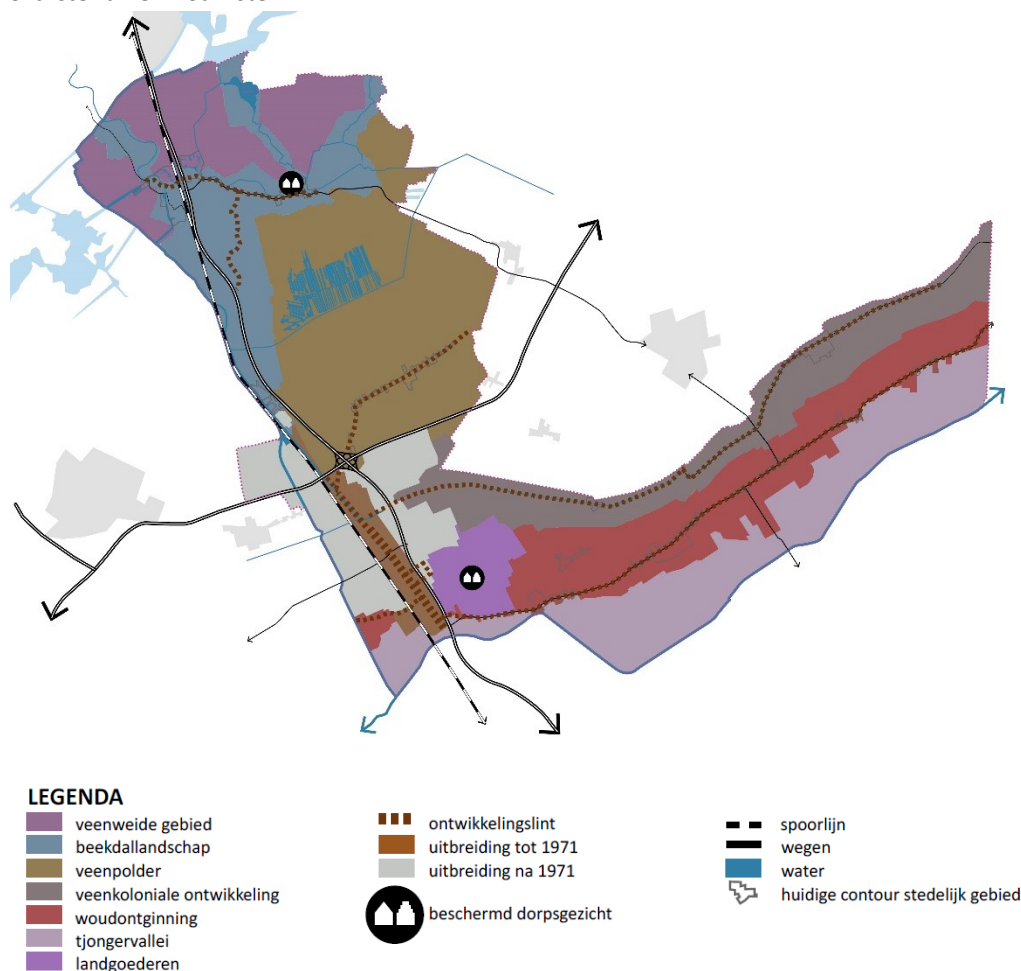
Ruimtelijke kwaliteit

De kwaliteit van de gebouwde omgeving wordt bepaald door de functionaliteit, de schoonheid en de toekomstbestendigheid van bebouwing en de openbare ruimte. Gebouwen die in het verleden zijn gebouwd bepalen (mede) de identiteit van onze dorpen en wijken. Deze identiteit bepaalt in belangrijke mate hoe we deze plek ervaren. Een sterke samenhang tussen de gebouwen binnen een bepaald gebied, aangevuld met een afwisseling tussen gebieden en plekken onderling geven een aantrekkelijk en toekomstbestendig totaalbeeld.

Het behouden en versterken van de identiteit van Heerenveen, vraagt om een aanpak die aansluit bij de identiteit van de verschillende plekken en gebieden. Immers, een vraagstuk binnen het beschermd dorpsgezicht het Oranjewoud vraagt om een andere aanpak dan de aanpak van een plek in het centrum van Heerenveen. Deze gebiedsgerichte aanpak is verankerd in het bestaande beleid voor cultuurhistorie en welstand.

Beschermen wat we karakteristiek vinden

In de *Nota Cultuurhistorisch Erfgoed (2010)* is een beschrijving opgenomen van het cultureel erfgoed in de oude gemeente Heerenveen. Hiermee bepalen we welke gebouwen en karakteristieke kenmerken we willen doorgeven aan volgende generaties. Niet alleen voor het gebouw zelf, maar ook voor de omgeving, het gebied, waar het gebouw deel van uitmaakt. Op basis van deze nota zijn ongeveer 500 gemeentelijke monumenten aangewezen. Omdat we cultuurhistorisch erfgoed zien als kernkwaliteit van onze gemeente, willen we deze nota op termijn ook aanvullen en actualiseren met het erfgoed op het voormalige grondgebied van de gemeente Skarsterlân en Boarnsterhim.

Figuur 3.5 Cultuurlandschappen en cultuurhistorisch waardevolle structuren

Welstandsbeleid: sturen op de kwaliteit van nieuwe gebouwen en gebieden

Het welstandsbeleid is een onderdeel van het ruimtelijk kwaliteitsbeleid van de gemeente. Onder meer structuurvisies, bestemmingsplannen en inrichtingsplannen voor het openbaar gebied maken hier deel van uit. Onderdeel van de welstandsnota vormen beeldkwaliteitsplannen. Deze worden opgesteld bij de ontwikkeling of transformatie van gebieden. Het welstandsbeleid is daarmee niet statisch, maar geeft mede sturing aan nieuwe ontwikkelingen.

Met de *Welstandsnota (2016)* stuurt de gemeente op de kwaliteit van (ver)nieuw(d)e gebouwen. Daarbij is een onderscheid gemaakt in gebieden die meer en minder bepalend zijn voor de identiteit van (de gemeente) Heerenveen. Deze gebiedsgerichte aanpak is neergelegd in de visiekaart 'de kracht van Heerenveen'. Vanuit de samenhang van structuren en gebieden, en de mate waarin de kwaliteit bepalend is voor de identiteit van Heerenveen, zijn diverse criteria opgenomen waaraan wordt getoetst bij bouwaanvragen. Per gebied is een beleidsintentie opgenomen die de 'hoofdlijn' voor een gebied beschrijft.

In de nota is onderscheid gemaakt in drie kwaliteitsniveaus. Niveau 1 staat voor een regulier kwaliteitsniveau, niveau 2 voor een licht kwaliteitsniveau en niveau 3 betreft welstandsluw kwaliteitsregime (alleen excessenregeling). Dit onderscheid in kwaliteitsniveaus willen we handhaven. Wel wordt onderzocht of een andere gebiedsindeling gewenst is, zodat we meer in samenhang met andere aspecten kunnen sturen op de omgevingskwaliteit van gebieden (zie paragraaf 4.2.1 over gebiedsgericht Omgevingsbeleid). Dit kan uiteindelijk leiden tot aanpassing van de welstandsnota.

Diverse plekken vragen om inbreiding en transformatie

In de gemeente zijn verschillende plekken binnen bestaand bebouwd gebied die kansen bieden voor nieuwbouw of die vragen om transformatie. Het kan bijvoorbeeld gaan om inbreidingsplekken binnen bestaand bebouwd gebied, (verouderde) bedrijfslocaties in woongebieden of voormalige schoollocaties. We willen deze plekken aangrijpen om plekken ruimtelijk te verbeteren, de woningvoorraad diverser te maken en doelgroepen te mengen (inkomens, leeftijden, huishoudenssamenstelling). Uiteraard zullen we daarbij ook rekening moeten houden met de trends op het gebied van vergrijzing en ontgroening.

Kwalitatieve toevoegingen aan het woningaanbod in Heerenveen centrum

Onaantrekkelijk vastgoed en de aanloopstraten in het centrum moeten de komende jaren worden getransformeerd. Daarnaast is in het centrum sprake van een relatief eenzijdige woonvoorraad. Het is daarom wenselijk om onderscheidende, kwalitatief hoogwaardige woningen toe te voegen. Met aansprekende architectuur kan het centrum een nieuw gezicht krijgen. Met gebiedsdeals willen we marktpartijen uitdagen om met goede voorstellen te komen voor nieuwe woningbouwprojecten (zie ook paragraaf 3.2.7).

In kleinere dorpen is inbreiding en transformatie het uitgangspunt

Het grootste deel van de woningbehoefte zal zich concentreren op goed bereikbare plekken met werkgelegenheid en voorzieningen. In kleinere dorpen willen we naar aard en schaal bouwen. Hier ligt de focus op verbeteren van het bestaand bebouwd gebied. Kansen voor het toevoegen van woningen liggen hier op inbreidingsplekken. Wanneer de kwaliteit van de bebouwing te sterk achteruitloopt, sturen we met woningbouwcorporaties en andere partners aan op transformatie van gebieden met verouderde bebouwing.

3.3.3 We stemmen nieuwe woningbouwplannen beter op elkaar af

Het (strategisch) beleid op het gebied van wonen is opgenomen in de *Woonvisie 2015-2020*. Deze visie wordt in 2021 geactualiseerd. Dan komt er ook een verdere uitwerking van de onderwerpen in deze paragraaf.

Op basis van de *Woonvisie 2015-2020* hebben we woningbouwafspraken gemaakt met de Provincies en buurgemeenten in Zuidoost-Friesland. Hierin is vastgelegd dat we in de gemeente maximaal 1313 woningen

bouwen in de periode 2016-2026. Er zijn op dit moment voldoende woningbouwlocaties en nieuwe plannen beschikbaar om deze hoeveelheid woningen te realiseren. In Skoatterwâld (Heerenveen), de Fjilden (Nieuwehorne) en de Eide (Tjalleberd) liggen nog mogelijkheden om ca. 700 nieuwe woningen te bouwen (deels na 2026). We bekijken goed welk woningaanbod we hier realiseren en hoe dit aanbod zich verhoudt tot andere locaties.

Op korte termijn herijken we de woningbouwprogrammering. Deze programmering wordt jaarlijks geactualiseerd en wordt gekoppeld aan de woningbouwafspraken met de Provincie (het woningbouwcontingent). Daarbij willen we een aantal beleidsrichtlijnen vaststellen voor de toevoeging van nieuwe woningen. Hiermee kunnen we beter sturen op het woningaanbod en de fasering van woningbouwplannen. We willen bijvoorbeeld meer prioriteit geven aan woningbouwplannen voor het centrum, omdat transformatie van vastgoed en het toevoegen van woonkwaliteit aan dit gebied een hoge prioriteit heeft.

3.3.4 Samen werken aan het aardgasvrij maken van gebouwen

De transitie naar een gasloze gebouwde omgeving is een forse opgave. In een Transitievisie Warmte werken we verder uit welke technieken het meest geschikt zijn voor welke bebouwingstypes. Er zijn grofweg drie opties voor de warmtetransitie in de gebouwde omgeving:

1. Elektrificatie (gebruik van warmtepompen);
2. Duurzame warmtenetten (restwarmte, geothermie en aquathermie);
3. Duurzame gassen. Daarbij kan gebruik worden gemaakt van het bestaande leidingnetwerk. De hoeveelheid groen gas is echter beperkt en waterstof is op dit moment nog niet marktrijp genoeg om toe te passen in de gebouwde omgeving. Toepassing in de industrie of transport liggen meer voor de hand.

De gemeente heeft eind 2021 de Transitievisie Warmte gereed, waarin de keuzes staan voor duurzame warmteopties per wijk of dorp, en de tijdsvolgorde van afkoppeling van het aardgasnet. De transitievisie warmte (TVW) wordt elke vijf jaar geactualiseerd, zodat we steeds uitgaan van de laatste inzichten.

Voor de dorpen en wijken die voor 2030 afgekoppeld worden, worden Wijkuitvoeringsplannen (WUP) gemaakt. Een WUP moet duidelijkheid scheppen over de benodigde aanpassingen in de infrastructuur en de energieopties die per wijk en dorp het meest geschikt zijn. Per gebied kijken we wat de beste optie is, gaan we na wat geschikte ruimtelijke eenheden zijn en welke koppelkansen er liggen op het gebied van duurzaamheid (vergroening) en sociale aspecten (gezondheid, armoedebestrijding, meedoen, etc.). We ontwikkelen deze plannen samen met bewoners, eigenaren en woningbouwcorporaties, netbeheerders en de bouwkolom.

3.3.5 Samen met woningbouwcorporaties werken aan nieuwbouw en wijkvernieuwing

Voor de periode 2016-2020 is een *raamovereenkomst* afgesloten met de huurdersverenigingen en woningbouwcorporaties in onze gemeente (Accolade, Elken en Woon-Friesland). Deze raamovereenkomst is met de Woonvisie de basis voor afspraken. Voor het jaar 2020 hebben we op een nieuwe manier prestatieafspraken met de woningbouwcorporaties en huurdersverenigingen gemaakt. De afspraken gaan onder andere over nieuwbouw, sloop en renovatie van sociale huurwoningen. Met elkaar bepalen we wat de gezamenlijke opgave is. Hierin prioriteren we en werken gezamenlijk uit. Zo leggen we echt de focus op wat we gezamenlijk doen en wat er nodig is.

Er ligt een duidelijke kwaliteitsopgave in buurten die kort na de oorlog zijn gebouwd (onder meer in de Akkers, Oudeschoot, Vlinderbuurt, de Greiden, buurten in Akkrum, Aldeboarn en Jubbega). Veel van deze woningen hebben slechte energiestaat, zijn bouwkundig verouderd en voldoen niet meer aan de eisen van de tijd. De komende jaren moeten we afwegen wat de beste keuzes voor deze gebieden zijn. Daarbij spelen de technische

mogelijkheden om woningen te verbeteren een rol, maar ook de verhuurbaarheid en de beschikbaarheid van betaalbare woningen.

Het mengen van verschillende woningtypes kan leiden tot meer diversiteit in huishoudens en een betere spreiding van doelgroepen. We willen de komende jaren daarom woningbouwprojecten aangrijpen om te werken aan een meer diverse samenstelling van de woningvoorraad in wijken en dorpen.

3.3.6 Richting geven aan initiatieven van ontwikkelaars, beleggers en particulieren

Naast de woningbouwprogrammering van de gemeente en woningbouwcorporaties, zijn er initiatieven van ontwikkelaars, beleggers en particulieren. Ook zij leveren een bijdrage aan de vernieuwing van de woningvoorraad en het functioneren van de woningmarkt. Niet elk woningbouwplan draagt bij aan de ontwikkeling van een toekomstbestendige woningvoorraad. Door het vaststellen van beleidsregels, geven we daarom richting aan de kwaliteit, de locatie en het programma van nieuw woningaanbod.

Op het gebied van Kamerverhuur is in 2019 beleid vastgesteld. Kamerverhuur tot maximaal 4 bewoners wordt toegelaten als het bestemmingsplan de functie wonen toelaat. Kamerverhuur vanaf 5 tot maximaal 10 bewoners wordt toegelaten onder voorwaarden en alleen binnen bepaalde gebieden. Kamerverhuur voor meer dan 10 bewoners wordt per pand bekeken vanwege de impact op de omgeving. Ook is in 2019 de huisvestingsbehoefte voor arbeidsmigranten onderzocht. Hieruit is gebleken dat er op dit moment geen behoefte is aan grootschalige locaties en dat het beleid voor kamerverhuur volstaat voor kleinschalige opvang.

3.3.7 We maken een visie op de ontwikkeling van de A32-zone

Op dit moment worden de aansluitingen op de A32 aangepast. Dit leidt tot een verbeterde bereikbaarheid van het gebied grenzend aan de snelweg. In de A32-zone zijn de afgelopen jaren verschillende ontwikkelingen tot stand gekomen; bijvoorbeeld in het Sportstadgebied. Tegelijkertijd is er nog ruimte om dit strategisch gelegen en goed bereikbare gebied verder te ontwikkelen. De begrenzing van de A32-zone omvat Heerenveen Noord-Oost, het Sportstadgebied, en de het deel van Skoatterwâld langs de A32.

In het gebied spelen verschillende ideeën en ontwikkelingen die elkaar onderling beïnvloeden. Zo zijn er wensen voor de uitbreiding van de huidige sportvoorzieningen rondom Sportstad, maar liggen er ook mogelijkheden om woningbouw of commerciële functies toe te voegen. Daarom is het wenselijk om deze ontwikkeling in onderlinge samenhang te bekijken. De samenhang met de ontwikkeling van het centrum van Heerenveen is hierbij van groot belang. Het is niet wenselijk dat het A32-gebied zich als concurrent van het centrum ontwikkelt op het gebied van woningbouw en economie. Met het vaststellen van de Centrumvisie is aangegeven dat de realisatie van woningbouw in het centrum prioriteit krijgt op de ontwikkeling van A32-zone. Daarom wordt voor dit gebied op termijn een structuurvisie gemaakt. De Omgevingsvisie vormt daarbij het kader op hoofdlijnen voor de ontwikkeling van dit gebied.

3.3.8 We willen inspelen op de toekomstige vraag in de woningmarkt

De wijk Skoatterwâld is over een aantal jaar afgerond en ook op andere plekken zijn woningbouwlocaties dan volgebouwd. Voor de periode na 2026 ontwikkelen we daarom nieuwe woningbouwplannen. Daarbij moeten we onder meer beslissen voor welke doelgroepen wordt gebouwd en of we dat vooral binnen bestaand bebouwd gebied doen of in ruimer opgezette woonmilieus in uitbreidingswijken.

Vooralsnog willen we vooral inzetten op bouwen binnen bestaand bebouwd gebied. De komende jaren verkennen we of nieuwe uitbreidingswijken wenselijk en noodzakelijk zijn. Omdat de verwachte woningvraag en de beschikbaarheid van woningbouwlocaties in de omgeving daarbij bepalend zijn, laten we de komende jaren nieuw woningbehoefteonderzoek uitvoeren.

Daarnaast worden leefstijlkeuzes en diversiteit in het aanbod steeds belangrijker; niet iedereen wil op dezelfde manier wonen. We willen daarom meer ruimte geven aan nieuwe woningbouwconcepten en initiatieven van (groepen) bewoners. Denk aan projecten met gemeenschappelijke ruimtes (woongroepen of hofjes), collectief particulier opdrachtgeverschap (CPO) en duurzame woonvormen voor één en –tweepersoonshuishoudens (tiny houses). Gesprekken met inwoners over hun woonwensen vinden we belangrijk, waarbij we als gemeente wel steeds het algemeen belang en de lange termijn voor ogen houden.

3.4 Zorgen voor gezonde, klimaatbestendige en leefbare wijken en dorpen

3.4.1 Schets van de opgave

Vanuit het sociale domein werken we aan de gezondheid van onze inwoners. Ook de inrichting en het gebruik van de fysieke leefomgeving heeft hier invloed op. Ongeveer 6% van de ziektelast in Nederland is te relateren aan milieufactoren (bron: Rivm, 2014). Door vergrijzing en klimaatverandering veranderen gezondheidsvraagstukken. Doordat we ouder worden en blijven langer vitaal. Wel ontstaan er meer chronische aandoeningen. Dementie en artrose veroorzaken de grootste toename in ziektelast tot 2040. In de leeftijdscategorie boven 75 jaar verwachten we dat eenzaamheid een groter probleem wordt.

We willen ervoor zorgen dat de inrichting van de fysieke ruimte bijdraagt aan de gezondheid van onze inwoners en de leefbaarheid van onze wijken en dorpen. Dit kan door inwoners te beschermen tegen milieu-invloeden. De omgevingswet geeft straks meer mogelijkheden om als gemeente eigen beleid te voeren en per gebied te differentiëren met milieunormen. Een andere mogelijkheid is om gezond gedrag zoveel mogelijk te stimuleren.

Het klimaat verandert; in de toekomst zijn er meer weersextremen. Er is ruimte nodig om de gevolgen van klimaatverandering op te vangen. Daarbij gaat het enerzijds om piekbuien op plekken waar het water moeilijk kan worden afgevoerd (wateroverlast). Aan de andere kant moet ook meer water worden vastgehouden om in periodes van droogte voldoende zoet water te kunnen leveren en op plekken met hittestress verkoeling te bieden. Biodiversiteit is van belang voor de natuur, voor (de beleving) van onze leefomgeving, maar ook om bijvoorbeeld (planten)-ziektes voorkomen en dierplagen te bestrijden. Ook hiervoor moeten we de ruimte anders inrichten en beheren. Omdat het aanpassen van de openbare ruimte een flinke opgave is, gaan we stapsgewijs te werk.

Door verandering vergrijzing en ontgroening, verandert ook het gebruik van voorzieningen. Tegelijkertijd organiseren inwoners veel voorzieningen zelf. De gemeente komt daardoor steeds meer in een ondersteunende rol. Waar het niet langer mogelijk is om voorzieningen in stand te houden, moeten we keuzes maken. Daarbij blijft het belangrijk dat voorzieningen voor iedereen goed bereikbaar zijn.

Kernopgave 3 Zorgen voor gezonde, klimaatbestendige en leefbare wijken en dorpen
Wat zien we gebeuren?
1. Gezondheidsvraagstukken veranderen door vergrijzing en klimaatverandering 2. De samenleving individualiseert en niet iedereen kan daarin goed meekomen 3. Het klimaat verandert; weersextremen nemen toe 4. (Auto)mobiliteit neemt toe 5. De draagkracht voor voorzieningen neemt af
Welke ambitie hebben we voor de lange termijn? (2040)
In 2040 is Heerenveen een gemeente waar: 1. Inwoners zo lang mogelijk gezond en vitaal leven 2. Voldoende plekken zijn om te spelen, te sporten, te ontmoeten en te verblijven 3. De openbare ruimte klimaatbestendig is ingericht en optimaal ruimte geeft aan biodiversiteit 4. Bewegen op de fiets of te voet optimaal wordt gestimuleerd 5. Het aanbod op het gebied van recreatie, cultuur en evenementen aantrekkelijk is 6. Voorzieningen bereikbaar zijn

Aan welke global goals dragen we bij?	
1. Gezondheid en welzijn (SDG3) 2. Toegang tot goed onderwijs (SDG4) 3. Schoon water en sanitair (SDG 6) 4. Verminderen ongelijkheid (SDG 10) 5. Steden en dorpen veilig, veerkrachtig, duurzaam (SDG11) 6. Aanpak klimaatverandering (SDG 13) 7. Beschermen ecosystemen en biodiversiteit (SDG 14-15)	
	
Welk concreet resultaat willen we op de middellange termijn zien? (2030)	
1. De gezondheid van inwoners is toegenomen 2. Nieuwe gevoelige functies zijn gebouwd op gezonde plekken 3. De belangrijkste knelpunten op het gebied van klimaatadaptatie zijn aangepakt en de biodiversiteit is versterkt 4. Een substantieel groter aandeel van de verplaatsingen bestaat uit lopen en fietsen 5. Alle openbare gebouwen en de openbare ruimte is toegankelijk voor mensen met een beperking 6. Het aanbod recreatie, cultuur en evenementen sluit aan bij de behoeften van onze inwoners en bezoekers 7. 80% van de inwoners is tevreden over de leefbaarheid in hun wijk of dorp. Minstens 30% draagt hier actief aan bij	
Wat doen we nu al?	Wat gaan we nog meer doen?
✓ We werken vanuit het sociaal domein aan de gezondheid van onze inwoners (uitvoering Wmo-, sport- en preventief gezondheidsbeleid) ✓ We werken aan een herkenbare en aantrekkelijke openbare ruimte en versterken de groenstructuur ✓ Samen met inwoners werken aan de leefbaarheid van wijken en dorpen ✓ We vergroten de toegankelijkheid van gebouwen en de openbare ruimte voor groepen met een beperking	✓ We bouwen nieuwe gevoelige functies op gezonde plekken ✓ We stimuleren dagelijkse beweging door spelen, fietsen en wandelen nog meer te faciliteren ✓ We houden wijken en dorpen leefbaar en voorzieningen bereikbaar

Figuur 3.6 Samenvattend overzicht doelstellingen en acties bij de kernopgave

3.4.2 We werken vanuit het sociaal domein al aan de gezondheid van onze inwoners

De *Kadernota Sociaal Domein 2019-2025* beschrijft het strategisch beleid voor het sociaal domein. Deze is tot stand gekomen omdat er behoefte is aan een meerjarige integrale aanpak waarbij we flexibel kunnen inspelen op de ontwikkelingen in de samenleving, wetgeving en uitvoeringspraktijk. De kadernota is richtinggevend voor jaarlijkse afspraken en uitvoeringsprogramma's voor de komende jaren. Kern van het beleid is dat wij onze inwoners in alle levensfasen helpen, daar waar het hen zelf of met anderen even niet lukt. In de nota zijn verschillende opgaven en doelstellingen opgenomen op het gebied van:

- Opvoeden & opgroeien
- Leefbaarheid, meedoen en gezondheid
- Participatie en bestaanszekerheid

De gemeente heeft een formele taak bij de uitvoering van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) en het waarborgen van de publieke gezondheid. Met acties vanuit de volgende beleidsnota's dragen we bij aan de gezondheid van onze inwoners:

- De *Sport- en Bewegingsvisie 2017-2025*. Doelstelling van deze nota is Heerenveen door sport en beweging vitaler en aantrekkelijker te maken;
- *Soarch foar Thús (2018)* geeft richting aan de transformatie binnen de zorg met als doel dat inwoners zo langmogelijk in hun eigen leefomgeving kunnen blijven wonen.

Als gemeente vinden we een gezonde leefstijl belangrijk. Als uitwerking van het Nationaal Preventieakkoord werken we daarom samen met andere Friese gemeenten en de GGD aan een aanpak. Daarbij worden de onderwerpen bewegen, roken en alcohol aan de orde gesteld. Bij de eerste twee ligt er een sterke link met de inrichting en het gebruik van de openbare ruimte. Op dit aspect gaan we onderstaand uitgebreid in.

Vanuit het Rijk wordt gestreefd naar een rookvrije generatie. We kiezen ervoor om delen van de openbare ruimte rookvrij te maken. In overleg met inwoners en instellingen kiezen we plekken waar we dit invoeren.

3.4.3 We voorkomen nieuwe milieuknelpunten

De Omgevingswet geeft straks meer mogelijkheden om als gemeente eigen beleid te voeren en per gebied onderscheid te maken in milieunormen. Voor de aspecten geluid, geur (van veehouderijen), trillingen en bodem is in de Omgevingswet afwegingsruimte opgenomen (zie figuur 3.3). Gemeenten mogen voor deze aspecten strengere normen of minder strenge omgevingswaarden vaststellen dan opgenomen in het Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl). Voor luchtkwaliteit en externe veiligheid geldt dat gemeenten alleen strengere waarden kunnen hanteren. In het kader van het Omgevingsplan werken we gebiedsgericht milieubeleid uit dat aansluit bij de doelstellingen van de Omgevingsvisie.

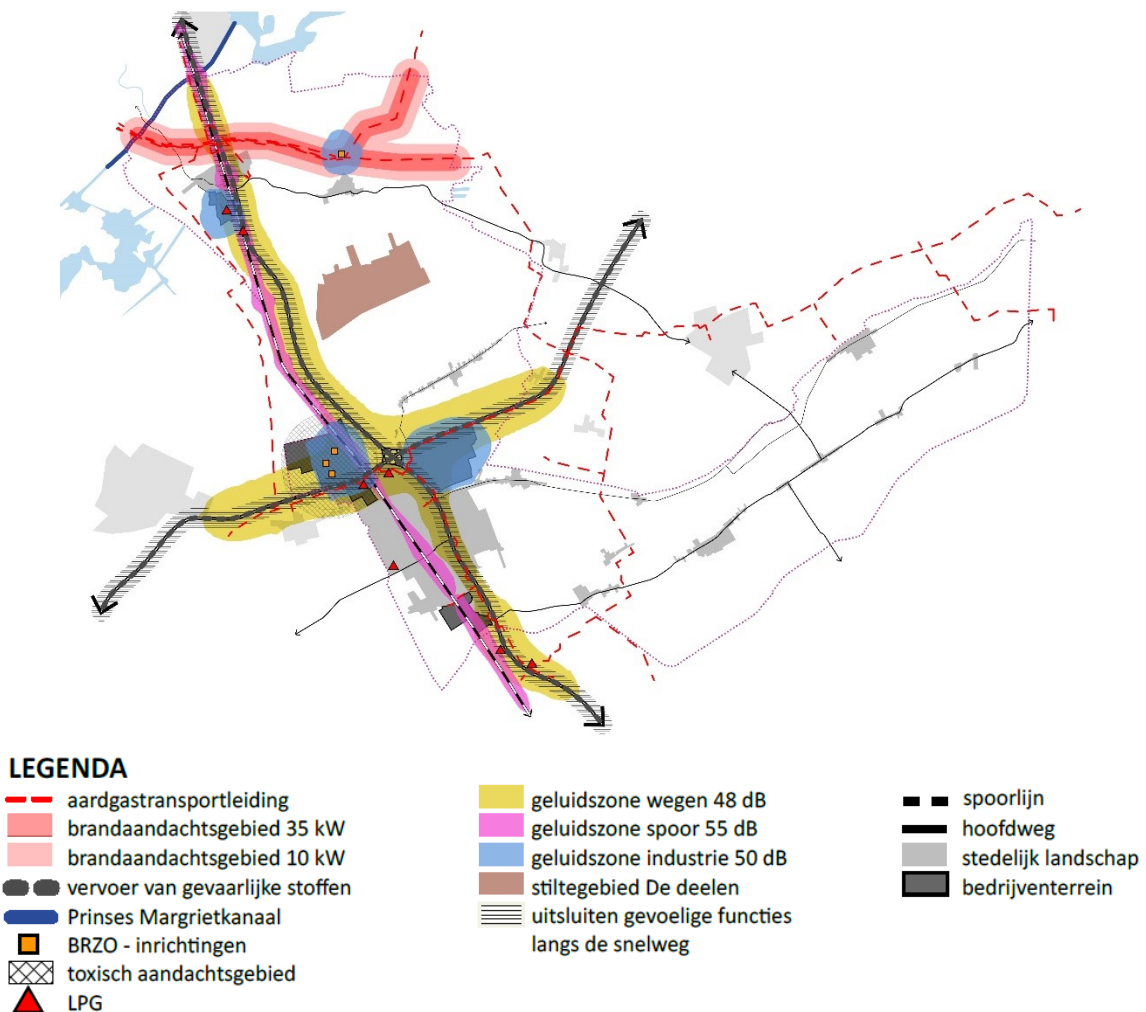
We willen bestaande knelpunten op het gebied van milieuhinder aanpakken en nieuwe knelpunten voorkomen. We hanteren in de Omgevingsvisie daarom de volgende uitgangspunten:

- Spoedeisende saneringssituaties met betrekking tot milieu worden door de gemeente actief aangepakt;
- Waar het gaat om niet-spoedeisende milieuknelpunten, hanteren we het principe werk-met-werk-maken. Dit betekent dat we de milieukwaliteit verbeteren op het moment dat er andere aanleiding is om de ruimtelijke situatie aan te pakken;
- Voor nieuwe situaties geldt dat we geen nieuwe milieuknelpunten willen creëren. Of we daarbij strikte of minder strikte omgevingswaarden hanteren hangt af van het gebiedstype en de omgevingskwaliteit die we hier nastreven.

3.4.4 We bouwen extra gevoelige functies op gezonde plekken

Verkeersbewegingen spelen een grote rol in de milieu gerelateerde ziektelast (landelijk gezien is ca. 85% gerelateerd door zeer fijnstof en verkeersgeluid). De snelweg A32 loopt langs verschillende dorpen en wijken in Heerenveen en brengt verhoudingsgewijs veel geluidsbelasting en fijnstof met zich mee. Daarnaast brengen de snelwegen ook een bepaalde mate van gevaarzetting met zich mee, door het vervoer van gevaarlijke stoffen. Als gemeente hebben we weinig grip op de bron en het emissieniveau van deze weg (Rijkswaterstaat beheert de weg). Dit geldt ook voor andere Rijkswegen, Provinciale wegen en het spoor. Wel kunnen we keuzes maken met betrekking tot het plannen van nieuwe gevoelige functies langs de snelweg.

Omdat bepaalde doelgroepen extra gevoelig zijn voor de gezondheidsimpact van de fijnstof of verminderd zelfredzaam zijn kiezen we er daarom voor om in een zone van 300 meter aan weerszijden van de snelweg geen functies meer te bouwen, die we als extra gevoelig beschouwen. Dit zijn scholen, kinderopvang- en zorglocaties.

Figuur 3.7 Milieucontourenkaart

3.4.5 Samen werken aan de veiligheid van de fysieke leefomgeving

Beleid op het gebied van veiligheid is opgenomen in het *Integraal Veiligheidsplan Samen Veilig, Samen Doen 2017-2021*. De ambitie vanuit dit beleid is om samen met inwoners en ketenpartners de veiligheid te verbeteren en het veiligheidsgevoel te vergroten ofwel: maak het samen veilig!

Veiligheid kan in relatie tot de fysieke leefomgeving betrekking hebben op verschillende onderwerpen:

- Externe veiligheid (opslag en vervoer van gevaarlijke stoffen);
- Sociale veiligheid;
- Evenementenveiligheid;
- Verkeersveiligheid;
- Klimaatverandering (o.a. overstromingsgevaar en uitval vitale infrastructuur);
- Energietransitie (andere energiedragers en -opslag).

Voor de periode na 2021 wordt een nieuw integraal veiligheidsplan ontwikkeld. Hierin worden opnieuw de speerpunten en prioriteitstelling bepaald. Veiligheid van de fysieke leefomgeving krijgt hierin ook nadrukkelijk aandacht. Hiervoor maken we gebruik van de Bouwsteen Veiligheid die in het kader van de Friese aanpak is ontwikkeld.

3.4.6 Samen werken aan een herkenbare en aantrekkelijke openbare ruimte

Openbare ruimte belangrijk voor welzijn en gezondheid

De inrichting van de openbare ruimte is van groot belang als het gaat om welzijn en gezondheid. Naast functionaliteit gaat het hier ook om de beleving en identiteit van locaties;. Een goede inrichting van de openbare ruimte zorgt ervoor dat je je makkelijk kunt oriënteren en dat je jezelf veilig voelt. Het maakt een plaats beleefbaar en stimuleert bovendien het gebruik ervan.

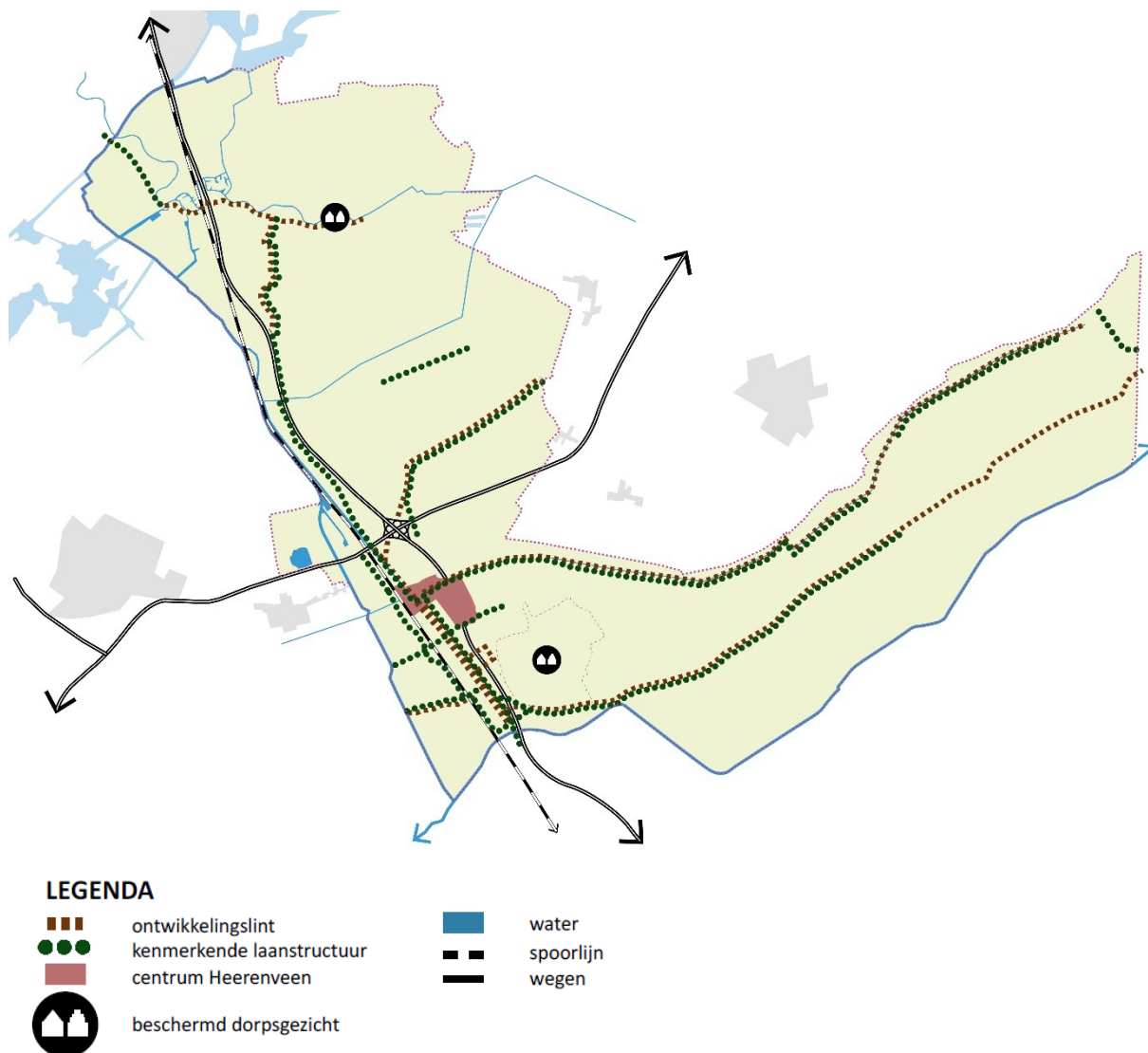
De structuur van de openbare ruimte en de gebouwde omgeving kan niet snel worden aangepast en is min of meer een gegeven. De inrichting van de openbare ruimte kan daarentegen worden afgestemd op de maatschappelijke opgaven en behoeften van de toekomst.

We kiezen voor een hoofd- en nevenstructuur

In het *Kwaliteitsplan kapitaalgoederen en beheer Openbare Ruimte 2016 – 2020* is vastgelegd op welke manier wij omgaan met het beheer en de inrichting van onze openbare ruimte. Deze nota wordt geactualiseerd. Het hanteren van verschillende kwaliteitsniveaus voor het beheer van de openbare ruimte (van zeer laag tot zeer hoog) zetten we daarbij voort. Daarnaast willen we ook meer onderscheid gaan maken bij de inrichting en het gebruik van de openbare ruimte. We kiezen voor een hoofd- en een nevenstructuur. In de hoofdstructuur besteden we extra aandacht aan de inrichting en het beheer van de openbare ruimte (zie onderstaande figuur). In de nevenstructuur mag het onderhoudsniveau van basisniveau zijn.

Met name voor de historische structuren, hoofdontsluitingswegen en centrumgebieden in de kernen is het belangrijk dat zij herkenbaar en aantrekkelijk zijn ingericht. Hetzelfde geldt voor belangrijke recreatieve routes. De onderstaande uitgangspunten werken we verder uit bij de actualisatie van het beleid:

- De hoofdstructuur bestaat uit lijnen en gebieden die bepalend zijn voor de identiteit van onze gemeente zoals historische lintbebouwing, hoofdontsluitingsroutes, centrumgebieden en belangrijke recreatieve routes. Op deze plekken besteden we extra aandacht aan de inrichting en het beheer van de openbare ruimte;
- Langs de lange ontginningsstructuren is een samenhangende uitstraling gewenst. Dit kan door in de dorpen langs de Schoterlandseweg dezelfde type bestrating en hetzelfde straatmeubilair te gebruiken. Ook voor de dorpen langs de Aengwilderweg en de Schoterlandse Compagnonsvaart en de historische dorpskernen van Oranjewoud, Akkrum en Aldeboarn kan een eigen “taal” voor de openbare ruimte worden ontwikkeld;
- In de nevenstructuur is meer ruimte voor initiatieven van inwoners. In overleg met de gemeente mogen zij bijvoorbeeld een deel van het groenbeheer overnemen of groene initiatieven starten zoals het verbouwen van voedsel of het aanleggen van een buurttuin;
- Ruimtes worden geleidelijk verbeterd door werk-met-werk te maken en plannings vanuit verschillende uitvoeringsprogramma's op elkaar af te stemmen. Opgaves op het gebied van ruimtelijke kwaliteit, klimaatadaptatie, biodiversiteit en verkeersleefbaarheid worden hierdoor zoveel mogelijk in samenhang aangepakt.

Figuur 3.8 Hoofdstructuren in onze gemeente

Voorbeeld: integrale aanpak stadsassen K.R. Poststraat en Atlantastraat

Langs de K.R. Poststraat en de Atlantastraat is door een geleidelijke toename van verkeer de kwaliteit van de leefomgeving langzaam verslechterd (fijnstof en geluidsbelasting). Omdat er geen haalbare alternatieven zijn om het verkeer op een andere manier richting het centrum en de aanliggende wijken te ontsluiten, blijft de verkeersfunctie van deze wegen gehandhaafd.

Op de lange termijn kan de opmars van elektrisch vervoer leiden tot een verbetering van de verkeersleefbaarheid. Op de kortere termijn wordt onderzocht of de woonomgeving vanuit een ruimtelijke invalshoek verbeterd kan worden. Bij voorkeur wordt deze opgave aangegrepen om deze stadsassen integraal te verbeteren qua ruimtelijke kwaliteit, klimaatadaptatie, biodiversiteit en de oversteekbaarheid voor langzaam verkeer.

3.4.7 We maken de leefomgeving klimaatbestendig en biodivers

We vangen de gevolgen van klimaatverandering op

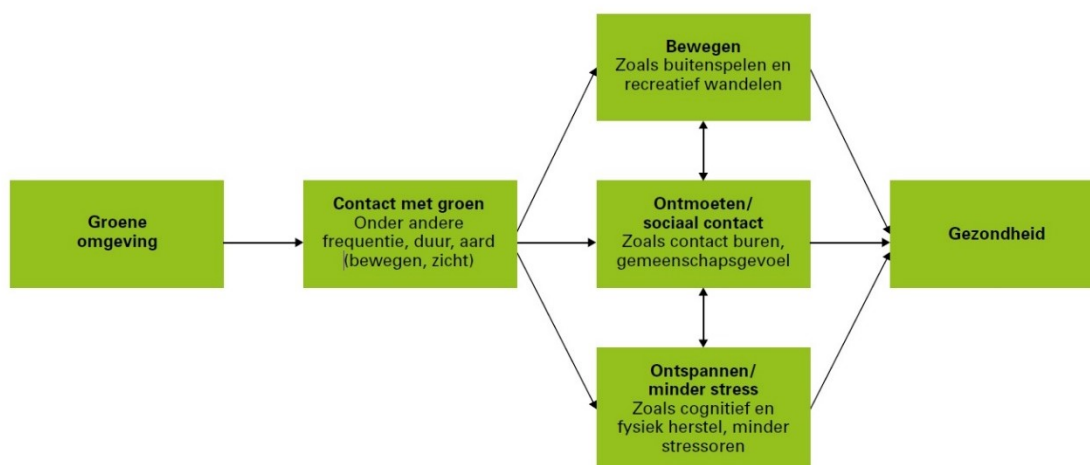
Klimaatadaptatie vraagt deels om ingrepen in het landelijk gebied, denk aan maatregelen om water vast te houden of te bergen (zie paragraaf 3.5). Daarnaast heeft het gevolgen voor het bebouwde gebied. Om inzicht te krijgen in de mate van wateroverlast, hittestress en overstromingen is voor heel Friesland een klimaatstresstest uitgevoerd. Wateroverlast en hittestress doen zich met name voor in gebieden, straten, wijken en dorpen waar veel verharding aanwezig is zoals bedrijventerreinen, oude wijken en dorpscentra. Ook tunnels zijn gevoelig voor wateroverlast. Hotspots die hierbij naar voren komen, pakken we met voorrang aan.

Op dit moment werken wij aan een *Uitvoeringsplan Klimaatadaptatie en biodiversiteit*. Hierin zijn uitgangspunten opgenomen voor het oplossen van knelpunten op het gebied van klimaatverandering en het verbeteren van de biodiversiteit. Daarnaast gaan we heldere ontwerprichtlijnen opstellen voor het inrichten van de buitenruimte. In lijn met het *Duurzaamheidsprogramma* willen we er naartoe dat groen geen onderdeel is tussen de verharding, maar dat verharding een onderdeel is tussen het groen: “groen waar het kan, grijs waar het moet”. Op plekken waar weinig ruimte is om grootschalige klimaatmaatregelen te treffen, kijken we naar het bergen van water onder de grond en het creëren van koele plekken in op redelijke loopafstand.

Het belang van groene en blauwe structuren

Heerenveen kan klimaatbestendig worden door bestaande groene en blauwe structuren verder te ontwikkelen en hierin te investeren. Vergroening heeft een belangrijke functie voor het temperen van hitte, extreme neerslag, droogte en kent een bredere bijdrage aan de leefbaarheid en gezondheid. Een paar voorbeelden:

- Groen vermindert de kans op wateroverlast;
- Groen verkoelt de stad in de zomer;
- Groen draagt bij aan een betere gezondheid en een hoger welzijn;
- Groen draagt bij aan sociale cohesie;
- Groen trekt bedrijven aan;
- Groen zorgt voor biodiversiteit en;
- Groen verhoogt de waarde van huizen en kantoren.

*Figuur 3.9 De relatie tussen groene omgeving en gezondheid
(bron: Raad voor de leefomgeving, De Stad als Gezonde Habitat)*

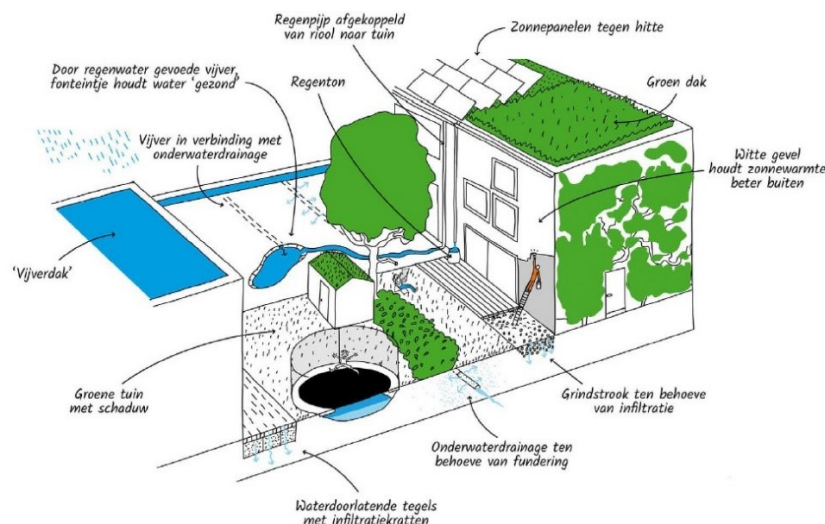
We versterken het natuurnetwerk

Dieren en planten moeten zich kunnen verplaatsen, voortplanten, leven, foerageren enz. Daarvoor is een geschikte leefomgeving nodig en bij voorkeur verbindingen tussen die leefgebieden. Deze verbindingen noemen we het natuurnetwerk. De basis van het natuurnetwerk wordt gevormd door de gebieden van Staatsbosbeheer en It Fryske Gea en de natuurlijk beheerde delen van het openbaar groen van de gemeente. In de gemeente Heerenveen wordt al meer dan 25 jaar ingezet op natuurlijk groenbeheer. Voorbeelden hiervan zijn begrazing door schapen, laten liggen van hout in bossen, inzaaien van bloemenweides en –bermen, natuurlijke oevers en het gebruik van inheemse plantensoorten. Naast de bestaande natuurgebieden, willen we als gemeente inzetten op een fijnmazig natuurnetwerk dat doorloopt tot in de bebouwde kom. Op termijn beslaat dit natuurnetwerk zowel het landelijk gebied, de bebouwde omgeving, particuliere tuinen en bedrijventerreinen.

We ontwikkelen een visie op de groenstructuur

Een sterke groenstructuur zorgt voor meer biodiversiteit en klimaatbestendigheid, maar draagt ook bij aan de identiteit en gezondheid van de gemeente. Aantrekkelijk en toegankelijk groen vervult een belangrijke functie voor recreatie en ontmoeting van inwoners. Daarnaast zorgt zij voor de verbinding tussen stedelijk gebied en landelijk gebied. Vergeleken met andere Friese gemeentes is in Heerenveen relatief veel (openbaar) groen en natuur aanwezig. Veel groene ruimtes in de kernen bestaan uit lange lijnen langs de infrastructuur en minder uit volumes die geschikt zijn als gebruiksgroen. Het is belangrijk om kwalitatief goede groene ruimtes te behouden, te verbinden en te versterken.

Omdat we het groen belangrijk vinden voor de omgevingskwaliteit, werken we ten behoeve van de Omgevingsvisie een visie op de groenstructuur uit. Deze visie bevat uitgangspunten voor het beschermen, gebruiken en beheren van het groen. De visie vormt ook het toetsingskader voor het initiatieven van bewoners van bedrijven en inwoners. Initiatieven dienen bijdrage te leveren aan het netwerk en vormen bij voorkeur ontbrekende schakels of stapstenen in het natuurnetwerk. De afbakening van de nevenstructuur en de bijbehorende "spelregels" werken we uit in een groenstructuurvisie. De visie moet ook duidelijk maken welke gebieden wel/niet in aanmerking komen als inbreidingslocatie voor woningbouw.

Figuur 3.10 Klimaatadaptatie op eigen kavel (bron: Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie, 2018)

Ook op particulier terrein

Ook op bedrijfsperven en particuliere terreinen is verandering gewenst. We zien de aanpassing aan klimaatverandering als een gezamenlijke verantwoordelijkheid van bedrijven, inwoners en de overheid, waarbij gevolgen (en kosten) niet worden afgewenteld naar buurpercelen of toekomstige generaties. Aan de hand van

de genoemde stress-tests gaan wij met inwoners in gesprek over de oplossing van knelpunten. We willen inwoners bewust maken van de voordelen die een groene, biodiverse en klimaatvriendelijke tuin heeft.

Ook een groene gevel of dak, waterdoorlaatbare parkeerplekken en een regenton kunnen bijdragen aan meer biodiversiteit. We gaan daarom mee doen met Operatie Steenbreek, waarbij we inwoners met acties stimuleren om stenen uit hun tuin te verwijderen. Tot slot vinden we het ook reëel dat er in een bepaalde mate sprake moet zijn van klimaatacceptatie, bijvoorbeeld dat een straat tijdelijk onder water staat. Waar de grens ligt tussen schade en hinder moeten we met elkaar bepalen.

3.4.8 We geven op duurzame wijze vorm aan het waterbeheer

In het *Waterplan (2003)* van de voormalige gemeente Heerenveen is een strategische visie opgenomen voor het beheer, gebruik en inrichting van het water in de gemeente Heerenveen, met 2030 als stip op de horizon. In het plan zijn verschillende knelpunten geformuleerd en zijn uitgangspunten opgenomen voor een integraal en duurzaam beheer van water. Doelstellingen zijn onder andere:

- Water verankeren in ruimtelijke plannen;
- Wateroverlast voorkomen;
- De waterkwaliteit verbeteren;
- Vergroten van de ecologische waarde;
- Vergroten en specificeren functionaliteit van het water;
- Duidelijkheid over verantwoordelijkheden.

Het visiedeel van het Waterplan maakt straks integraal onderdeel uit van de Omgevingsvisie. Omdat het waterplan betrekking heeft op de voormalige gemeente Heerenveen, wordt een nieuw kaartbeeld ontwikkeld dat van toepassing is op de hele gemeente.

Sinds het vaststellen van het Waterplan (in 2003) zijn nieuwe inzichten ontstaan over klimaatverandering en het belang van waterbeheersing. Er ligt een grote opgave om het tekort aan water en (op andere momenten) het teveel aan water een goede plek te geven bij de inrichting van de fysieke leefomgeving. Dit onderwerp krijgt de nodige aandacht bij de uitwerking van nieuw beleid op het gebied van water en landschap (zie paragraaf 3.5.7).

In het *Watertakenplan 2016-2020* is vastgelegd hoe de gemeente omgaat met de zorgplicht (watertaken) op het gebied van voor hemel-, grond- en afvalwater (stedelijk afvalwater). De gemeentelijk taak is om te zorgen voor de inzameling en transport van dit stedelijk afvalwater. Met de voorkeursvolgorde schoonhouden-scheiden-zuiveren voorkomen we dat ons rioleringsstelsel onnodig wordt belast. We hebben tot op heden al flink ingezet op het afkoppelen van regenwater. Bij nieuwbouw wordt dit standaard toegepast. En bij renovatie van straten en wijken worden klimaatadaptieve maatregelen genomen door de aanleg van regenwaterriolen. Voorbeelden hiervan zijn delen van de Akkers, de Greiden het Tellegebied (Heerenveen), Túntsjes en Sinnebuorren (Akrum).

In 2020 wordt dit watertakenplan geactualiseerd. Daarbij wordt rekening gehouden met de laatste inzichten op het gebied van klimaatverandering en klimaatadaptatie.

3.4.9 We stimuleren dagelijkse beweging, spelen en ontmoeten in de openbare ruimte

Bewegen, sporten en spelen beter verankeren bij ruimtelijke plannen

In de Heerenveense *Sport en Beweegvisie 2017-2025* wordt sporten en bewegen ingezet als middel om de samenleving vitaler te maken. Naast het sporten in georganiseerd verband, komt in de *Sport- en Beweegvisie* ook tot uitdrukking dat dagelijkse beweging van belang is. Waar de cijfers qua sportparticipatie in onze gemeente hoog liggen, is het (dagelijks) beweeggedrag van inwoners juist relatief laag. Uit het gezondheidsonderzoek jeugd blijkt bijvoorbeeld dat slechts 8% van de jongeren in de gemeente aan de Nederlandse norm gezond bewegen

voldoet. Naast actief sporten en spelen is het daarom heel belangrijk dat wandelen en fietsen naar school, naar het werk of naar voorzieningen wordt gestimuleerd.

We willen de mogelijkheden voor bewegen, sporten en spelen beter verankeren bij het maken van plannen voor de fysieke ruimte. Dit doen we door bij grotere nieuwbouwplannen (die ook openbare ruimte bevatten) de sport- en speelmogelijkheden al tijdens de planfase mee te nemen. Daarnaast willen we sport en bewegen meer zichtbaar en uitnodigender maken in de openbare ruimte door middel van verrassende elementen.

Om kinderen en jongeren werkelijk te laten buitenspelen, moet een uitdagende speelomgeving worden geboden. In het *Speelplan Heerenveen (2015)* is beschreven hoe we het buitenspelen voor kinderen tot 12 jaar willen invullen. De gebruiksintensiteit van een speelplek neemt toe als er meerdere en/of grotere speeltoestellen staan en er andere kinderen zijn om mee te praten en te spelen. We zetten daarom in op een beperkter aantal, grotere, kwalitatief goede speelplekken. We bekijken per wijk en dorp wat hierin de beste keuzes zijn.

Spelen begint voor kinderen wanneer je de voordeur uitstapt. Het aantal speelplaatsen of speeltoestellen is vaak minder van belang voor de beweging van kinderen dan de inrichting van de wijk. In wijken met brede stoepen, toegankelijk groen en weinig autoverkeer, spelen en bewegen kinderen meer. Op plekken waar de afwikkeling van autoverkeer geen prioriteit heeft, werken we daarom toe naar een gedeelde openbare ruimte die uitnodigt om te bewegen en een prettige plek is om elkaar te ontmoeten. Bepaalde straten zouden nu al meer kindvriendelijk kunnen worden ingericht. Op plekken waar veel kinderen wonen óf waar we het buitenspelen extra willen stimuleren, willen we hiermee snellere stappen zetten.

Een gezond en duurzaam verkeerssysteem

Het *Gemeentelijk Verkeer en Vervoersplan 2017 (GVVP)* geldt als leidraad voor te nemen beslissingen op het gebied van verkeer. De ambities en beleidsdoelstellingen kennen een looptijd van ongeveer 10 jaar. De te nemen maatregelen die hieruit voortvloeien worden driejaarlijks vastgelegd in een uitvoeringsprogramma. Inhoudelijk sorteert het GVVP voorop een meer integrale benadering door thema's als gezondheid, duurzaamheid en ruimtelijke kwaliteit mee te nemen. Na vaststelling van de Omgevingsvisie maakt het GVVP integraal onderdeel uit van de Omgevingsvisie.

De wegcategorisering uit het GVVP vormt het vertrekpunt voor het opstellen van de Omgevingsvisie. Binnen deze wegcategorisering zijn nog wel keuzes te maken met betrekking tot de balans tussen autoverkeer en langzaam verkeer. Deze balans is op meerdere manieren zeer bepalend voor de gezondheid en het gebruik van de openbare ruimte. Enerzijds door de uitstoot van het verkeer (geluid en fijnstof), maar ook door de barrièrewerking en het ruimtebeslag die samenhangen met het autoverkeer. Drukke straten worden bijvoorbeeld minder vaak overgestoken en vormen een obstakel voor fietsers en voetgangers op weg naar hun bestemming.

Fietsplan Heerenveen

De opkomst en de ontwikkeling van de elektrische fiets maakt dat verplaatsingsgedrag en de keuze van vervoerswijze is veranderd. Fietsen gaat makkelijker en over grotere afstand. De groei van het aantal (oudere) fietsers en elektrische fietsen leidt tot een vraag naar bredere fietspaden en fietsstroken.

Heerenveen heeft meerdere malen de ambitie uitgesproken om Fietsgemeente te worden (o.a. het Beleidsplan Wmo & gezondheid, het GVVP en Hoofdlijnenakkoord 2018-2022). Vanuit het GVVP concentreren we ons op het compleet maken van het hoofdfietsnetwerk; met name de ontbrekende schakels in en direct rond het centrum van Heerenveen hebben prioriteit. Bij scholen krijgen fietsers en voetgangers een prioriteit ten opzichte van de auto. Op strategische locaties moet het aanbod van het aantal fietsparkeerplaatsen beter worden afgestemd op de vraag (centrum, Sportstad, station, ov-haltes, scholen). In het buitengebied concentreren we ons op de knelpunten met grote en brede voertuigen. Om fietsprojecten sneller van de grond te krijgen gaan we zowel provinciale als Europese subsidies aanvragen voor fietsprojecten.

Via verschillende sporen wordt vorm en inhoud gegeven aan de ambitie om Fietsgemeente te worden:

- Met de *Fietsagenda Zuidoost-Friesland 2019-2023* wordt ook op regionale schaal ingezet op het stimuleren van het fietsgebruik. Naast het verbeteren van bestaande fietsnetwerk omvat de agenda onder andere het verkennen van een aantal snelfietsroutes tussen kernen met regionale voorzieningen en het oprichten van een netwerkorganisatie;
- In het kader van de motie Fietsplan (8 november 2018) wordt onderzoek gedaan naar de voorrangsregeling voor fietsverkeer op de 15 rotondes binnen de bebouwde kom. Uitgangspunt is dat er uniformiteit in Heerenveen gewenst is. Verschillende voorrangsregelingen voor fietsers leiden tot onduidelijkheid en verkeeronveiligheid;
- Tot slot bestaat de wens om fietsen te koppelen aan doelstellingen uit het sociaal domein (gezondheid, inclusie, werkgelegenheid, enz.)

Deze sporen worden samen verder uitgewerkt in een Fietsplan Heerenveen. In een Koersdocument leggen we eerst vast welke ambities we op dit gebied hebben voor de langere termijn, en welke investeringen hiervoor benodigd zijn.

We vergroten de toegankelijkheid van gebouwen en de openbare ruimte voor groepen met een beperking

In de *Zorgvisie "Soarch foar thús" (2018)* is een visie op langer zelfstandig wonen opgenomen. Met betrekking tot de openbare ruimte is hierin het volgende uitgangspunt opgenomen: *"Toegankelijkheid, herkenningspunten, en rustplekken in de openbare ruimte en de mogelijkheid om gebruik te maken van het openbaar vervoer worden onderdeel van de inclusieagenda en Omgevingsvisie"*.

Op dit moment wordt in het kader van het VN-verdrag voor de Rechten van Personen met een Handicap gewerkt aan een lokale inclusieagenda. Hierin wordt aandacht besteed aan de toegankelijkheid van (openbare) gebouwen, openbaar vervoer en de openbare ruimte. Omdat verschillende doelgroepen verschillende eisen stellen aan het gebruik van de openbare ruimte, moet per situatie worden gekeken welke inrichting het meest passend is. Basisvoorzieningen, zoals publieke gebouwen en het openbaar vervoer moeten voor iedereen toegankelijk zijn. Voor bepaalde doelgroepen kan dit betekenen dat alleen op specifieke plekken aanpassingen nodig zijn. Bijvoorbeeld in de omgeving van zorgvoorzieningen.

De toegankelijkheid van de openbare ruimte is beleidsmatig geborgd in het Gemeentelijk Verkeer en Vervoerplan (straks onderdeel van de Omgevingsvisie). In het GVVP is het uitgangspunt opgenomen dat we bij herinrichtingen en nieuwe ontwikkelingen ontwerpen vanuit de kwetsbare verkeersdeelnemer, zoals de fietser en voetganger. De meest urgente voetgangersknelpunten worden het eerst aangepakt. Dit betekent dat we in ieder geval de

oversteekbaarheid naar het winkelcentrum De Greiden verbeteren en daarnaast de oneffenheden op het Burgemeester Kuperusplein aanpakken. De laatstgenoemde actie is gekoppeld aan de uitvoering van de G1000-plannen en gebeurt in samenspraak met de Participatieraad, Heerenveens initiatief Toegankelijkheid en ondernemers/ winkeliers.

3.4.10 Samen werken aan leefbare dorpen

Leefbaarheid is een breed begrip dat niet op elke plek hetzelfde betekent. Leefbaarheid hangt samen met woongenot, de aanwezigheid van voorzieningen en onderwerpen als sociale samenhang, veiligheid en participatie.

Op verschillende manieren werken we samen met onze inwoners aan het leefbaar houden van wijken en dorpen. Het zijn vaak activiteiten voor en door inwoners die zorgen voor de leefbaarheid in dorpen en wijken. Daarom faciliteren we sportverenigingen en evenementen in de dorpen. Door middel van het Fonds Vitale kernen willen we de centrumgebieden van Heerenveen, Akkrum, Jubbega en Aldeboarn opknappen. Daarnaast willen we openbare ruimte meer geschikt maken om te bewegen, te ontmoeten en te spelen (zie bovenstaand).

3.4.11 We houden het aanbod recreatie, cultuur en evenementen op peil

Het woonplezier wordt deels bepaald door het vrijetijdsaanbod in de omgeving. De beschikbaarheid van dagrecreatievoorzieningen speelt daarbij een belangrijke rol. Denk bijvoorbeeld aan de aanwezigheid van recreatieve routes, maar ook dagrecreatie- of watersportvoorzieningen. Het recreatieaanbod heeft daarbij waarde voor inwoners, maar geeft ook mogelijkheden voor economische ontwikkeling. Met de *Notitie recreatie en toerisme; Voortzetten, versterken, verbinden, (2015)* geven we vorm aan ons beleid op het gebied van recreatie en toerisme. Door het vaststellen van nieuw economisch beleid en nieuwe inzichten over de ontwikkeling van het toerisme, gaan we deze notitie actualiseren (zie paragraaf 3.4).

Ons cultuurbeleid is actueel. In de nota *Cultuur voor elkaar in Heerenveen, Cultuurnota 2017* zijn onze hoofddoelen opgenomen. Waar mogelijk versterken we deze doelstellingen bij het inrichten en gebruiken van de fysieke leefomgeving:

- versterken van de slagvaardigheid van de culturele sector: samenwerking tussen culturele instellingen én amateurkunsten en zichtbaarheid van het culturele aanbod;
- inzetten van cultuur voor het bevorderen van de participatie en het bevorderen van sociale cohesie;

- benutten van het cultureel erfgoed en onderscheidende culturele initiatieven;
- ruimte bieden voor actieve- en passieve deelname aan cultuur;
- bijdragen aan de levendigheid en aantrekkingskracht van de gemeente als woon- werk- en recreatieplaats.

Het binnenhalen van nieuwe evenementen kan zorgen voor levendigheid en een (economische) impuls. In ons *Evenementenbeleid (2013)* zijn locaties opgenomen en criteria opgenomen waar evenementen aan moeten voldoen. In het Hoofdlijnenakkoord (2018-2022) heeft het college de ambitie uitgesproken om meer aansprekende evenementen naar Heerenveen te halen. Evenemententerreinen nemen we op in de op te stellen Omgevingsplannen.

3.4.12 We kiezen voor spreiding en bundelen voorzieningen waar dat nodig is

Ontwikkelingen als vergrijzing, ontgroening en afnemend animo voor vrijwilligerswerk, zorgen ervoor dat de draagkracht voor voorzieningen onder druk staat. Als gemeente streven we ernaar om een basisniveau aan voorzieningen in wijken en dorpen te handhaven. Daarbij hebben we de meeste invloed op voorzieningen die (deels) door de gemeente gefinancierd worden zoals scholen en sportvoorzieningen. Voorzieningen als winkels, huisartsen en de kinderopvang maken hierin zelfstandige afwegingen. In elke kern proberen we er samen met inwoners voor te zorgen dat ontmoeting en activiteiten mogelijk zijn. Daarbij zijn maatwerk en overleg met de dorpen van belang. Niet ieder dorp en iedere wijk is hierin hetzelfde.

In de nota *Hart voor accommodaties (2008-2014)* heeft de gemeente haar strategische beleid op het gebied van maatschappelijke accommodaties vastgelegd. De uitgangspunten uit deze nota zijn nog steeds actueel:

- Niet eigendom, beheer en exploitatie, maar het 'faciliteren' van maatschappelijke activiteiten vormt een kerntaak van de gemeente. We staan open voor initiatieven vanuit externe partijen op dit vlak;
- Uitgangspunt is om het basisniveau aan gemeentelijke accommodaties in stand te houden;
- We kijken naar de toekomstbestendigheid. Verdere instandhouding wordt afgewogen wanneer grootschalige investeringen aan de orde zijn (renovatie of nieuwbouw) en/of de bezetting van de accommodaties en kritische grens bereiken. Haalbaarheid en dekking moeten per individueel project worden aangetoond.

In de *Herijking toekomstperspectief Basisonderwijs (2016)* beschrijven we voor welke scholen de komende jaren uitbreiding of vervanging aan de orde is. Als het aantal onder het wettelijk minimum van 67 leerlingen zakt, stopt het ministerie van Onderwijs na 3 jaar de financiering en wordt de basisschool bijna altijd opgeheven. Waar scholen en sportvoorzieningen en andere functies niet meer tegen redelijke kosten zijn te handhaven, kiezen we voor samenwerking of bundeling. We gaan hierover vroegtijdig het gesprek aan met dorpen en wijken waarin dit speelt. In het geval van scholen is ook het leerlingaantal bepalend.

Flexibele, duurzame gebouwen dragen bij aan de toekomstbestendigheid en het gebruik van accommodaties. Vanuit opvoedkundig oogpunt is het ook wenselijk om functies als het consultatiebureau, kinderopvang en scholen zoveel mogelijk te combineren in Integrale Kindcentra (IKC's). We streven daarom naar de bundeling van meerdere functies in IKC's. Omdat elke situatie uniek is, verschilt het per locatie welke mogelijkheden er zijn en welke functies hierin worden ondergebracht.

3.4.13 Voorzieningen blijven bereikbaar

Op plekken waar voorzieningen verdwijnen is het van belang dat er aandacht is voor de bereikbaarheid van voorzieningen. Wanneer kinderen in andere dorpen naar school moeten, is het belangrijk dat er een veilige fietsroute beschikbaar is. Voor voorzieningen op grotere afstand blijft een vorm van openbaar vervoer van belang.

In 2022 start een nieuwe ov-concessie voor Zuidoost-Fryslân (via de Provincie). De gemeente heeft met een mobiliteitsanalyse en stakeholdersanalyse input geleverd voor het programma van eisen voor deze concessie. Knelpunten die besproken worden zijn in ieder geval de bereikbaarheid van het ziekenhuis, voorzieningen in het stadiongebied, het Friesland College, de wijk Skoatterwâld en het Belvédère museum.

Nieuwe collectieve vervoersconcepten zoals Samobiel (een meerrijdienst voor dorpsbewoners) of Burgum Mobiel (elektrische taxi gereden door vrijwilligers) kunnen een antwoord zijn voor de teruglopende bereikbaarheid voor met name de dorpen. Een dorpsbus of dorpstaxi kan worden gebruikt om 's ochtends en 's middags scholieren naar school te brengen en de rest van de tijd om ouderen naar de door hen gewenste voorzieningen te brengen. De gemeente bevordert de afstemming tussen ov-lijnen, Wmo-vervoer en dorpsinitiatieven. Op plekken waar 'gaten' vallen, zoeken we samen een passende oplossing.

3.5 Staan voor de kwaliteit en veerkracht van een veranderend landelijk gebied

3.5.1 Schets van de opgave

Het diverse landschap vormt een belangrijke kwaliteit van onze gemeente. Het maakt het aantrekkelijk om in deze gemeente te wonen en te recreëren. Het belang van landschappelijke diversiteit neemt steeds verder toe, naarmate andere delen van het land verder verstedelijkt raken. Tegelijkertijd erkennen we dat het landschap niet stilstaat en zich door de tijd altijd heeft aangepast aan maatschappelijke behoeftes. Nieuwe maatschappelijke behoeftes op het gebied van landbouw, recreatie, energietransitie en klimaatadaptatie krijgen hierin een plek. We willen er daarom voor zorgen dat nieuwe ontwikkelingen passen in het landschap op een manier dat de verschillende landschapstypen herkenbaar blijven.

We hebben uitgesproken dat we af willen van fossiele energiebronnen. De afspraken uit het Klimaatakkoord over klimaatadaptatie en energietransitie hebben grote impact en vragen om keuzes over de inrichting van onze fysieke leefomgeving (zowel boven als -ondergronds). Wij beschouwen het als een belangrijke opgave om deze zo goed mogelijk in te passen in het landschap.

De afname van biodiversiteit, de aantasting van landschappen en bodemdaling in het veenweidegebied vragen om andere, duurzamere verdienmodellen voor het landelijk gebied. Omdat een overgang naar duurzamere landbouw gevolgen heeft voor boeren en inwoners, is verdere samenwerking en dialoog essentieel.

3.5.2 We beschermen en versterken de kwaliteit van het landschap

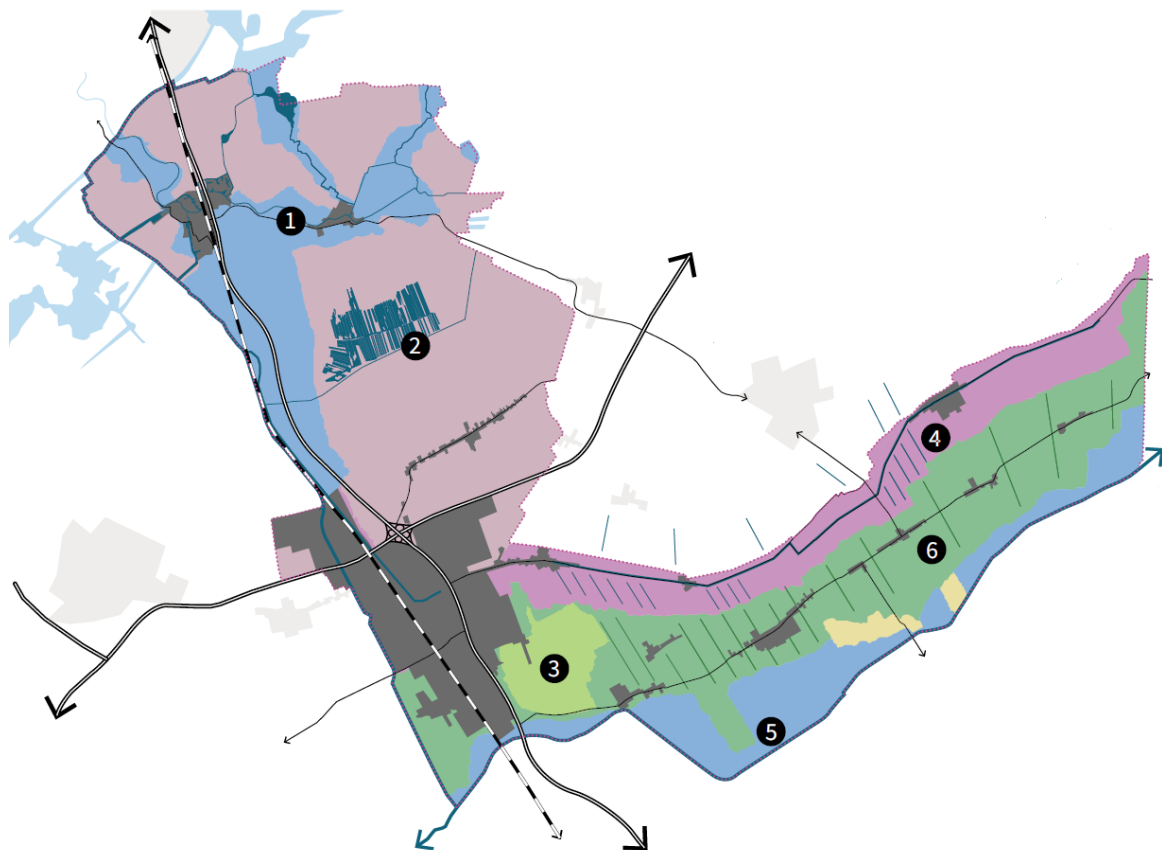
Landschappelijke diversiteit is een kernkwaliteit

In de *Regionale Landschapsvisie Zuidoost-Friesland* zijn de kernkwaliteiten en dragers van de verschillende landschapstypen uitvoerig beschreven. De landschapskarakteristiek wordt bepaald door: de (geo)morfologie, groene en blauwe structuren, verkavelingsstructuur, infrastructuur, waterstructuur en cultuurhistorische elementen.

Niet alle elementen zijn beschermwaardig en cruciaal voor de leefbaarheid van het landschap. In de Omgevingsvisie willen we omschrijven welke landschapselementen we als de dragers van het landschap zien. Samen vormen deze dragers een “raamwerk” waarbinnen nieuwe ontwikkelingen kunnen worden ingepast. In figuur 3.12 zijn de verschillende landschapstypen verbeeld.

Kernopgave 4 Staan voor de kwaliteit en de veerkracht van een veranderend landelijk gebied	
Wat zien we gebeuren?	
Uit bijlage 2 en 3 komen de volgende opgaven naar voren: 1. Klimaatverandering en bodemdaling in het veenweidegebied leidt tot verdroging in hoger gelegen gebieden 2. Het landelijk gebied verandert door schaalvergroting van de landbouw 3. Er komen nieuwe ruimteclaims op het landelijk gebied af (energietransitie, klimaatadaptatie en verstedelijking) 4. De biodiversiteit neemt af en ecosystemen kunnen zich minder goed herstellen	
Welke ambitie hebben we voor de lange termijn? (2040)	
In 2040 is Heerenveen een gemeente waar: 1. Verschillende landschapstypen herkenbaar en beleefbaar zijn 2. Ecosystemen veerkrachtiger zijn en de soortenrijkdom is toegenomen 3. Boeren en (recreatie)ondernemers in het buitengebied economisch perspectief hebben 4. De leefbaarheid van het platteland is toegenomen	
Aan welke global goals dragen we bij?	
1. Einde aan honger, voedselzekerheid, duurzame landbouw (SDG 2) 2. Schoon water en sanitair (SDG 6) 3. Betaalbare en duurzame energie voor iedereen (SDG7) 4. Aanpak klimaatverandering (SDG 13) 5. Beschermen ecosystemen en biodiversiteit (SDG 14-15)	
	
Welk concreet resultaat willen we op de middellange termijn zien? (tot 2030)	
1. De kwaliteit en de contrasten van de landschappen rondom Heerenveen zijn toegenomen 2. 40% van de energievraag wordt duurzaam opgewekt. Deze opwekcapaciteit is goed ingepast in het landschap 3. We hebben zichtbare stappen gezet op weg naar natuurinclusieve landbouw 4. Het recreatieve gebruik van het buitengebied is toegenomen 5. Vrijkomende agrarische bedrijven hebben een passende bestemming gekregen	
Wat doen we nu al?	Wat gaan we nog meer doen?
✓ We beschermen de landschappelijke kernkwaliteiten ✓ Samen werken aan een natuurlijker bodem- en grondwatersysteem ✓ Samen werken aan beter verbonden natuurnetwerk ✓ We geven een nieuwe bestemming vrijkomende agrarische bedrijven ✓ We werken samen aan de Regionale Energiestrategie	✓ Grote ontwikkelingen gaan gepaard met nieuwe investeringen in het landschap; ✓ We werken samen aan natuurinclusieve landbouw en het natuurnetwerk ✓ We faciliteren kleinschalige recreatieve ontwikkelingen in het landelijk gebied ✓ We maken meer mogelijk op agrarische erven

*Figuur 3.11 Samenvattend overzicht doelstellingen en acties voor de kernopgave
Vergroten van de kwaliteit en de veerkracht van het landelijk gebied*

LEGENDA

beekdal landschap
woud ontginningen landschap
landgoederen landschap
hoogveen landschap

laagveen landschap
heide ontginningen
stedelijk landschap

landschapsrichting besloten gebied
landschapsrichting open gebied
water
spoorlijn
wegen

Figuur 3.12 Landschappelijke diversiteit in de omgeving van Heerenveen

Nieuwe ontwikkelingen worden goed ingepast in het landschap

Het ene landschapstype heeft een groter “opnamevermogen” voor nieuwe ontwikkelingen dan het andere. In de *Regionale Landschapsvisie Zuidoost-Friesland 2018-2028* is een systematiek ontwikkeld waarbij per landschapstype en per type ontwikkeling een richtinggevend advies wordt gegeven. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen:

1. Stimuleren. De ontwikkeling / het initiatief past binnen de gewenste functies in het landschapstype en draagt bij aan het behouden of versterken van de landschapskarakteristieken;
2. Maatwerk leveren. De ontwikkeling / het initiatief vraagt om maatwerk bij het inpassen binnen het landschapstype, waarbij aandacht uitgaat naar een goede balans tussen functies in het landschap en het behouden van de landschapskarakteristieken;
3. Terughoudend zijn. De ontwikkeling / het initiatief sluit niet aan bij de gewenste functies in het landschapstype. Maatwerk is aan de orde indien er sprake is van een landschapsverbetering. Indien hier geen sprake van is wordt geadviseerd om op zoek te gaan naar een andere locatie (ander landschapstype).

Deze landschapsvisie is nog geen vastgesteld beleid, maar wordt wel gebruikt als bouwsteen voor de Omgevingsvisie. Op basis van de Regionale Landschapsvisie werken we ons eigen landschapsbeleid uit. Daarbij nemen we de landschapsbeschrijving en de systematiek over, maar bepalen we zelf welke ontwikkelingen we willen stimuleren, waar we maatwerk leveren en waar we terughoudend willen zijn.

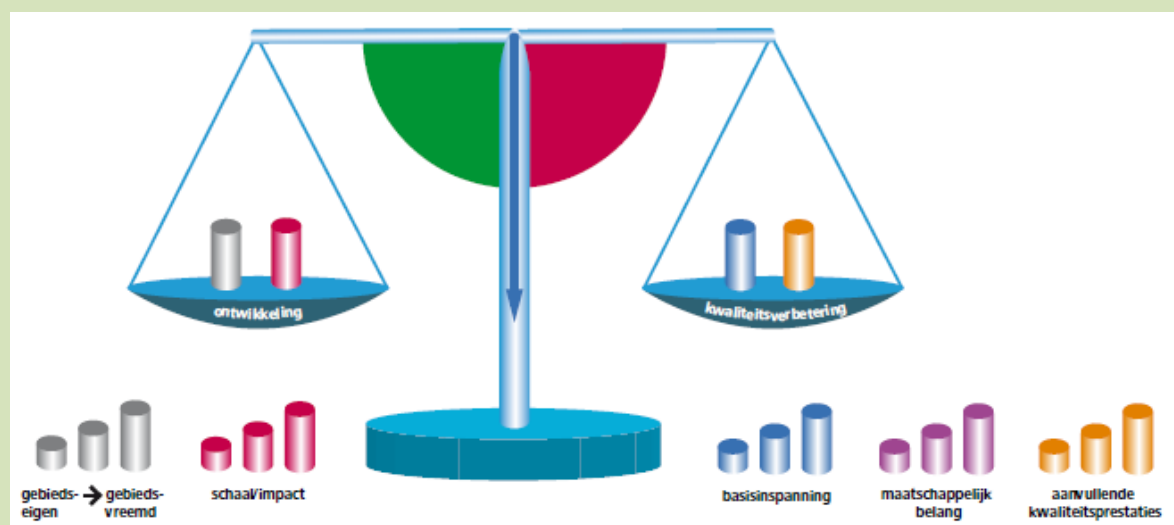
Grote ontwikkelingen gaan gepaard met nieuwe investeringen in het landschap

Bij ontwikkelingen die een grote impact hebben op het landschap of die minder goed passen bij een bepaald landschapstype, vragen we om een kwaliteitsimpuls. Op die manier wordt de landschappelijke structuur versterkt. Daarbij zoeken we naar evenwicht tussen ontwikkelingsruimte en kwaliteitsprestaties. De systematiek “Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving” van de Provincie Overijssel geeft een goed beeld van de werkwijze die we voorstaan.

Voorbeeld: Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving Overijssel

Het antwoord op de volgende drie vragen bepaalt hoe groot de gevraagde kwaliteitsverbetering is:

1. Past de ontwikkeling bij het karakter van het gebied? (m.a.w. geldt vanuit de landschapsvisie het advies stimuleren, maatwerk leveren of terughoudend zijn?)
2. Hoe groot zijn de plannen en de impact op de omgeving?
3. Hebben de plannen eigen of ook maatschappelijk belang?

Figuur 3.13 Systematiek van de kwaliteitsimpuls groene ruimte

In een uitwerking van het landschapsbeleid geven we aan bij welke typen ontwikkelingen we vragen om een kwaliteitsimpuls en geven we handvaten voor de invulling daarvan. Bij ontwikkelingen die passen binnen het karakter van het gebied (stimuleren) of kleine ontwikkelingen is een basisinspanning voldoende: de ontwikkeling wordt dan goed ingepast in de omgeving. Bij grotere ontwikkelingen of ontwikkelingen die minder goed passen binnen het landschapstype wordt een grotere kwaliteitsprestatie gevraagd. Voor ontwikkelingen waarbij een kwaliteitsimpuls in de directe omgeving niet haalbaar is, kan worden overwogen om een landschapsfonds in te richten, zodat ontwikkelingen op de ene locatie bijdragen aan versterking van het landschap op een andere plek. Op die manier zetten we de middelen altijd in op de plek waar deze het meest gewenst zijn.

3.5.3 Samenwerken aan nieuwe verbindingen tussen kernen en buitengebied

Het buitengebied en de kernen van Heerenveen vullen elkaar van nature aan. In de kernen zijn de voorzieningen en ontmoeten mensen elkaar. In het buitengebied wordt ons voedsel verbouwd, maar is ook ruimte om te recreëren en te ontspannen. De vitaliteit van het buitengebied bepaalt mede de vitaliteit van de dorpen en omgekeerd. Als er economisch perspectief is voor de boeren, betekent het ook dat zij bijdragen aan de economie en het verenigingsleven in de kernen. Andersom hebben de boeren draagvlak nodig om hun werkzaamheden uit te kunnen voeren en kunnen ze een deel van hun producten lokaal afzetten. Nieuwe verbindingen tussen kernen en omliggend buitengebied kunnen hieraan bijdragen. Daarbij gaat het zowel om fysieke (recreatieve) verbindingen, alsook nieuwe samenwerkingsverbanden.

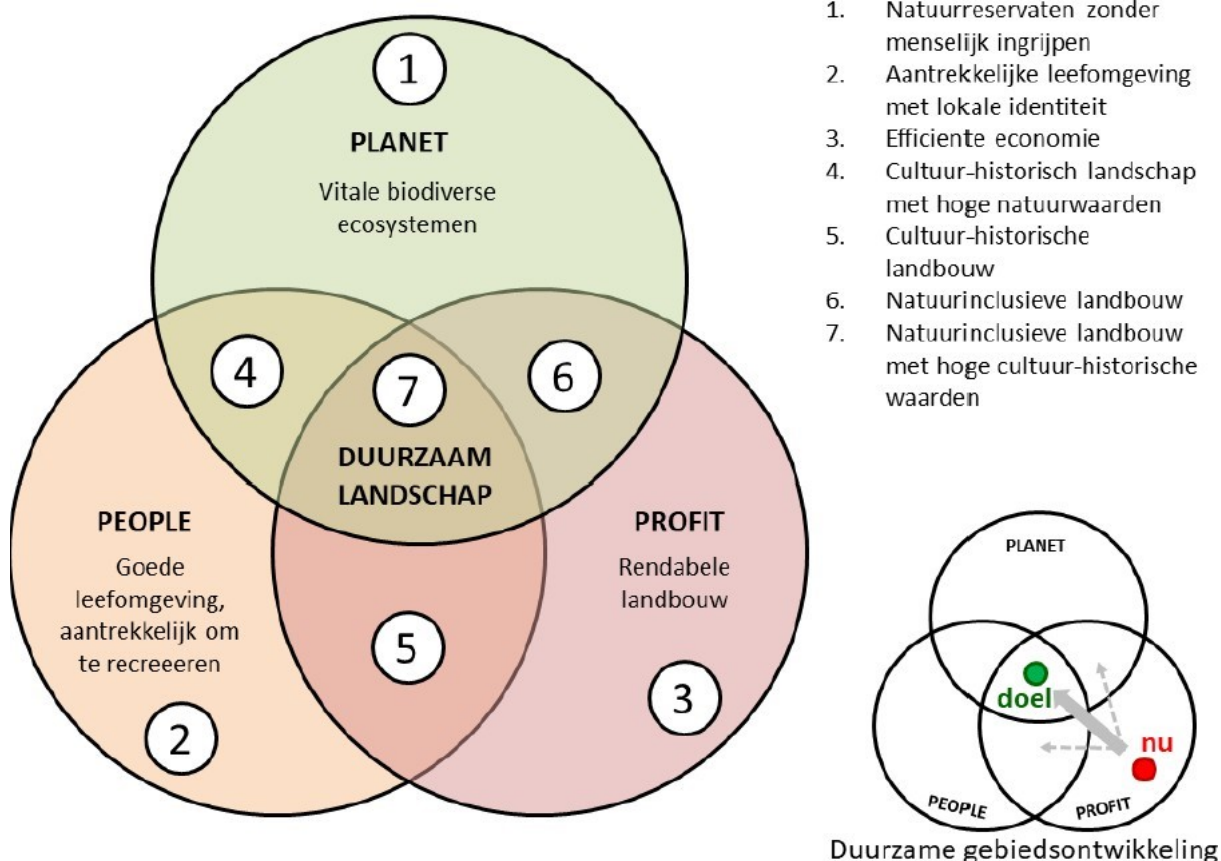
We faciliteren nieuwe recreatiemogelijkheden

Het veelzijdige buitengebied geeft volop mogelijkheden om te recreëren. We willen mogelijkheden bieden om nieuwe recreatieve routes en nieuwe mogelijkheden voor verblijfs- of dagrecreatie toe te voegen. Die ontwikkelingen moeten wel passen bij (de identiteit en schaal van) het landschap. Kleinschalige ontwikkelingen zoals bed & breakfasts, minicampings zijn op veel plekken inpasbaar. Bij grootschalige ontwikkelingen en recreatieparken willen we een specifieke afweging maken. We onderzoeken of het opstellen van nieuw beleid of meer regionale afstemming wenselijk is.

Met samenwerking en dialoog komen we verder

De realisatie van duurzaam landschap is een brede maatschappelijke opgave, waarbij een optimum moet worden gezocht tussen ecologische draagkracht van het landschap, sociaal-culturele waarden en economische verdien capaciteit. De transitie in de landbouw, waarbij meer aandacht is voor natuurwaarden en voor klimaatverandering, kan worden verbonden met andere economische perspectieven, zoals recreatie en toerisme.

Een duurzamere werkwijze kan alleen tot stand komen wanneer boeren, inwoners, overheden en terreinbeherende organisaties oog hebben voor elkaars belangen. Tijdens de Omgevingsdialogen in maart en mei 2019 is meerdere keren gepleit voor meer dialoog tussen boeren en inwoners. We streven daarom naar een brede inbedding van natuur-inclusieve landbouw en een verbinding tussen dorpsbewoners, boeren en recreatieondernemers. Daarmee werken we naar een duurzaam landschap, waarbij people, planet en profit elkaar versterken. Net als in het gebied Aldeboarn-de Deelen, willen we daarom op meerdere plekken werken vanuit een brede, integrale gebiedsaanpak. Omdat deze aanpak intensief is, doen we dit niet op alle plakken tegelijk, maar kijken we waar de gebiedsopgave het grootst is. De rol van de gemeente is vooral faciliterend.

Figuur 3.14 Samen werken aan een duurzaam landschap

Voorbeeld van een brede gebiedsaanpak: veenweidegebied Aldeboarn / de Deelen

Vanwege het aanwezige veenpakket wordt het gebied Aldeboarn / de Deelen in de Veenweidevisie aangemerkt als kansrijk gebied. Door de oxidatie van het veen spelen hier problemen met bodemdaling, vermindering van de landbouwopbrengst, versnippering van het waterbeheer, verdichting van de bodem en terugloop van de biodiversiteit. Aan de andere kant liggen er ook kansen om met een integrale aanpak de biodiversiteit te vergroten, de CO₂-uitstoot te terug te dringen, het toerisme te stimuleren en de verdienmogelijkheden van boeren te vergoten. Daarmee wordt het gebied duurzamer en toekomstbestendiger.

Door boeren (Gebiedscollectief it Lege Midden) en Stichting Beekdallandschap Koningsdiep/ De Nije Boarn wordt gewerkt aan oplossingen voor de veenweideproblematiek. Er zijn onder andere proeven opgestart met grondwatergestuurd peilbeheer, andere vormen van maïsteelt en het verbeteren van de bodemvruchtbaarheid. Er wordt gestreefd om medio 2021 een door de streek gedragen gebiedsplan vast te stellen.

3.5.4 Een duidelijk ontwikkelperspectief voor de landbouw

Een groeiperspectief in duurzame richting

Voor agrarische bedrijven is de continuïteit van bedrijven belangrijk. Het ontwikkelperspectief moet daarom helder zijn. De afname van biodiversiteit, bodemdaling en CO₂-uitstoot in het veenweidegebied en het onderhouden van de landschappelijke kwaliteit vragen om duurzame verdienmodellen voor het landelijk gebied.

Aansluitend bij de landbouwvisie van het ministerie kiezen wij als gemeente voor een sterke landbouwsector. Een landbouwsector die past bij de schaal van het landschap en zich meer toelegt op het sluiten van kringlopen (kringlooplandbouw) en gericht is op het beschermen en ontwikkelen van natuurwaarden (natuurinclusieve landbouw). Bij kringlooplandbouw komt zo min mogelijk afval vrij, is de uitstoot van schadelijke stoffen zo klein mogelijk en worden grondstoffen en eindproducten met zo min mogelijk verliezen benut. Het sluiten van kringlopen bekijken wij op een bedrijfsoverstijgend niveau. Bedrijven kunnen ook samenwerken om kringlopen op een lokaal niveau te sluiten, bijvoorbeeld akkerbouwers die de mest van veetelers gebruiken of het voeren van vee vanuit reststromen.

Wat betreft de omvang van de bedrijven, werken we ten behoeve van het Omgevingsplan voor het buitengebied een methodiek uit die aansluit bij het Provinciale beleid. Daarbij is de omvang van de percelen minder van belang, maar kan bij schaalvergroting een investering in het landschap aan de orde zijn (zie ook de bovenstaande methodiek Kwaliteitsimpuls Groene Ruimte).

We maken meer mogelijk op agrarische erven

Het beleid voor het buitengebied van onze gemeente is op dit moment voor een belangrijk deel vastgelegd in drie verouderde bestemmingsplannen uit de voormalige gemeenten Heerenveen, Boarnsterhim en Skarsterlân. Daarnaast is de notitie *Harmonisatie bestemmingsplannen Buitengebied (gemeentelijke herindeling 2014)* opgesteld om te voorkomen dat er binnen de huidige gemeente beleidsverschillen ontstaan.

Om de ambities op het gebied van natuurinclusieve landbouw mogelijk te maken en meer ruimte te bieden voor nieuwe functies en de leefbaarheid van het platteland te vergroten, willen we meer ruimte bieden voor het gebruik van agrarische erven. Ten behoeve van een nieuw op te stellen Omgevingsplan Buitengebied wordt het bestaande beleid geactualiseerd waarbij we (binnen voorwaarden) ruimte willen bieden voor:

- Verplaatsing van agrarische bedrijven (in relatie tot verbetering van het landschap);
- Agrarische innovaties (in relatie tot dierenwelzijn, kringlooplandbouw en natuurinclusieve landbouw);
- Energieopwekking bij agrarische bedrijven;
- Nevenactiviteiten bij agrarische bedrijven, zoals ondergeschikte detailhandel en aan-huis-verbonden beroepen;
- Het verlenen van (mantel)zorg;
- Uitbreiding van recreatieve functies.

We geven een nieuwe bestemming aan vrijkomende agrarische bedrijven

Door schaalvergroting in de landbouw neemt het aantal agrarische bedrijven af. Voor de vrijkomende agrarische bedrijven is een nieuwe bestemming wenselijk. Zeker als het gaat om karakteristieke gebouwen. Het omvormen van een voormalig agrarische bedrijven naar een nieuwe bestemming, geeft tevens mogelijkheden om agrarische bebouwing te slopen die geen functie meer heeft. Om de sanering van bebouwing en het opknappen van karakteristieke panden te financieren kan het bouwen van nieuwe functies noodzakelijk zijn, bijvoorbeeld in de vorm van nieuwe woningen (rood-voor-rood). We bereiden een beleidsnotitie voor de herbestemming van vrijkomende agrarische bedrijven.

3.5.5 Zorgvuldig vormgeven van de energietransitie

Samen werken aan het Klimaatakkoord en de Regionale Energiestrategie (RES)

Nu het klimaatakkoord is vastgesteld, zijn regionale overheden aan zet om de opgaven op het gebied van Elektriciteit op land (opwekken van 35 TWh in 2030) en de Gebouwde Omgeving uit te werken in Regionale Energiestrategieën (RES). Een Regionale Energiestrategie is een instrument om gezamenlijk tot keuzes te komen voor de opwekking van duurzame, elektriciteit, de warmtetransitie in de gebouwde omgeving en de daarvoor benodigde opslag en energie-infrastructuur. De gebouwde omgeving komt aan de orde in paragraaf 3.3. Het vervolg van deze paragraaf spitst zich verder toe op de opwekking van elektrische energie.

Het Klimaatakkoord

In het Klimaatakkoord hebben bedrijven, maatschappelijke organisaties en overheden afspraken gemaakt over maatregelen om de CO₂-uitstoot in Nederland te verlagen. De afspraken worden gemaakt binnen vijf sectoren: Elektriciteit, Gebouwde omgeving, Industrie, Landbouw en landgebruik en Mobiliteit. Elke sector krijgt de opdracht om een aantal tonnen CO₂ te besparen. In 2030 moet de totale uitstoot van broeikasgassen 49% lager zijn dan in 1990. In 2050 moet dit oplopen tot 95% minder uitstoot.

Het kabinet neemt veel maatregelen om de klimaatdoelen te halen. Zo gaan bedrijven belasting betalen over te veel uitgestoten CO₂. De land- en tuinbouw krijgt de komende tien jaar bijna een miljard euro aan subsidie om te verduurzamen. Elektrisch rijden wordt vooral voor particulieren aantrekkelijk gemaakt. De belasting op gas gaat omhoog, die op elektriciteit daalt juist. Om huizen te verduurzamen komt er een Warmtefonds dat jaarlijks 50 tot 80 miljoen euro bevat. Met behulp van dat fonds kunnen burgers tegen een lage rente geld lenen om bijvoorbeeld huizen beter te isoleren.

De regio's kunnen in de RES aangeven welke bijdrage zij kunnen leveren aan de afspraken uit het Klimaatakkoord en hoe dat op een zorgvuldige wijze ruimtelijk ingepast kan worden. De RES-regio's geven met hun bod dus ook hun ambitieniveau aan. Tijdens dit proces wordt de energiemix op het niveau van Fries grondgebied bepaald en een doorkijk gegeven op welke plekken dit kan of moet landen. Concreet kan het gevolg zijn dat Heerenveen (of andere gemeenten) een grotere opgave krijgt om nabijgelegen gemeenten met weinig grondgebied te compenseren. De bijdrage aan de nationale doelstellingen voor duurzame stroom komen tot stand op basis van vier afwegingen:

1. Ruimtegebruik;
2. Maatschappelijk en bestuurlijk draagvlak;
3. Kwantiteit;
4. Systeem-efficiëntie.

Gemeenten, bedrijven en andere belanghebbenden gaan in gesprek om vorm te geven aan een uitvoerbare concept-RES die op 1 juni 2020 klaar moet zijn en aan de RES 1.0 die in maart 2021 klaar moet zijn. Nadat de RES definitief is, leggen we deze vast in de Omgevingsvisie.

Uitgangspunten voor de energietransitie

De energietransitie gaat hoe dan ook leiden tot veranderingen in de gebouwde omgeving en in het landschap. Met de Omgevingsvisie en daaruit voortvloeiend beleid bepalen we welke vormen van energie we willen toestaan en welke voorwaarden we stellen aan goede ruimtelijke inpassing.

Initiatieven op het gebied van energiebesparing en kleinschalige (gebouw gebonden) vormen van hernieuwbare energie willen we ruimhartig ondersteunen. In de meeste gevallen zijn deze vergunningsvrij. Bij monumenten en beschermd dorpsgezicht houden we een lichte vorm van sturing via de aanvraag van een omgevingsvergunning. Hierbij is het uitgangspunt dat het straatbeeld niet wordt aangepast en dat energie-opwekkers zorgvuldig worden ingepast.

Dat we ook grootschalige oplossingen nodig hebben om Heerenveen energieneutraal te maken, is een gegeven. Deze bieden daarnaast ook kansen om nieuwe kwaliteiten toe te voegen aan het landschap, werkgelegenheid te creëren en innovatie te stimuleren. Het is dus de vraag welke grootschalige energieoplossingen we passend vinden bij Heerenveen, welke prioriteit we deze geven en onder welke voorwaarden we die willen toestaan. Aansluitend bij onze vier afwegingsprincipes hanteren we bij grootschalige energie de volgende ruimtelijke uitgangspunten:

- zuinig ruimtegebruik, onder andere door vraag en aanbod zo veel mogelijk dicht bij elkaar: dit bespaart ruimte voor infrastructuur;
- meervoudig ruimtegebruik onder andere door het combineren van opgaven en investeringen met andere opgaven;
- de bestaande kwaliteiten van een gebied zijn uitgangspunt voor de ontwikkelingen (ruimtelijke kwaliteit);
- grootschalige ontwikkelingen in het landelijk gebied gaan gepaard met nieuwe investeringen in het landschap.

Na het vaststellen van de RES bekijken we of actualisatie van deze beleidskeuze wenselijk is.

Beleid voor zonneparken en windmolens

Het gemeentelijk zonneparkenbeleid gaat uit van kleine parken in aansluiting op kleinere dorpen en grotere parken bij Heerenveen (zie *Beleidskader Zonneparken, 2016*). Dit beleidskader functioneert over het algemeen goed omdat het duidelijkheid geeft aan inwoners en initiatiefnemers. Het Provinciaal beleid laat meer ruimte voor maatwerkoplossingen. Wanneer er meer bekend is over de RES-opgave, wegen we af of actualisatie van het beleidskader zonneparken gewenst is.

Ook op het gebied van windenergie is actualisatie van de beleidskaders gewenst. De *Beleidsnotitie Windenergie (2005)* is sterk verouderd. Daarnaast wordt door de Provincie ruimte geboden voor kleinschalige solitaire windmolens (EAZ-molens). Actualisatie van windbeleid geeft ons mogelijkheden om hierop in te spelen. Ook dit doen we na de vaststelling van de RES.

3.5.6 We maken onze eigen visie op bodem en ondergrond

Het wordt drukker in de ondergrond. In de diepe ondergrond kunnen functies als gaswinning, geothermie en drinkwaterwinning elkaar bijten. Meer aan de oppervlakte zoeken we ruimte voor waterberging, bomen, kabels en leidingen. Daarnaast vragen de energietransitie en de communicatietechnologie tot nieuwe ruimteclaims in de ondergrond (warmtenetten, verzwaarde elektriciteitsnetten, glasvezel).

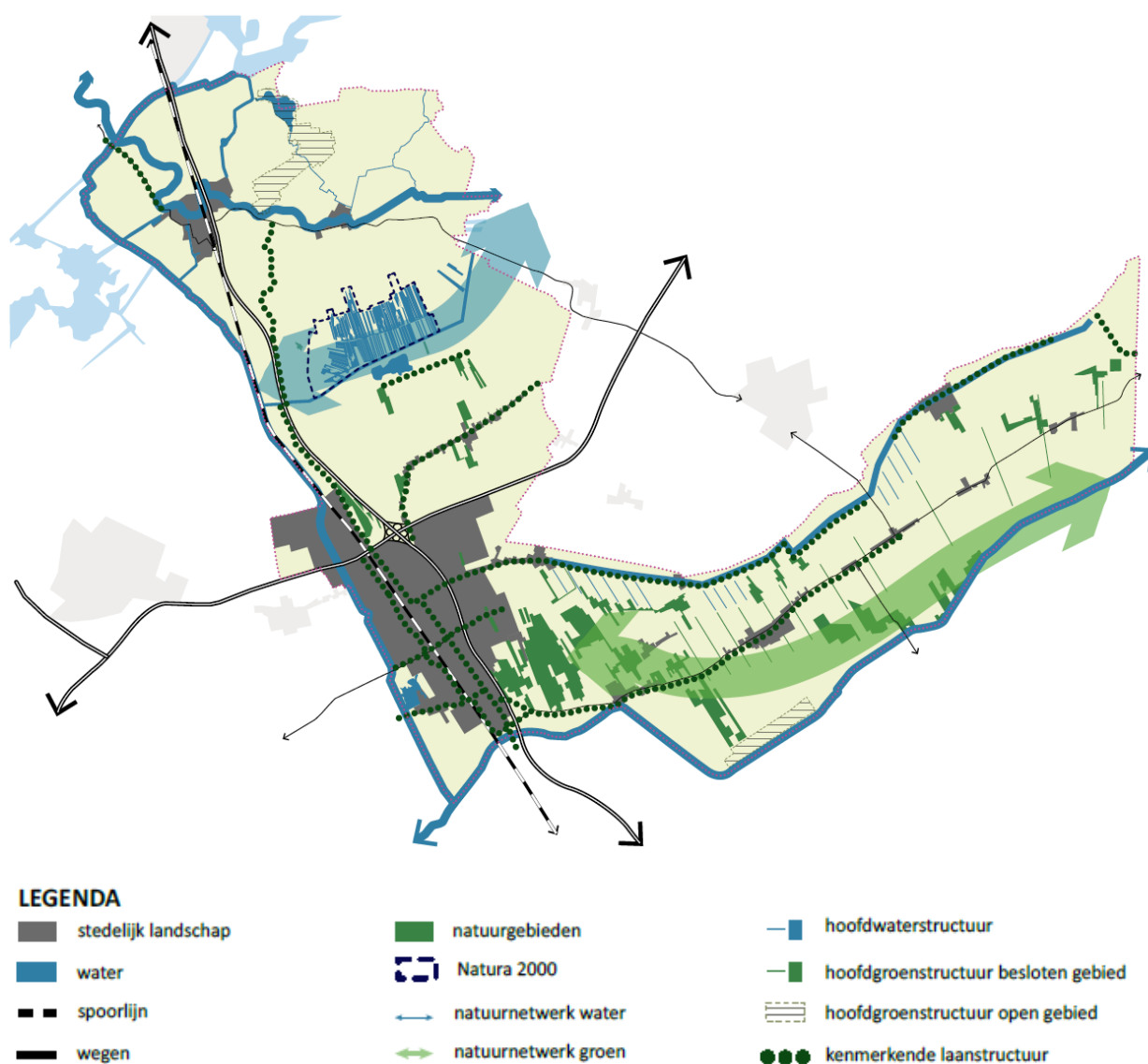
Het Rijk heeft met de Structuurvisie Ondergrond (STRONG) een stap gezet in de ordening van de diepe ondergrond. Begin 2020 is een *Beleidsnotitie Gaswinning* vastgesteld door de gemeenteraad. Deze notitie is bedoeld om te kunnen sturen op de ruimtelijke ordening van gaswinningslocaties. Vanaf volgend jaar ontwikkelen we een eigen visie op bodem en ondergrond. Deze visie vormt een thematische uitwerking van de Omgevingsvisie.

3.5.7 Samen werken aan een natuurlijker bodem- en grondwatersysteem

Het natuurlijk bodem- en grondwatersysteem bepaalt in belangrijke mate welke vormen van landbouw en natuur in het gebied mogelijk zijn. In het *Waterplan (2003)* van de voormalige gemeente Heerenveen is een strategische visie opgenomen voor het beheer, gebruik en inrichting van het water in de gemeente Heerenveen, met 2030 als horizon. De strategische visie en de strategische doelen uit dit Waterplan worden overgenomen in de Omgevingsvisie.

Door de voorkeursvolgorde vasthouden-bergen-afvoeren wordt een bijdrage geleverd aan het natuurlijker functioneren van het watersysteem. Door ruimte te bieden voor natuurlijke processen als infiltratie en kwel en het waterbergend vermogen te vergroten, zorgen we ervoor dat het watersysteem flexibeler en robuuster wordt. Het vasthouden is vooral aan de orde op de hoger gelegen dekzandrug. Dit geven we vorm door het regenwater zoveel mogelijk af te koppelen en in de bodem te infiltreren. Daarnaast streven we ernaar om de afvoer van water in nieuwe sloten zoveel mogelijk te beperken. In de lager gelegen beekdalen en veengebieden willen we juist meer ruimte bieden om water te bergen en piekbuien op te vangen. Dit zorgt er ook voor dat we in drogere tijden minder gebiedsvreemd water hoeven in te laten. Dat laatste aspect wordt dan ook meegenomen in de planvorming voor het gebied Aldeboarn-de Deelen.

De gemeente ziet ook het belang van een natuurlijker bodem- en grondwatersysteem om de levering van drinkwater voor de toekomst te waarborgen. Beschermingszones voor drinkwater nemen wij op in ons Omgevingsplan.

Figuur 3.15 Het bestaande blauwgroene raamwerk

3.5.8 Samen werken aan het natuurnetwerk

De soortenrijkdom neemt toe wanneer leefgebieden groter worden en beter met elkaar verbonden zijn. Wij streven daarom naar betere verbindingen in het natuurwetwerk. De Provincie heeft het voortouw bij het realiseren en inrichten van Natuurnetwerk Nederland (NNN). Waar het kan leveren we een bijdrage aan de ecologische verbindingzones die zijn aangeduid door de Provincie (zie bovenstaande figuur). In het vastgestelde *Duurzaamheidsprogramma (2019)* hebben we de ambitie uitgesproken om als gemeente te werken aan een fijnmaziger, lokaal natuurnetwerk. Dit netwerk omvat zowel het landelijk gebied, bebouwde omgeving, particuliere tuinen en bedrijventerreinen. In een uit te werken groenstructuurvisie brengen we in beeld welke schakels in het natuurnetwerk ontbreken en benoemen we de kansen voor de verdere ontwikkeling hiervan (zie paragraaf 3.4.7). Investerings in het natuurnetwerk kunnen ook onderdeel zijn van de kwaliteitsimpuls als bedoeld in paragraaf 3.5.2.

4 Vervolg: van Beleidskoers naar het nieuwe Omgevingsbeleid

Na het vaststellen van deze Beleidskoers, wordt deze verder uitgewerkt tot Omgevingsvisie. In dit hoofdstuk beschrijven we hoe het nieuwe beleidsinstrumentarium onder de Omgevingswet eruitziet en hoe we de Omgevingsvisie stapsgewijs uitwerken in het Omgevingsplan en verschillende programma's. Tot slot wordt ingegaan op de rol van monitoring en evaluatie.

4.1 Kaders vanuit het Rijk en de Provincie

De Heerenveense Omgevingsvisie is een zelfstandige visie van de gemeenteraad en bindt alleen de gemeente zelf. Maar de Omgevingsvisie komt niet tot stand in een blanco situatie. Om effectief te zijn, moet de visie zich ook verhouden tot de bestaande kaders van Rijk en Provincie. Zonder medewerking van Rijk en Provincie kan Heerenveen haar toekomstperspectief immers niet verwezenlijken.

Ook het Rijk en de Provincie zijn op dit moment bezig met het opstellen van een Omgevingsvisie. Beide visies hebben een ontwerpstatus. In bijlage 4 is de strekking van het geldende (en nieuwe) omgevingsbeleid van Rijk en Provincie samengevat. Bij de uitwerking van de Omgevingsvisie wordt met deze kaders rekening gehouden.

4.2 Uitwerking Beleidskoers tot een volwaardige Omgevingsvisie

Na het vaststellen van deze Beleidskoers, vindt verdere uitwerking plaats in de Omgevingsvisie. De Omgevingsvisie biedt ons sturingskracht voor het beleid en de werkzaamheden vanuit de gemeente. Daarnaast vinden wij het gebruiksgemak en de raadpleegbaarheid voor onze inwoners en ondernemers van groot belang. Een toegankelijke Omgevingsvisie vergroot de impact/doorwerking van de visie, verbetert de dienstverlening vanuit de gemeente en bespaart (maatschappelijke) kosten.

Ten opzichte van de Beleidskoers worden daarom nog drie uitwerkingsstappen gezet. Deze elementen worden onderstaand nader toegelicht.

4.2.1 Gebiedsgericht omgevingsbeleid

De Omgevingswet biedt straks meer mogelijkheden om per gebied een gedifferentieerd beleid aan te houden. Bijvoorbeeld door per gebied andere omgevingswaarden vast te leggen in het Omgevingsplan. In de Omgevingsvisie kan hierop worden voorgesorteerd door het beleid gebiedsgericht uit te werken. Op die manier ontstaat voor elke wijk en elk dorp een duidelijk toekomstperspectief. We streven er daarom naar om in de Omgevingsvisie per gebied vast te leggen:

- Welke kernkwaliteiten we willen behouden en versterken;
- Welke ontwikkelingen in de komende jaren worden voorzien;
- Welke beleidsuitgangspunten van toepassing zijn.

De gebiedsindeling die we kiezen is nog niet bekend. Daarbij wordt een balans gezocht tussen de herkenbaarheid voor inwoners en het schaalniveau waarop het beleid kan worden geconcretiseerd.

4.2.2 Digitale raadpleegbaarheid

We willen toewerken naar een Omgevingsvisie die digitaal raadpleegbaar is. Door te klikken op een kaart, krijgen inwoners en bedrijven de informatie die van toepassing is op een bepaald gebied. Met doorklikken kan achtergrondinformatie worden opgevraagd.

4.2.3 Uitvoeringsparagraaf

In een uitvoeringsparagraaf wordt aangegeven op welke manier de geschetste ontwikkelingen tot stand kunnen komen (met name financieel). In de uitvoeringsparagraaf wordt aangegeven welke fysieke projecten de komende jaren plaatsvinden en hoe de uitvoering van de Omgevingsvisie wordt verankerd in de gemeentelijke organisatie. Het biedt de gemeente ook de mogelijkheid om kosten voor bovenwijkse voorzieningen bij de grondexploitatie te verhalen bij private partijen. Bij het opstellen van de Omgevingsvisie wordt onderzocht of dit van toepassing is. De uitvoeringsparagraaf kan bij actualisatie van de Omgevingsvisie steeds worden aangepast.

4.3 Vertaling van de Omgevingsvisie (beleid) naar het Omgevingsplan (regels)

Als uitwerking van de Omgevingsvisie wordt het Omgevingsplan opgesteld. In het *Omgevingsplan* staan straks de concrete regels die gelden voor een specifieke plek. Net als in een bestemmingsplan bevat een Omgevingsplan regels voor aanleg-, bouw- en sloopactiviteiten. Ook kunnen omgevingswaarden worden opgenomen waaraan moet worden voldaan. Op termijn komt er een gemeentedekkend Omgevingsplan in plaats van alle huidige bestemmingsplannen en diverse verordeningen voor de fysieke leefomgeving. Ook dit is een gefaseerd proces, dat in stappen tot 2029 moet plaatsvinden. Het vraagt om een gefaseerde aanpak waarbij de verschillende gebieden en thema's geleidelijk in het Omgevingsplan worden opgenomen. Over de aanpak hiervan wordt de raad via een apart voorstel geïnformeerd.

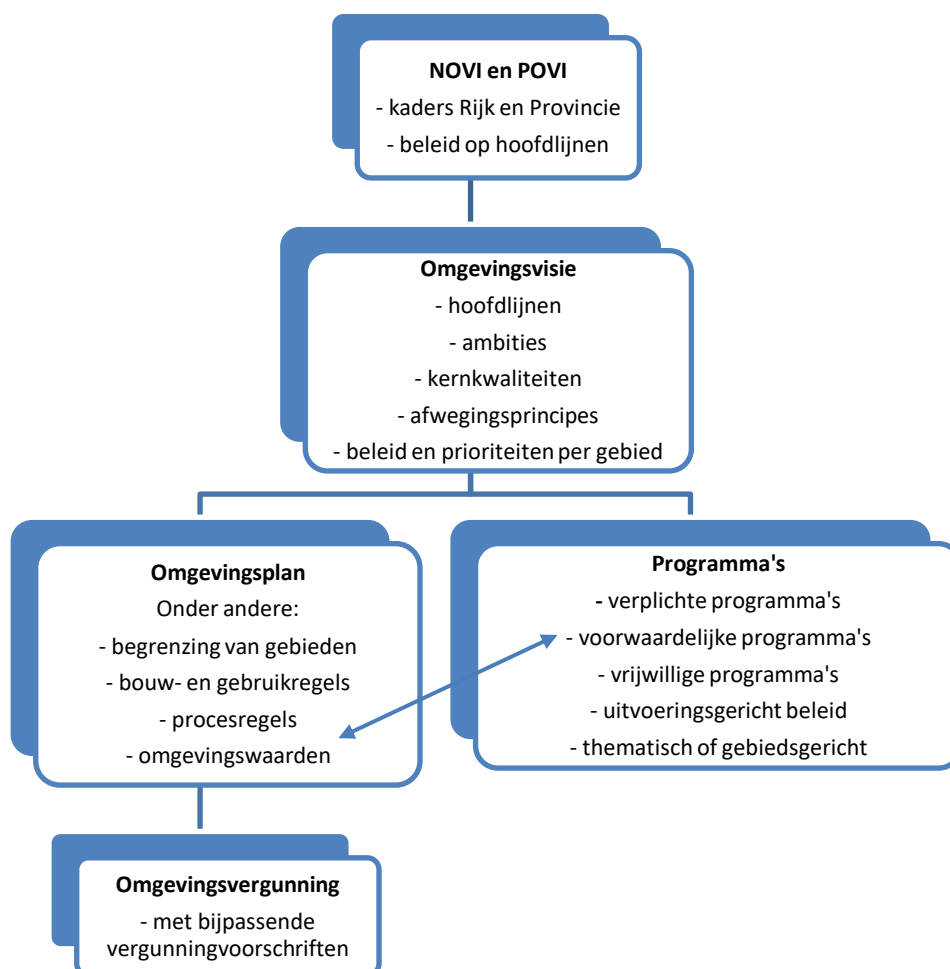
4.4 Van oud naar nieuw beleid: werken met programma's

In programma's wordt het beleid opgenomen dat is gericht op specifieke gebieden (gebiedsprogramma's), specifieke onderwerpen (sectorale programma's) of de uitvoering van het beleid (uitvoeringsprogramma's). Er kan een onderscheid worden gemaakt tussen verplichte, voorwaardelijke en vrijwillige programma's:

- Verplichte programma's zijn verplicht op basis van de Omgevingswet.
- Voorwaardelijke programma's moeten worden vastgesteld wanneer uit monitoring blijkt dat een in het Omgevingsplan vastgelegde omgevingswaarde niet wordt gehaald.
- De meeste programma's zullen vrijwillige programma's zijn. Deze zijn vergelijkbaar met de sectorale beleidsplannen die we nu vaststellen.

Een belangrijk verschil met de huidige werkwijze is dat programma's straks worden vastgesteld door het college. De raad stelt de hoofdlijnen van het beleid vast met de Omgevingsvisie en laat de uitwerking daarvan over aan het college.

Bestaande (sectorale) beleidsdocumenten worden straks van rechtswege een programma. Andere beleidsdocumenten worden ingetrokken of geactualiseerd. Dit is een stapsgewijs proces. Beleid dat recent is vastgesteld, blijft voorlopig nog van toepassing. Deze documenten worden bij toekomstige actualisaties geïntegreerd in de Omgevingsvisie.

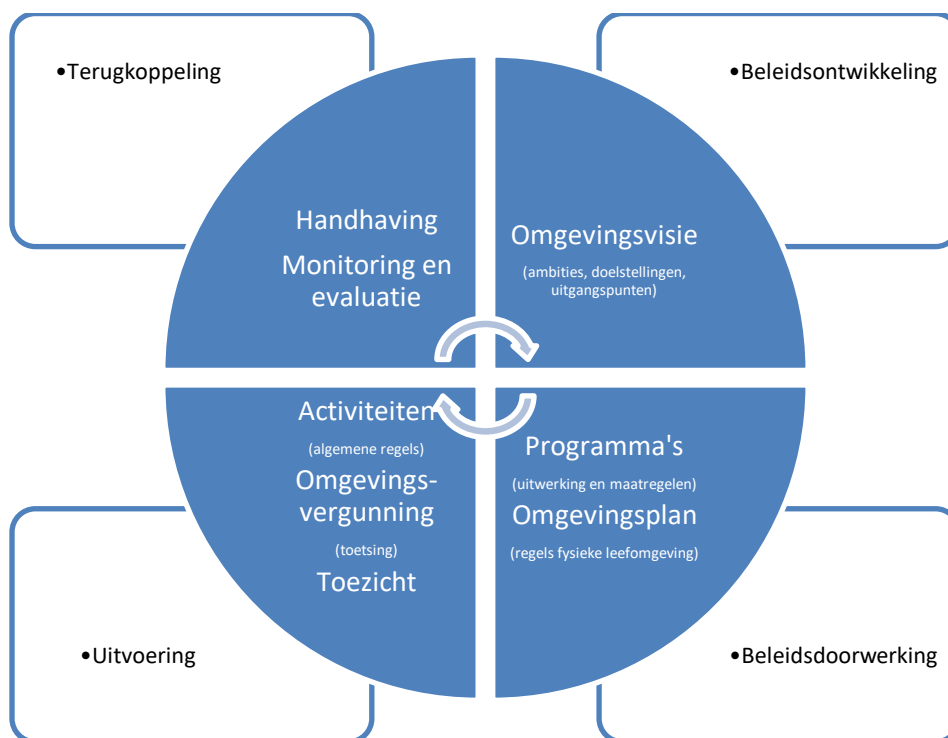

Figuur 4.1 Overzicht verschillende instrumenten

4.5 Monitoring en evaluatie

De Omgevingsvisie wordt begin 2021 vastgesteld door de gemeenteraad en bindt de gemeenteraad in de uitwerking van nieuw beleid. Na vaststelling is het de bedoeling om de visie regelmatig te evalueren en actualiseren. Zo verwerken we al het beleid dat nu sectoraal is, stapsgewijs in een integrale visie. Qua monitoring en evaluatie stellen we de volgende uitgangspunten voor:

1. Ieder jaar wordt er een jaarverslag gemaakt over ontwikkelingen in de leefomgeving van Heerenveen. Dit jaarverslag bereiden we voor met inbreng vanuit de samenleving, diverse beleidsindicatoren en gegevens van toezicht en handhaving. We onderzoeken of dit jaarverslag kan aanhaken bij de gebruikelijke P&C-cyclus. Waar mogelijk onderbouwen we het verslag met kwantitatieve gegevens en voorbeelden. Daarbij kijken we met name naar de ambities en doelstellingen die zijn geformuleerd in hoofdstuk 2 en 3;
2. Eén keer in de vier jaar wordt de doorwerking van de Omgevingsvisie grondig geëvalueerd en wordt de beleidskoers waar nodig bijgesteld. Dit doen we nadat een nieuw coalitieprogramma is vastgesteld;
3. Tussentijds kan de Omgevingsvisie op ondergeschikte onderdelen worden aangepast. Bijvoorbeeld naar aanleiding van het jaarverslag. Deze aanpassingen leggen we zoveel mogelijk gebundeld aan de gemeenteraad voor. De frequentie van een tussentijdse aanpassing is daarom in beginsel één keer per jaar.

Figuur 4.2 De beleidscyclus: van visievorming; naar plannen en programma's; uitvoering en evaluatie

Colofon

Opdrachtgever:	J. Kleinheerenbrink
Opdracht:	Beleidskoers fysieke leefomgeving
Versie:	Vast te stellen door de raad
Omvang rapport:	68 pagina's
Auteur:	E. Stellingwerf (redactie)